

HAJNÓCZY A KÖNYVTÁRBAN
...a kékből kell kiindulni...

HAJNÓCZY A KÖNYVTÁRBAN
...A KÉKBŐL KELL KIINDULNI...

- vége/láthatatlan párbeszédben -

Országos Hajnóczy-konferencia
Szeged, Grand Café, 2015. május 7-8.

Hajnóczy-tanulmányok V.

KÖSZÖNETET SZERETNÉNK MONDANI ERDÉLYI ÁGNESNEK ÉS AZ ÁLTALA VEZETETT GRAND CAFÉNAK, AMIÉRT HOSSZÚ ÉVEK ÓTA TÁMOGATJÁK A HAJNÓCZY PÉTER HAGYATÉKGONDOZÓ MŰHELY MUNKÁJÁT, VALAMINT AZ SZTE ÁJTK JOGBÖLCSELETI ÉS JOGSZOCIOLÓGIAI TANSZÉKÉNEK, AMELY SEGÍTETTE A KONFERENCIA MEGRENDEZÉSÉT, TOVÁBBÁ KIADÓNKNAK, ÉS DR. KANCSÓ JÁNOSNAK AZ ÁLDOZATOS TEVÉKENYSÉGÉÉRT.

Erdélyi Ágnesnek

Szerkesztette:
Cserjés Katalin
Hoványi Márton
Nagy Tamás

© A szerzők

A borítót Nagy György fotói alapján
Csenki Nikolett tervezte

Kiadja:
Hódmezővásárhely-Szegedi KÉP-SZÖVEG Testvérület

Felelős kiadó:
Cserjés Katalin

ISBN

Nyomdai munkák: Yes-Press 2001. Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

FINOM, FŐZELÉK	9
Cserjés Katalin: Előversengés	11
Reményi József Tamás: Egy hűvös, félmeztelen szőke	12
Nagy Tamás: Ja, van 1 nő	13
Hoványi Márton: A Műhely mint előszó/szoba	14
Szörényi László: Végzetes vízszintesekkel / elkészül a város címere újra	16
Dobai Péter: Kommentár a <i>Partizánok</i> című hagyatéki szöveghez (<i>levélrészlet</i>) ..	18
AZ IGAZI KÉK	19
Cserjés Katalin: „... a kékből kell kiindulni...” – Hajnóczy a könyvtárban	21
Németh Gábor: “NINCS KARIB-TENGER!”, avagy a gyávaságról	51
Nagy Tamás: Alexandriai körök avagy az értelmezés hatalma	61
Szkárosi Endre: Újraolvasás: a Lowry-kapcsolat	68
Tóth F. Péter: Béláim azúrban – párhuzamos életrajzok –	72
Sipos Márton: Filmszerűség Hajnóczy Péter <i>A szekér</i> című szövegében	88
Bencsik Orsolya: Halálmagyar – kis va(j)dmagyar –	95
EFFÉLÉKET DOBOTT EL	99
Hoványi Márton: Hajnóczy Péter hagyatékának antológiája	101
Árulás	103
Földreolvasás	108
Partizánok (filmvázlat)	111
Tányéraknák	117
Jézus	118
Lidi mama	125
MOSZKVA TÉR BLUES	127
Bagi Anita: <i>A szakács</i> mottóinak feldolgozásáról	129
Cserjés Katalin: Eltávolított mottók emlékei	133
Rákosné Horváth Erzsébet: <i>A szakács</i> mottói	139
Dányi Ágnes: <i>A szakács</i> menyeyi útja	143
Hoványi Márton: <i>A szakács, Daphnisz és Khloé</i>	145
Hoványi Márton: Imádságos részegség	147
Pótáriné Hojcsi Zsuzsa: „Zsonglőrködni, drágám, ha dől az ég”	149
E(KÉP)PEN	
Németh Gábor: A józanság révülete	153
SE SZERSZÁM, SE BARKÁCS	163
Cserjés Katalin: A Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely bemutatása	165

FINOM, FŐZELÉK

Cserjés Katalin

Előversengés

(az egész kötethez fűzöm gondolataimat)

Egy gyűjteményt vesz most kezébe az olvasó: vegyes anyagot legutóbbi éveink műhelymunkáiból. Mindarról és mindabból szeretnénk mutatót adni, amivel foglalkoztunk, ami foglalkoztat bennünket. Nem fejeztük be a Hajnóczy-szövegek világának pásztázását, de e kötet valamilyen módon mégis lezáró- és fordulópont; mondom – gyűjtemény; *miscellanea*. Akár mi magunk, a több mint tíz esztendeje működő Hajnóczy-műhely a maga rizómaszerű kiterjedésével, sarjadásaival, elkanyarodásaival, felizzásaival.

Szeretnénk remélni, hogy kíváncsi és megértésre nyitott olvasónk (Boccaccio bölcs elefántja az „arisztokratikus regiszterből”) látószöge lesz az, mely kinek-kinek egyfajta teljességet generál e sokszerűségéből.

Hajnóczy-értőkhöz, kalandvágókhöz, a talányok kedvelőihez, a szabad gondolatot mindennél többre becsülőkhöz szeretnénk szólni e kötet lapjain,

hiszen

(..) *Új szerelem, el ne felejtsd, ilyenkor tél van a tanyákon és a kék erdészházban. A tanyaudvart a fehér szegfű lassan körbejárja, a gyertyánerdőben a vadász bokáig gyémántban áll. (...)*

Reményi József Tamás

Egy hűvös, félmeztelen szőke

Könyveim jó ideje raktári dobozokban, semmihez nem jutok hozzá. Ábrándozva gondolok a pillanatra, amikor a hajnóczyk valahol fölkerülnek végre a polcomra. De a teljes káoszban, tudjuk, ajándékai is vannak. Számlakivonatokat őrző dossziéba ragadva tegnap előkerült egy bili-kék színű igazolvány, mely szerint HP a Fiala Írók József Attila Körének a tagja.

Ez elrejtőzött, amikor – megint dobozok – Cserjés Katalinnal kocsiba raktuk a hagyatékot, hogy a holt anyag aztán tündökletes életre keljen a szegedi Műhelyben. Kinyitom az igazolványt, fénykép is van benne – de nem Péteré. Egy hűvös, félmeztelen szőke áll rajta, hegyes mellbimbókkal, harisnyatartóban, pici ránc a valódi nylonharisnyán, nem combfixes hamisítvány, amelynek csak bántó díszje a tartó. Fekete-fehér fotó, a vetkőzős tollak korából egy nő a Fiala Írók József Attila Körében. Hajnóczyk-kollázs, a hivatal és a (nyugati) szabadság kollázsa. Az írás engedelme és a temérdek HP-kivágat, kitépett kép egyike.

Titok marad már, hogyan kerültek egybe, és hogyan a számláim közé. Borítékba teszem, és „elsőbbségivel” küldöm Szegedre. Ott van jó helyen.

Nagy Tamás

Ja, van 1 nő

Cserjés Katalinnak

Van 1 nő. Szeret. (Tudom, hogy ez egy másik Péter, de akkor is.) Van. Szeret. Leg-alábbis azt hiszem. Cekkerekkel közlekedik. Talán akad sportszatyra is, mint *ennek* a Péternek, tele papírokkal. Kéziratok, jegyzetek egy ismeretlen férfitől (és róla is). Hurcolja. Leteszi maga mellé a távolsági busz ülésére. Sóhajt. A kórházi ágyon sem válik meg tőlük, mi mást csinálhatna. Visszatér a dobozokhoz, amelyekben ott az ÖSSZES papír. Válogat. Rendez. Szervez. Őriz. Eligazít. Szétírja a virtuális teret. 1317 e-mailt kaptam tőle. Vagy 2328-at, számoljon, aki tud. Kínál pogácsát. Leveszi a szemüvegét, és megpuszil. Sem hűvös, sem szőke, sem félmeztelen. Rendet tart. Pedig régebben – állítólag – bárókban táncolt, úgy hallottam, a pulton is. Azt megnéztem volna. Dancing Queen. *Feel the beat from the tambourine*. Megvan? A nő igen. És én is szeretem. A barátom. Shihan.

Hoványi Márton

A Műhely mint előszó/szoba

A Hajnóczy-műhelyhez 2009-ben, amolyan második generációs tagként csatlakoztam. Addigra a Cserjés Katalin-vezette Hajnóczy szemináriumok első nemzedéke javarészt már kirepült. Munkájukat két tanulmánykötet, konferenciák, szakmai kapcsolatok és egy szellemileg belakott munkaközösség mementója bizonyította. 2008 novemberében először tapasztalhattam meg a Grand Caféban azt a megkapó érzést, ami a műhely által létrehívott Hajnóczy konferenciák és fórumok mindegyikének sajátja volt: inspiratív úgy beszélni egy életműről, hogy a jelenlévők pontosan ismerik a szóba hozott szövegek, illetve szakirodalmuk teljes korpuszát. Ez a közel sem triviális tapasztalat, amely a tágabb irodalomtudományos szakmán belüli diskurzustérként sajátos tolvajnyelvet és hivatkozási alapot szült, a praktikumon túl, meghatározó intellektuális élményt jelentett számomra fiatal irodalmárként. Hamar világossá vált, hogy a Hajnóczy-szövegek intertextualitása a szervezők és a műhelytagok interperszonális kapcsolódását is megteremti.

A korábban kizárólag az értelmezéssel foglalkozó szakmai közösség jelentős fordulóponthoz érkezett, amikor Reményi József Tamás rendelkezésünkre bocsátotta a teljes Hajnóczy-hagyatékot. Az SZTE BTK egyik tanszéki szobája a hagyaték jelenléte által alakult a Hajnóczy-filológia szentélyévé. A digitalizációt követően találkoztam először a dobozokba csomagolt élet(mű) maradványával. A Hajnóczy-naplók, jegyzetek, bevásárló listák, naptárak, képkivágatok és persze a kéz- és gépiratok intimitása a saját könyvek néhány darabjával beleivódtak a megszokott magyar egyetemi világ tanszéki hangulatába. Itt valódi kutatómunkát lehetett végezni, hiszen a szövegkiadások különböző fázisain túl, akkor a 2010-es évek elején nyílt lehetőség először egy irodalmárokból álló közösség tagjaként a hagyaték áttekintésére.

A Hajnóczy-műhely legnagyobb erényei között a demokratikus, minden dolgozni vágyó számára jellemzően nyitott attitűd meglétét emelhetjük ki. Ez javarészt Cserjés Katalin műhelyvezetői hozzáállásából fakadt, de talán mondhatjuk azt is, hogy a hagyatékot kutatók hozzáállásán is sok múlott. Mindenki rá tudott találni arra a területre, amihez Hajnóczy Péter életművéből csatlakozni kívánt, átfedésekről a mai napig legfeljebb az inspiráció szintjén beszélhetünk. Egyetlen, sokatmondó példaként érdemes felidézni a jelen kötetben is szereplő *Jézus* című protonovella publikálásának a történetét. Reményi József Tamás egy elvétett megjegyzése alapján elszántan kerestem hosszú napokon keresztül a *Jézus* kéziratát a hagyatékban. Minden nyilvánvalóan adódó helyet átfésülve írtam meg a kutatási beszámolómat a műhely többi tagjának: hiába minden keresés, valószínűleg Reményinél maradhatott vagy elveszett az anyag. Reményivel személyesen konzultáltam ezt követően, aki megerősítette, hogy nála biz-

tosan nem található a kézirat. Egy este a 47-es villamoson utaztam, éppen a Gellért téri megállóba fordult be a villamos, amikor telefonon hívott Nagy Tamás kollégám, hogy jó híre van, az *Elkülönítő* anyagainak teljesen különálló dobozában kutatva, egy füzetbe csúsztatva megtalálta a *Jézus* kéziratát. Az akkor még teljes terjedelmében ismeretlen szövegnek ezt a mostanra már publikált sorát sem olvastam akkor még: „*Miért ne szállt volna föl a tarka és nevető többiekkel a villamosra, amely egyenesen a Gellért-strandra vitte őket?*” A Hajnóczy-műhelyben, ellenállva a legendaképzés kísértésének, annyi mégiscsak megállapítható: a szöveg terei a kapcsolatok tereivé váltak. Terekké, ahol érdemes szépirodalommal foglalkozni.

Szörényi László

Végzetes vízszintesekkel/elkészül a város címere újra

– Alkalmi címermagyarázat egy zentai látogatás után, Nagy Lászlónak *A város címere* című verséből vett és mint címertakaró palást alkalmazott verssorokkal legfelül, a szöveg tetején és alján pedig a címerpajzsot keretező talapzatként és felül koronázó sikként Hajnóczy-idézetek *A halál kilovagolt Perzsiából* és a *Jézus menyasszonya* című kisregényeiből –

„Jobb lenne cipőkanállá változni?”

Fölemelte és meghúzta az üveget, majd üresen, csendes koppanással helyezte a parkettára. Végtere is, szötte tovább gondolatait, egy cipőkanalat nemigen vetnek börtönbe, nem verik gumibottal a veséjét, hogy valljon a barátaira, nem tagadják meg tőle – ha dohányos – a cigarettát, nem ítélik kötél általi halálra, nem kell kegyelmi kérvényt fogalmaznia, amelyet természetesen elutasítanak, és főként: nem akasztják fel. Kissé tán egyhangú, de kétségtelenül hosszú életet él egy cipőkanál.

Amit a kékszínű címerpajzsban láthatunk: Szent Péter két kulcsa, a két kulcslyukon jobbra és balra kiúszó kecsék, középen pedig egy zöld levelei közül érett arany színben felmagasló búzakalász. A kulcsok arra utalnak, hogy a város régóta a budai káptalan birtoka volt, a kecsék a Tisza mesés halbőségére, a búza pedig a termékeny rónaságra. Magyar ígéret földje, papi ecsettel. (II. Ulászlónak nemsokára fia születik, II. Lajos, a papa császárt akar belőle csinálni, hiszen cseh királyként annak is megválasztható majd; de mint tudjuk, Szulejmánnak más elképzelései voltak.)

Ha manapság az ember végigsétál a zentai híres, gesztenyefákkal végigültetett Tiszaparton, akkor déli irányban kecségét már nem talál, mert rég kivesztek a szennyezett vízből, halak még vannak, én is ettem belőle halászlét, ráadásul túrós csuszára kitöltve a Papuli nevű vendéglőben. Modern, korszerűen apokaliptikus értelmezésre azonban kiválóan alkalmasak ezek a halak, akik mindketten a bűnök alól való feloldozásnak, illetve a bűnös állapot fenntartásának, azaz oldásnak és kötésnek a szimbólumait gazdagítják a kulcslyukon kimenekülve, az egyik délre, a másik északra. Tehát figyeltem,

hogy mit látok a déli irányban. Először egy 1942-ben emelt, majd 1944 novemberében a jugoszláv kommunista hatalom által ledöntött és valahova elrejtett, majd Jugoszlávia szétesése után visszaállított emlékkövet.

Ezt a zentai csata 245. évfordulójára emelték. A csata a mai emlékműtől, amelyet egy kis kápolna foglal most magába, déli irányban vagy 1300 méternyire zajlott. Húszezer török vízhulla gazdagította a folyó szervesanyag-állományát azon az estén, keresztény csak néhány száz. Magyarország felszabadult, vagy legalábbis azt hihette egy ideig. Tehát az egyik kecsége már meg van fejtve, már csak azt kéne eldönteni, hogy az a kulcslyuk a mennyországba vagy a kárhozatba visz-e. A keresztényeket feltehetően a mennyország várta, a muszlimokat is, hiszen saját meggyőződésük szerint az igaz hitért haltak meg. (Persze lehet, hogy ez a meggyőződés nem volt sziklaszilárd azokban a tizenvalahány éves fiúkban, akiket a Bécs ostroma óta letelt előző évek rettenetes veszteségei után kényszerrel fogtak be és osztották be őket a legveszedelmesebb helyre, az elesett janicsárok helyett. Sokukat az iráni határról hozták el.) De hát mit csináljunk, a halál akkor is kilovagolt Perzsiából... (Nyugatra is, azaz felénk, keletre is, azaz Afganisztán felé.) Persze lehetett választani, ha az ember zsidó volt vagy keresztény, akkor vagy áttért muszlimnak, vagy lefejezték. Éljen a pluralizmus!

Azután indulhatunk visszafelé északra. A vasúti híd alatt van egy fekete fából faragott kopjafa. Azoknak az emlékére, akiket ott végeztek ki Jugoszlávia népfelszabadító erői 1944. november 9-én. Ma is vitatkoznak, hányan lehettek, akkor talán kilencven áldozatot lőttek föbe, földeltek el vagy dobtak a vízbe, azután hónapokig folyt a mérszárlás. Ezek tehát a másik kulcslyukon kiúszó, és reményeink szerint a bűnbocsánat irányába haladó kecsék.

Node minek felel meg a búzakalász? A Kölcsey-féle ért kalász véleményem szerint annak a körülbelül 2000-2800 mártírnak, akit a Szerbiából betörő szabadcsapatok mérszároltak le, 1849. február 1-én, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján. Egy egész zsidó hitközséget is rabbijukkal az élen, a többiek keresztény magyarok voltak. Van, akit föbe lőttek; van, akit felakasztottak; van, akit lefejeztek; van, akinek széthasították a fejét, végül is soha nem lehet elég korán kezdeni az elkövetkező századok népiirtásaira. Az összes áldozatot lefejezték, és csinos kis piramist emeltek belőle a városka főterén, majd kezdték velük feldíszíteni a Szentháromság-szobrot. Öt koponyát már el is helyeztek, amikor egy jobb érzésű tisztjük lebeszélte őket a dekoráció folytatásáról. Nem lehetetlen, hogy a búzakalász ezeket a fejeket jelképezze.

Nagyanyja vonaton utazott, a vonat megállt egy virágfüzérékkel díszített állomáson. Az állomás kertjében virágokból ültetett térkép, Nagy-Magyarország térképe látszott. A térkép fölött virágokból font felirat: NEM! NEM! SOHA! Amint ott állt a nagyanyja a térkép előtt, megjelent előtte a Szűzanya koronával a fején, és világoskék palástjával betakarta a térképet. Azt mondta: „Ne féljete! Ezt az országot én védelmezem!”

„Mindenki annyit hazudik, ameddig a takarója ér.”

Dobai Péter

Kommentár a *Partizánok* című hagyatéki szöveghez (levélrészlet)

Ami a *Jézus* nevű hőst illeti. Meg kell jegyezni, hogy ez szinte Hajnóczy önarcképe, aki zord, vagy zordnak tettetett természete ellenére, gyakran „öltött” (és ez volt az igazi, a nem tettetett természete és arca!) „szelíd, jóságért könyörgő arcot”! Sőt, Katalin, Péter arca szinte mindig JÓSÁGÉRT KÖNYÖRGÖTT, erre jól emlékszem még 30 év távolából is!

Fontos a Koszorú név is: (Tövis)Koszorú; és Amandez neve is beszédes: szerető, szerelmes spanyolul, mint női párja, az Amanda. E nevek mindössze SZIMBÓLUMOK, ezúttal HP nagyon is megmaradt a külsőségek szintjén, éppen a sietség miatt! Azt tudom, hogy „Jézus” és „Koszorú”: maga Hajnóczy Péter, senki más. Saját csapdája-ba esett, nem először, írás közben. A Jézus név (akárcsak a Koszorú név) önkényesen választott nevek, és ha egyáltalán szolgálnak is valami célt, akkor csak ezt a célt szolgálják: *Relativisierung des Begriffes*, tudniillik a fogalmaknak általánosan tulajdonított „szentség” jelentőségét! „Amandez partizán ereje ijesztő gyöngeségében rejlik.” Péternél ez pontosan fennáll, ő is félt, és ez adta erejét. Ady azért szebben írta le: „Finom remegések az erőm.”

AZ IGAZI KÉK

Cserjés Katalin

„... a kékből kell kiindulni...” - Hajnóczy a könyvtárban

(Szimpózium-előadás írásos változatáról, azaz „alkalmi írásmű” átfordításáról lévén szó, hadd’ maradjon legelől a fonalvég, mely a rendezvény megnyitójához kötötte előadásomat!)

A szimpózium szálláscsinálója

- **előzetes** (felolvasva a megnyitó alkalmával is)

Tavaszi Fesztivál, Szeged, 2015. május 7-8.

Az SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszékén működő Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely szimpóziuma a szegedi Grand Caféban

A Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely folytatja munkáját.

Témaként a szerző olvasmányaihoz fűző sokszerű viszonyát kínáljuk fel: mindazt, ami a tágan értelmezett címbe befér: Hajnóczy olvasmányai. A feltárt és feltáratlan, kikutatatlan, lappangó intertextek. A vendégsszövegek elhelyezésének sajátos, Hajnóczy-specifikus módozatai.

A *Perzsia* „könyvespolca”.

A naptárak hétfői bejegyzései a könyvkölcsönzésekről.

A megmaradt könyvek doboza a hagyatékban – azaz a Hajnóczy-korpusz megnyitása az olvasmányok, képi inzertek felé; egy hypertextuális és multimediális gondolkodásmód és szövegépítkezés tanulmányozása néhány órával a posztmodern hazai indulása előttről.

Mindez pedig olyan látószögből, mely kihajtogatja a korpuszt a kép-szöveg elméleti vizsgálódások, összefüggések felé. Kutatásaink hozadéka így túlmutathat a mégannyira fontosnak tartott, őrzött és gondozott *egyetlen* szerzői művön.

Az olvasmányait szövegeibe építő Hajnóczyn kívül megújuló vizsgálódásaink másik iránya a hagyaték mint az emlékezet tere¹: a hagyatékklapok megdolgozott, telített vizuális mezői.

A hagyatékfeltárás mint hallucinogén, mint a titokba pillantás; a függöny félrehúzása.

Mivel konferenciadolgozatomból szövegvariánsokról, autotextualitásról fog szólni, még itt, a bevezetőben ejtek szót röviden tudományos találkozóink *másik* tárgyáról, a hagyaték vizuális tereiről. E gondolatkörhöz (hagyatékgondozás) a második nap délutánján kerekasztal-beszélgetést rendeltünk (résztevők: Szilágyi Zsófia, Buda Attila, Reichert Gábor, Jánossy Lajos mint moderátor).

Az intertexteken, olvasmányokon, rejtett vagy világosan felfénylő szövegátvételek felkeresésén túl szimpóziumunk a hagyatékra mint térformációra tekint: az emlékezet és keletkezés terének, képi megtestesülésének látja azt – cizellált és esztétikus ábra-

¹ E ponton mint ötletadó, Nagy Fruzsina műhelytagunkra (Komparatistika, PhD) s az ő kutatásaira, szeljegyzeteire kell hivatkoznom.

együttesnek. A spirálfüzetek, a fóliába zárt gépelt vagy kézzel írott, erősen javított, megdolgozott, személyes kézjegyek sorával ellátott lapok intenzív vizuális tapasztalattal nyújtanak. Kezelhetők akár képként, montázs-együttesként, melynek leghitelesebb létmódja a *facsimile* lehetne. Az emlékezet és invenció tere: azt látom, azt olvasom, amit hajdan – a szerző...

A hagyatéki dobozok mint az emlékezet tárolásának (van ilyen?) esetlegessége, aleatorikussága: művi és utólagos rejtés. Rejtés, mely nem a szerző intenciója, hanem külső gondoskodás és kanonizáció eredménye – igazságértéke, relevanciája így legalábbis kétes, viszonylagos.

Rejtés, hogy majdan kitakartathassék. Egymásmellettiség a hierarchia helyett: radikális mellérendelés, hozzá még: szómágia. A dobozokon s a füzeteken lévő, sietősen odakerült címkék pogány varázsereje: hiszek nekik, ha a dobozban nem azt találok is. A rend itt utólagos, s dobozokba záratik: fénytelen, geometrikus labirintus – ki kellene mindent venni, óriáslepedőre („csomagolópapírra”, mint kisdiák a projektjét) kiteríteni, végtelen figyelemmel és türelemmel átnézni és újrastrukturálni. Különben én magam, a hagyatékgondozója fogom meghamisítani a rám bízott anyagot. S érzi is az ember a kísértést a belenyúlásra, javításra, rendezésre, átszerelésre. Türelmetlenséget érez, hogy miért is nem bírja kiolvasni, ugyan, mi állhat ott, biztosan az, *legyen* az, s menjünk tovább... S ha egyszer enged a kísértésnek, co-auctorrá válik, holott ez így: tiltott zóna, a *Stalker* sem léphet be az (immár) senkiföldjére².

A hagyatékgondozó mint áteresztő közeg: rácok és zsilipek, víztározó medencék, csatornák rendszere/rendszertelensége, s a fragmentális írás tapasztalatával gazdagítja a fölé hajló kutatót. Közben vizuális képekkel és léleknevelő élményekkel is megajándékozza: impulzusokat adnak ezek a háttérablók, meghitt kéznnyommal teli idegen-émlékű rejtjelek. Radikálisan más tapasztalatokkal szolgálnak, mint a régóta ismert, feldolgozott, publikált anyag, ha tudom is, hogy abban húzódik a főtörténet szerzői szála.

Miközben ezeket írom, azzal is tisztában vagyok, hiszen tapasztalom, hogy más tekintetben óvatosan és megfontoltan (nem szertelenül) kell bánni a hagyatékgondozóval: helyén kell kezelni (mi a helye?); túlértékelése, minden apró nóvum euforikus dicsérete: hiba. Kétséges, hogy lesz-e, akad-e a Hajnóczy-hagyatékban még egy *Tányéraknak*, még egy *Jelentés*...

Megkerül-e, sőt létezett-e egyáltalán a Hajnóczy-oeuvre *Robert Guiskard*-ja (Kleist hosszan dolgozik rajta, majd 1803-ban váratlanul elégeti; ez lett volna a főműve, mondják; s ahogy Dobai Péter is felvetette egy szíves beszélgetésben...)

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a kutató, *im-ígyen* feltöltekezvén a szerzői háttérvilággal, jóval árnyaltabb megközelítésekre lehet képes, érzi késznek magát.

² Németh Lászlót idézem s applikálom mondandómhoz. Németh a bölcsélet mint tantárgy tanítási lehetőségeiről és szabadságának korlátairól értekezik az *Óraadók királysága* című esszéjében: „Kétségtelen, hogy a filozófusok nagy része a filozófia szellemétől elborítva követte el a hibát, melyet én a legnagyobbak tartok: agya természetét vetítette a valóságra, s ahelyett, hogy a gondolkodás eszközeit alázatosan a szükség szerint cserélte volna: ezeket az eszközöket merevítette és istenítette.” In: *A kísérletező ember*. A Medve utcai polgári, Lányaim, *Óraadók királysága* (1944-'49), *Gályapadból laboratórium*, *Levelek a hipertóniáról*, 1963

És még ez sem biztos.

...*talán a háló*...

- *ólomkatonák az intertextus természetrajzának szolgálatában* -

„A szuronyomat akarom...!”

(Hagyatéki füzetek, 4.4. 1-37.)

Indoklása annak, hogy miért mondom el újra. Itt, Szegeden még nem mondtam el. Pécs, 2014. október 10., az egyik habilitációs előadás részleteinek felhasználása – Szegeden, 2015. május 7.

Hajnóczy olvasmányai disszeminálódásának módozatairól: az intertextus egy sajátos – vagy épp: a legtipikusabb neméről essék szó;

ismétlés és dublett, a *Kék ólomkatona* dublettjei a hagyatékban,

- hiszen: „a kékből kell kiindulni”- mérettelen.

Hallgassuk megerősítésként a szerző hagyatékából előkerült szövegét:

(...)

Ügy hétfőn reggel felé, biztos volt benne, hogy a kékből kell kiindulnia. A kék a fix pont. Az írógép elé ült.

(...)

Érezte: nem a tehetségével van baj – egyszerűen arról van szó, hogy képtelen részvétet és szeretetet érezni a rendgotthárdi boldogtalanok iránt, s képtelen gyűlölni a gondnokot; de arra is képtelen, hogy a gondnok iránt érezzen részvétet és szeretetet, és az öreg, eszelős betegeket gyűlölje. A k é k b ő l kell kiindulni. Megpróbálta magában a riporter helyett felpiszkálni a költőt. Dörgölni kezdte a halántékát, finom, fehér kéziratpapírt csavart az írógépbe. A billentyűkre csapott.

„Új szerelem, el ne felejtse, ilyenkor tél van a tanyákon és a k é k erdészházban. A tanyaudvart a fehér szegfű lassan körbejárja, a gyertyánerdőben a vadász bokáig gyémántban áll.”

Leengedte a kezét, nézte a szöveget. „Atyaisten... ez a k é k erdészház a rendgotthárdi intézet! A fehér szegfű a l e l k i i s m e r e t. A bokáig gyémántban álló vadász pedig – a g o n d n o k.”

Szárazat nyelt, kigyúlt a szeme. Megnyomkodta a tarkóját. Kattogott az írógép, mint a gépfegyver.

(...)

(Most 40 percet fogok beszélni, mert az előző szimpóziumon, idő híját látván, visszavontam az előadásomat; „Akkor visszamentem a házba és leírtam: Éjjél. Az eső veri az ablakot. Nem volt éjjél. Nem esett.” Nem beszélek 40 percig.)

Előadásomat néhány „talált tárggyal” szeretném kezdeni:

1. „*Akit ismerünk, akit sohasem láttunk*” – olvasom Bombitz Attilánál³, s mikor felidézem, vállalnom kell a másra-értés ódiáját (volt opponensemnél e mondat egy Esterházy-tanulmányban értendő a *Harmonia Caelestis* rejtőzködő én-jére); magam akár előadásom mottójául is választhattam volna: e mondat megérzékíti mondandóm tárgyához és a korpusz megalkotójához fűző viszonyomat.

Hajnóczy megidézése most kezdődő szimpóziumunkra; három éve, 2012-ben voltunk így együtt utoljára! *A párbeszéd most folytatódik.*

2. A második *objekt* e formában le sem íródott; magam sarkítottam ki Szkárosi Endre második Hajnóczy-tanulmánykötetünkhöz írott előszavából⁴:

Hajnóczy Péter nemcsak a Perzsiát írta.

Az előszó szerzője felhívja a figyelmet az immár kultusztárggyá vált főmű mögött pulzáló, mind újabb experimentumokban előrerúgtató további szövegekre. Az organikusság megőrzése mellett mutatkozó agresszív (a szó eredeti értelmében: támadás; arra motivál, hogy megsértse vagy megsebesítse a frusztrációt okozó akadályt) át-hágásokra, kísérletekre. Melyek „az újítás és folytonosság dinamikus kettősségében” dekonstruálják mindenekelőtt a nyelvet és a szerkezeteket, hogy végül a narratív struktúrákat a költői logika rendezze át. Ilyen szöveg a mára kiválasztott *Ólomkatona* is.

A 3. „*objet trouvée*” Földényi F. László egyik, kortárs magyar festészetet körbeveső esszéjéből való⁵. A szerző Barabás Márton legújabb munkáiról értekezik:

A szabadság érzetét keltették bennem ezek az alkotások: olyasmi jött létre, ami nem volt megjósolható. Vagyis a művész olyasfajta készletnek engedett, ami az előzményekhez képest törést és szakítást jelent. Márpedig az esztétikai hatásnak a kiszámíthatatlanság, a megtervezhetetlenség érzete az egyik legfontosabb eredője.

Elegendőnek látszik a szerző nevének kicserélése, s a mondottakat Hajnóczy Péterre applikálnám! (Hogy itt a hajdani disszertációm címében álló kifejezésre is reflektáljak: sem nem a pályázó folyamodás, megszólítás vagy adverbium; de nem is egészen a gadameri alkalmazás, valamiféle fordítás, az elméletnek a gyakorlatra történő átültetése, mely a megértés és magyarázat után a klasszikus hermeneutikai hármas utolsó tagja. Ellenben a hímzés, ráillesztés, ráöltés vagy be-mélyítés, mintázat szöveg-szöttest érintő jelentésében – ilyen értelemtartományú lesz egyébként a Hajnóczy-féle, most megnevezni kívánt intertextus is.)

Váratlanság és kiszámíthatatlanság egy hasonlíthatatlanul eredetinek megismert korpuszban – ez indított hajdan e korpusz mozgástörvényeinek megismerésére.

Állni, s kérdezni térdig ezüstben; akár a vadász, ki a gyertyánerdőben bokáig gyémántban áll.

-mérettelen-

4. S az applikáltsághoz, a szöveg-arabeskhez, össze-szövöttséghez még, mely

³ Bombitz Attila: *Akit ismerünk, akit sohasem láttunk. Magyar prózaszeminárium.* Kalligram Kiadó, 2006

⁴ *Da capo al fine. Folytatódó párbeszédben... Hajnóczy-tanulmányok II.* Szerk. Cserjés Katalin-Gyuris Gergely. Lectum Kiadó, Szeged, 2008

⁵ Földényi F. László: *A tetet öltött festmény. Látogatások műtermekben.* Jelenkor, Pécs, 1998. 18.

Hajnóczy-dolgozataim elsődleges tárgya, egy keresett tárgy (célzottan választott, bár a kötetet bárhol felütve, *talált* is lehetne), az egyik legnehezebben befogható Hajnóczy-szövegből, az *M*-ből⁶:

(...) A szavak! Mexikó. Cuernacava (indián nevén Quauhahuac) és Yvonne, aki talán fejteni való borsóért áll sort a piacon: Margerie. Mindenesetre: Ágnes ellökte a kezét, amikor megsimogatta az éjjel a vállát. A részvét hideg vágyát érezte volna meg, azt, hogy mentegetőzik a keze? – A söröskorsóra nézett: a vörösarany gyűrű ott remegett az alján. Lassan felemelte a fejét, és kinézett az ablakon mintegy a számlappal megfordított óra válla fölött a szemközti ablakokra, de nem látott lángokat, nem látott semmit. Csak ugyan égett a ház? Csönd lett hirtelen; nem hallotta az óraketyegést.

„Megállt volna az óráam?”

Számlappal maga felé fordította az órát: egy percet mutatott hét előtt.
(Osiris⁷, 164-165)

Jól látszanak a mintázatok az első, egyelőre lineáris olvasásra is; mely sürgetően követeli az újraolvasást, a pontszerű, „nyomjelről nyomjelre haladó” birtokba vételt: még nem látom át, de érzékelem a *rétegeket* és *réseket*, az idegen testeket és ácskapcsokat a szövegben: inter-, intra- és autotextusokat.

A textus enigmaként néz vissza olvasójára. Ez ösztönöz; ezért olvasom; ezért igyekszem lassúolvasással birtokba venni.

Elemző dolgozataim céljának tekintem, hogy közelebb kerüljek Hajnóczy Péter experimentális prózájának néhány sajátosságához: montázs-, sőt: kollázs-strukturáltságához, betét-alkalmazó technikájához, mely építkezés bizonyos pontokon kategorikusan távolítja a szöveget az írásosságtól, sőt az irodalmiságtól is; térbeli formák, tárgyasulások felé lépteti a szövegvilágot. Szeretném kitapintani a szövegbelső és szövegkülső utalások rendszerét, melyek nélkül, úgy vélem, a szerző narratív kezdeményezése válasz nélkül marad. Ettől az együttműködéstől egyszersmind a szövegek jelentéstelítődését is remélem. A megértés-történés dialógikus szerkezetébe ágyazva, a Hajnóczy-szövegtest rá-szövődései érdekelnek, a narratív szinteződések előidézte lépcsőzetesség, építészeti- vagy geometriai szerkezetek létrejötte. (No meg a líra, a romantika s a látomásosság szerzőm prózájában: a két szélsőség. Holott nemcsak két szélsőség, nemcsak egy oppozíció, nemcsak egy alternatíva van.)

S örömmel észlelem a szövegtől a mű fogalmáig *visszavezető* út szakirodalmi igenlő megjelenését. A mű-fogalom revideálását: *a szöveg behatárolt – a mű végtelen.* Valaha „mű”-ként fogadtam be a Hajnóczy-korpuszt, majd, második disszertációm munkálatai során – interpretátorként – „szövegek”-hez közeledtem, hogy végre ismét „mű”-vé álljon össze a minden ízében, minden jegyzetével, para- és architextusával, inter- és

⁶ Mint kitűnt, a szimpóziumon feltűnően sok szó esett az *M* című, Lowry művével feltöltelezett elbeszélésről.

⁷ *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai.* Szerk. Reményi József Tamás. Osiris Kiadó, 2007. A Hajnóczy-szövegekből e kötet alapján idézek; a továbbiakban: O.

intratextusával, tervével és szövegváltozatával együtt befogadott korpusz, melyhez azóta erős kísérőként járultak a hagyatéki dobozok tartalmai. Egy korpusz, mely végteleen és nyitott, akár egy „világregény”, s játékba hív nyitott művilágával; véglegesítés nélküli szerkezeteivel: a „többes szöveg” esélyeivel. *A szövegek töredékességükben, hiányaikban is egy teljes (teremtett) világ romjaira emlékeztetnek.*

Mostani munkám tárgya ismét, hangsúlyozottan Hajnóczy Péter 1. radikális eklektikája és az a 2. transzgresszió, melyet csillapíthatatlan következetességgel valósít meg publikált életműve és hagyatéka feltárt és még feltáratlan minden pontján. (Sokan torzónak nevezik a Hajnóczy-korpuszt; magam keserűen hamar lezáruló teljességnek.) Az író szüntelen kísérletezőnek ismertem meg, e próbák nyomait őrzi az 1. műfaji és stilisztikai/stílusbeli sokféleség. De nemcsak a hagyományos műfajokat problematizálja, stílus-standardokat feszíti Hajnóczy (e kétfajta kalandról és expanzióról szóló beszámoló is munkáim vállalásához tartozik: explozív megújulás s az ezáltal generált terminológiai többszólamúság), ellenben szabadon kalandozik a 2. műnemek közt is, határterületeket keres és tapos ki magának. Az alap-nemet, az epikát tüneti át a legváratlanabb pillanatokban a lírába, s vált később lírai drámára. Miközben epikája maga is drámai az állandóan jelen lévő dialógusok és a függő beszéd által, de a korpuszt feszítő konfliktusok miatt is. Az életmű alaphangja mindez alatt a tragédia tónusában marad (nem egyszer érezni a szövegekben *az idegen borzongató, kísérteties jelenlétét*). 3. További radikális lépése, amint áthágja az irodalom mezsgyéit, a) az írásbeliség más területei s b) más művészeti ágak felé veszi az útját. Így jut el, így érinti vagy hatol is be oly területekre, mint a természettudományos próza; a publicisztika; a kritika, esszé, recenzió, tanulmány; a film; a színpadra adaptált, megrendezett dráma, színmű; a zene; nem utolsó sorban a képzőművészet annak konvergáló territóriumai: Hajnóczy „festményeire”, „szobraira”, „épületeire” gondolok. Hogy végül a transzavantgárd érzékenységet és „kulturális nomadizmust” se felejtsem ki. Kilép tehát ez az életmű az irodalomból, az írásbeliség rácsait feszegetve 4. a szóbeliség felé s tovább, 5. ki magából a művészetből is, melyet végül is nem tudott organikusként, primerként, abszolút relevánsként megtapasztalni. S e teremtett világ megképzése időnként oly összetett, hogy a befogadótól valósággal „intralingvális fordítást” igényel.

A bevezető egy egész vállalkozásnak (most: egy kétnapos szimpóziumnak) szólt, de indokoljuk, motiváljuk egy kihívó, baljós szöveg olvasásával! Téma: három plusz egy, emberre emlékeztető báb, teremtett alak drámája és kálváriája valahol Andersen meseje és a *Város Nagypokla* közt, piacon és kórházban – a *kék ólomkatona* tudatában. Továbbá ennek az ólomkatonának néhány másik, tovább-teremtett életében.

A szövegtestek megoldozottsága, idegen rostjai, talált és keresett tárgyai kötik le a figyelmet. A prózaformálási módok közül korábbi dolgozataimban⁸ a (szöveg) betéteket vizsgáltam, és e jelenségeket közösen *zárványoknak* neveztem, majd csoportosítani igyekeztem őket.

Hajnóczy betétszövegeit *zárványnak* nevezni leghitelesebben a szó biológiai értelmében lehet. Benne lévő, de belé nem tartozó, anyagában idegen és ellenálló elemek. Termé-

⁸ Cserjés Katalin: „*a lebegő orgonagyökér*” *Egy Hajnóczy-próza-kalauz első fejezetei*, Yes-Press Nyomda, 2009

szetük esetenként más és más, önállóságuk kifürkészhetetlen és befolyásolhatatlan.

Gérard Genette tanulmányának (*Transztextualitás*⁹) felosztásai azok, melyek a korábbi írásaim vizsgálta tárgyat legproduktívabban közelítik meg és csoportosítják. E rendszerhez kell a magam kialakította „Hajnóczy-specifikus”, megnevezéssel eleddig el nem látott intertext-típuso(ka)t hozzákapcsolnom.

Talán a *háló*; a szöveg tükrén lebegő, majd alámerülő háló metaforája lesz az, mely „kifogja” e Hajnóczy-intertextus természetrajzát. Vagy: a *vírus, irritáció és fertőzés*; kiismerhetetlen utakon, bűvópatakként fel- feltörő jelenlét és terjedés. A „háló”; és: „a motívum lebegtetése a szöveg tükrén” vagy a mélystruktúrába applikálva. És: „nyomozás és felfedezés”¹⁰ mint módszer, mellyel a fenti metaforák által lefedni remélt szövegjelenségek, szövegközi vonások felbukkanhatnak a homályból a Hajnóczy-korpusz szőttésén.

A *kék ólomkatona* című kispróza az *M* című 1977-es kötetben volt olvasható először, majd az 1982-es, Mátis Livia és Reményi József Tamás által szerkesztett *Hajnóczy-összesben*: ezt az írást tehát régóta ismerhetjük. A másik *Ólomkatonát* ide fogom másolni *A nagy jógi légzésből* (*Omega hattyúk*). És van még egy vékony, kisalakú (kék!) spirálfűzet, egy meggyötört, valamilyen folyadékkal félig átitatott, csaknem olvashatatlan lap-együttes, ahol *A szuronyomat akarom!* mottó vagy emlékeztető fejléc alatt végig az *Ólomkatona* járja kísértetútját¹¹.

de melyik szövegváltozat keletkezett először?

A *kék ólomkatona* létrejöttének ideje a hagyatékból talált szöveg jegyzéke szerint 1976. 02. 27., megjelent az Új Írásban 1976/12. Megjelent még az 1977-es *M* című kötetben.

A *Hull a hó...* kezdetű *Ólomkatona*-betét *Az elkülönítő* doboz-paksamétájában volt található, *Az eperszínű spirálban szálló ómega hattyúk vastüdejének páncélkútja* („futurista”) megnevezésű, 32 oldalas gépirat első lapján, lehúzva (Nagy Tamás e hosszúszóvegnek *A nagy jógi légzés* keresztnevet adta). *Az elkülönítő* maga 1972. 04. 06-án lett kész, de Hajnóczy 1980-ig nem hagyott fel a vele való foglalkozással. *A nagy jógi légzés* 1972.06.23-25. keletkezett, *Az eperszínű spirál...* blokkján külön dátum nincsen, de, mint mondtuk, benne volt *Az elkülönítő* paksamétájában.

Csak találgathatunk. Jógázni élete vége felé kezdett Hajnóczy, s *Az eperszínű spirál...* jógagyakorlatokkal kezdődik.

Én magam mindenesetre jóval *később* olvastam a kihúzott hagyatéki verziót, s talán nem ártok nagyot, ha így *utólag* mérem hozzá a töredéket a már ismert Hajnóczy-szövegekhez. Autotextualitás, de hypo- avagy hypertext tartalmú a szövegvariáns?

⁹ Gérard Genette: *Transztextualitás*. Ford. Burján Monika. In: *Intertextualitás I-II*. In: Helikon, 1996. 82-90.

¹⁰ Halász László: *Az olvasás: nyomozás és felfedezés*. Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1983.

¹¹ A felfedezés azóta ért: gondolkodásom egy másik sarokcsillaga, Vajda Lajos festő és grafikus mély szegénységben töltött élete egy pontján, Párizsban, majdnem négy éven át *ólomkatonák* festéséből tartotta fenn magát (Bálint Endrénél olvasom, a *Vajda Lajos emlékkönyvben*, Magvető Kk, 1972). Mi több: El Kazovszkijnak is van egy *Ólomkatona* címet viselő költeménye (in: *Homokszökökút*. Magvető, Bp. 2011. Vál. és szerk. Margócsy István. A verset fordította: Rakovszky Zsuzsa)

Summázva a sorrendet: előbb *Az eperszínű spirál...*, benne az ólomkatona-betét, s évekkel később történik a visszatérés, és íródik meg az alapötletből *A kék ólomkatona*, mely alig valamit őriz a hívószón kívül az első, megsemmisítésre szánt verzióból. Mi azonban látjuk e változatot is. S legkésőbbben ismertem meg a valószínűleg legkorábban keletkezett szövegvariánst, a 4.4 spirálfüzetben olvasható etűdöket. Mindent éppen fordítva tehát.

Hallgassunk meg most egy válogatást azokból a szövegekből, melyek az ólomkatona-történetet helyezik középpontjukba – a magam befogadási sorrendjében! Ízelítőül:

1. *A kék ólomkatona*, -az üreg- utolsó epizód (részlet)

Fénycsík hasít az üregbe. Az ólomkatona hunyorog, karját az arca elé kapja. Botladozva lépkedni kezd a nyílás felé.

Megmarkolja a puskaszíjat, kinéz a nyíláson. Leveszi a válláról a puskát, előreszegezi a szuronyt, kilép az üregből.

Vastag, tömpe ujjú kéz markolja meg a katonát. Az ujjon megvillan a karikagyűrű. Az ujjak kicsavarják az ólomkatona kezéből a fegyvert, kettétörik a puskacsövet. Kettétörik az acélszuronyt. Eltűnik a kéz.

Narancsszínű puska hever a kövön. (...)

2.[*Hull a hó. A fiú ott térdel az udvaron a kék oroszlán mellett, kezében törtszuronyú ólomkatona. Nézi a sebesült katonákat, amelyek a hóból épített mellvéd mögött sorakoznak, fegyverüket előreszőgezik. Csonkalábú, csonkakarú ólomkatonák. Odább, a mellvéd mögött egy szélvédett mélyedésben sértetlen, celofánba burkolt katona áll a lova mellett, keze a kardmarkolaton. A fiú a mellvéd mögé állítja a törtszuronyú katonát. Lassan megfordul: tenyerébe veszi a celofánba csomagolt lovaszt, megigazgatja a celofánt, óvatosan a hóba vájt gödörbe helyezi a katonát. Átlép a mellvéden, zsebéből szürke forgópisztolyt húz elő, féltérdre ereszkedik, egyik szemét behunyja. Száraz dörrenés. A törtszuronyú katona megpördül a mellvéden, a hóba zuhan. A kék oroszlán mozdulatlanul áll a mellvéd mögött, nézi a fiút. Lerázza a havat a sörényéről, meghemperedik a hóban, bojtos farka megérinti a mellvédre zuhant katonát. A katona feláll – jobb karja helyén szürke ólomcsonk – bal kezében kék ólomzászló, a magasba emeli az ólomzászlót. Mozdulatlanul áll a mellvéden, szemben a fiúval.]*

3. I.

A SZÜLÉS. AKI NEM AKAR MEGSZÜLETNI.
(A szuronyomat!) A MŰTŐ

Aki nem akar megszületni – az anyaméhben – nem akar kijönni az anyaméhből – a Szülés visszatérő képsorai – a műtő – a műtét RÉSZLETEI – A SZURONYOMAT! – végig kell csinálni, hogy oda visszamehessen – a kék papírszurony –

II.

A szuronyomat!

AZ ÁLOM

– a lefekvés – az ágy – az álom – AZ ÓLOMKATONÁK félnek az éjszakától – mikor lesz este, amikor már aludni lehet – a hajnal – a HÍD? – (a festő ott ül az asztalnál --?) – lovakat lát – futnak a lovak – a kicsikó – az ÜREGRŐL álmodik –

III.

A szuronyát akarja –

A FILMHÍRADÓ

AZ ÉJSZAKA

– fennmaradni, KITARTANI egész éjszaka, nézni a csillagokat – fákat, árnyékokat – elaludni – fázik – egyhelyben topog – fut, hogy felmelegedjen – a csillagokat nézi – egy fát, egy bokrot néz – a séta – a várakozás – a zene – az árnyékokat (nézi) – bogarat, egy alvó madarat – valami zörren a bokorban – fél – egy emberre odafigyelni egyszer egyetlen éjszaka – a tisztáson a holdfényben eltáncolja az életét – megpróbálni megérteni az idegent – kitartani egy éjszaka –

S most – mielőtt a három szöveg széljegyzeteléséhez fognánk -- következzenek egy személyes közjáték, mely a Riffaterre-féle *intertextuális nyom*hoz kapcsolódik. Az ekként megnevezett elméleti fogalom pedig láthatóvá teszi a Hajnóczy-szöveg eleddig elfedett vonatkozásait¹².

¹² Laurent Jenny felhívja a figyelmet az *intertextualitás* létrehozta anyagformálás és az *emlékmegjelentéssel* kapcsolatos *álommunka* hasonlóságára. Jenny is ad meghatározást az *intertextualitás*ra, nem kevésbé frapársant és operatív, mint kollégái: „Az *intertextualitás* sajátja, hogy bevezet egy új olvasási módot, amely szétfeszíti a szöveg linearitását. Minden egyes *intertextuális utalás* tartalmaz egy alternatívát: vagy folytatjuk az olvasást, mintha csak egy olyan részletet látnánk, amely a szöveg szintagmatikus szerveződésének bármely más eleme is lehetne – vagy visszatérünk az eredeti szöveghez egyfajta *intellektuális anamnézis* segítségével...” Az *intertextualitás* nyelve a meglévő összes valaha-irt szöveg nyelve. Amiből származik, az a textus ott él, ott mozog a beidézett szövegdarab mögött, hozva auráját, jelentésmezőit. Egyfajta virtuális jelenlét ez. Másrészt, mondja Jenny, „az »idézett« szövegnek bizonyos értelemben le kell mondania a *tranzitivitásról*: többé már nem beszél, hanem beszél. Már nem denotál, csak konnotál. A saját szakállára már nem jelent semmit, átlép a nyersanyag állapotába (...)” Jenny, Laurent: *A forma stratégiája*. Ford. Sepsi Enikő. In: *Intertextualitás I-II*. In: Helikon, 1996. 23-50.

Az *intertextuális nyom* fogalma Michael Riffaterre-nél (*Az intertextus nyoma*. Ford. Sepsi Enikő. In: *Intertextualitás I-II*. In: Helikon, Bp. 1996. 67-81): Az *intertextualitás* Genette-felfogta világszéletében (Genette, Gérard: *Transztextualitás*. Ford. Burján Monika. In: *Intertextualitás I-II*. In: Helikon, 1996. 82-90.) a legkevésbé kifejtett és korántsem kötelezően szó szerinti típus a célzás, s ez „olyan közlés, amelynek teljes megértése feltételezi azon kapcsolat ismeretét, mely közte és egy másik közlés között áll fenn”, és melyre bizonyos „hangsúlyok” által utal. *Implicit intertext* ez mindig, gyakorta *hipotetikus*, nem egyszer *bizonyíthatatlan* is. Riffaterre, aki e terület kutatásának mestere (mágusa!), mikroelemzések sorával nyűgözi le olvasóját, mikor a célzásokban megnyilatkozó „*intertextuális nyomot*” keresi. A „*célzás*” szójelentése a maga mindennapos regiszterében nem, de a genette-i meghatározás figyelembe vételével szinte szó szerinti pontossággal idézi fel azt a viszonyt, mely az *M* és Lowry *Vulkán* alattja közt áll fenn (a „*reminiszcencia*” túl enyhe kifejezés volna ehhez az expresszív viszonyhoz képest). E Hajnóczy-szöveg (többször leírom még) gyakorlatilag értelmezhetetlen a *Vulkán* és a Douglas Day-tanulmány nélkül, de explicit formában ezekre rámutatólag nem utal. Genette a célzás mint módszer bemutatásakor Riffaterre érzékeny líraelemzéseit hozza fel: ez elbizonytalanít

A Hajnóczy Péterrel történő újra-ismerkedésemmel és első Hajnóczy-szemináriumaim megtartásával egy időben, kb. tíz esztendővel ezelőtt találkoztam *A kék ólomkatona* szövegével (egy *nyelvi mozdulatsorként* érzékeltem, s hökkentem meg rajta, a Barthes-féle terminológiával élve nyitott, *scriptible* szövegnek tartottam, nem leíró-reprezentációs viselkedésűnek, néhol mintha a Kristeva-féle *brutális nyelvi ügyetlenséget* is tetten érni véltem volna rajta¹³). Ugyanekkoriban vettem észre igazán *A fűtő* minden előkészítés nélkül elszabaduló tűzvész-látomását¹⁴, mely minden bizonnyal a kleisti *hypotext* Lisbeth-boszorkány-jósnő/cigányasszony-epizódjára asszociál, kifejezetten a beavattottak számára. Ekkortájt észleltem *Az unokaöcs transzavantgárd* kisajátító gesztusát, ahogy *expansió, appropriation* tárgyává teszi Che Guevara alakját (mint kb. ugyanebben az időben Kelemen Károly festőművész is, 44 ezüst-zselatin manipulált fotóján). Diderot *Rameau unokaöccsét* is ugyanekkor azonosítottam végleg e novellában; továbbá a minden előkészítés nélkül *pantomim*-leírásra, lejegyzett *performanszra* váltó szövegdarabot ugyanitt, a repetíció szellemében rögzítve – azaz egy a Márai-novellák *salaktalan realizmusától* radikálisan különböző, *másik* Hajnóczy Pétert. Egyszerre figyeltem így föl a realizmus ellenében munkáló prózatényezőkre és az intertextusok eddig sosem észlelt használati módjára szerzőm prózájában. Fenti szövegek ráirányították figyelmemet a Hajnóczy-féle intertextus máshoz nem hasonlítható jellegére. Megmerítkezés és feltöltődés kedvenc olvasmányai, majd az átvett, más kontextusba helyezett motívumok vakmerő, olykor arrogáns, önkényes disszeminálása a saját szövegek terében.

Kezdjük a szövegvariánsok megbeszélését az ismertnek gondolttól, s így haladjunk az ismeretlenek felé; ez egyszerre mind a magam szöveg-megismerési útjának *kronotoposza* is.

1. *A kék ólomkatona* című, az *M*-ben (1977) megjelent kisprózához fűzöm kommentárjaimat

a híd

Az ágy, az asztal, három szék. A székeken ágynemű.

A férfi az ágyra teríti a lepedőt, föl húzódik a pizsamanadrágját. Kisimítja az ágyon a lepedőt.

saját példaállításom helyességét illetően, mert az *M* a Riffaterre-vizsgálta szöveg-exemplumokhoz nem hasonlít (Derrida: *Glas* /a prózavers háromszáz oldalon át ad körkörös szerkezetű meditációt Genet-ről és Hegelről, kommentálva, parafrázálva mindkettejüket/; Mallarmé – Baudelaire-en át szemlélve /*Charles Baudelaire síremléke*/; egy Nerval-intertextus /*Delfica*/: a cím leírásának „botrányától” Goethe *Mignon daláig*). Ha viszont nem ragaszkodom a riffaterre-i fonetikai/fonémikus elemzéshez (s bizonyos „*grammatikai árvák*” feltáráshoz) mint kötelező és egyetlen üdvözítő nyomkereső módszerhez, úgy „intertextuális nyomot” (célzást) fedezek fel a *Perzsia* halott város-látomásában, mely mint érzékeny hiány vezet vissza bennünket a Hajnóczy „könyvespolcán” (Szörényi L.) feltűnő Szádeq Hedájathoz.

¹³ *A saját elbeszélésmodor keresésének zöreijeire* gondolok; felteszem, hogy fenti két fogalom lefedettsége más; poétikai ereje azonban mindkettőnek van.

¹⁴ Az önkéntelenül, ösztönösen ráérezett, nem tudott, de tett, követett transzavantgárd érzékenység ez, melyre másutt a repetíciónál utaltunk. Éppen hogy a konceptuális művészettel és a minimal arttal áll szemben: a személyes élmény, a szubjektív létállapot megfogalmazása mellett szavaz. S e létállapotot a múlttal folytatott dialóguson keresztül fogalmazza meg: „kulturális nomadizmus” ez mindenképpen. Különböző kultúra-felfogások, kultúrák – új eklektika. Hangsúlyozza a műalkotás egyediségét, érzéki-anyagi vonásait. Az egyenes vonalúság, szükségszerűen egymásra következtetés elutasítása, plusz individuális hitelesség adja meg karakterét.

Sikoltva, csörögve villamos halad el. Megremeg a ház.

A férfi az ablakhoz lép, az utcát nézi. A lámpák fénykörei remegnek a betonon. Fúj a szél.

A férfi pohár vizet, cigarettát, gyufát, hamutartót rak az ágy mellé a padlóra.

Az ablakhoz lép, az eget nézi. (...)

Következzenek *A kék ólomkatona*hoz fűzött (fűzendő) széljegyzetek (szívesebben hívom így, mint tanulmánynak), melyek egybe-ölelik a sokféleségnek azt a tartományát, melyben leghosszasabban s legszívesebben időzöm:

A kék ólomkatona kiismerhetetlen, kalandos felépítésű, ellentmondást nem tűrő („felforgató” erejű) kortárs (félmúlt-béli) rövidpróza az 1. *arisztokratikus regiszterből*¹⁵, 2. melynek méghozzá erős vizuális, képi vonatkozásai is vannak, lényegében az *ekphraszisz* egy neme, s 3. a két entitás (szó és kép; *a szavak és a dolgok*¹⁶) közt *transzgressziót*, radikális határátlépést követ el, *médiумok térközeire* jutva, 4. de a narratív szintek közti *metalepszist* is létrehoz, mert az alkotó pozíciójával azonosulva, mi magunk ugyancsak bevonódunk a történetbe a) beléphetünk a szó által teremtett világba, s megindulhatunk az üregeken át a fehérre meszelt falak közt haldokló nő felé, hogy közeli szemlélői, netán b) résztvevői lehessünk a brutális történetnek s még történendőknek. Miközben 5. olvasók és értelmezők is maradhatunk, s mint ilyenek, érzékelhetjük a próza legváltozatosabb szövegek közti műveleteit, manővereit: egy *intertextuális nyom* segítségével, majd a *paratextus* (cím) igazolásával rálehetünk a szöveg *hypotextjére*, s az életműbe magát régóta beleolvasott kutató észleli a szöveg *autotextuális* vonatkozásait is (amennyiben sikerül előbb pontosítania e fogalmat, elválasztva egymástól s külön névvel illetve a *saját szövegek körén belöli*, illetve az *egy adott textuson belől megjelenő* szövegbelső ismétlődéseket, /szabad/ idézeteket, variá-

¹⁵ Hajnóczy nem akarja, hogy megértsék. Nem akarja, hogy akárki megérthesse. Mintha Derrida tézisét igazolná: *a szöveg csak akkor minősülhet autentikusnak, ha első pillantásra, „az első arra járónak” nem adja meg magát, nem fedi fel építkezésének szabályait. Ez az „arisztokratikus regiszter”.*

Szigeti Csaba jellemzi így *A kopt nőket*, miközben a találós kérdés szerkezet-típusát azonosítja a szövegen. „Ha Jolles hármas megközelítésében gondolkodunk, amely különválaszt forme simple-t, forme simple actualisée-t és forme savante-t, akkor Hajnóczy szövege *tudós forma* a javából. (...) A. Jolles egy helyütt utal az egyszerű és a tudós formák közötti viszonyra: »A Tudós forma sajátos törvényei révén lerombolja azt az Egyszerű formát, amelyből megszületett. «*Azt mondhatjuk tehát, hogy az irodalom arisztokratikus regiszteréből vett művek esetében az egyszerű forma mint műfaj eltüntetett, szétrombolt karaktere, jó esetben a szétrombolás folyamata vizsgálható csak, ekkor azonban bizonytalan területekre tévedünk.*” Szigeti Csaba: *Hajnóczy Péter találós kérdése: Hol léteznek a kopt nők?* 119-127.)

A szakzók viszont abba a szövegtartományba tartoznak, amely mindig a legjobban vonzott – ahol “térdig ezüstben” járkálsz. Ahol az írás elszabadul a közlés és a megszólítás hagyományától, és egészen arrogáns módon azonosul önmagával, nem hasznos, noha elég sok mindenre lehet használni, ha nagyon forszírozza valaki. (Németh Gábor. *Hajnóczy háta?* /Rövid interjúk Hajnóczy Péter utóéletéről. Aki kérdez: Gaborják Ádám. És aki válaszol: Németh Gábor./ In: *énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben. Hajnóczy-tanulmányok* IV. Lectum Kiadó, Szeged, 2012, 174)

¹⁶ Michel Foucault: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája.* Ford. Romhányi Török Gábor. Osiris Kiadó, Bp. 2000. Benne közelebből a *Las Meninas*-tanulmány (*Az udvarhölgyek*) gondolatai.

ciókat stb.), többek közt például az *archiexualitás*on át, a műfaji emlékezetet feltámasztva¹⁷ (egy forgatókönyv? egy filmnovella?). Miközben tetten érem mostani bevezetőmön is a *metalepszis*: a kutató személyes ízléséről folyó beszéd észrevétlenül átlépett egy szinttel lejjebb (feljebb?), ahol már nem az olvasói ízlést, hanem a most bemutatásra váró novellát elemzi. S akkor most ez utóbbit fejezem be, vallomás helyett szinopszist készítve: a felsorolt szövegek közti észrevételek lehetővé teszik, hogy a vezér-hypotext (Andersen *A rendíthetetlen ólomkatona*) jelenlétét és meghaladottságát egyszerre vegyük tudomásul.

Mind égetőbb szükségét érezve immár, hogy a legjellemzőbb szövegek műveletre, ami az 1970-es években egy még alig ismert vagy csaknem ismeretlen fiatal ember kezétől származott, még (jóval) a hazai posztmodern és intertextualitás-kaland előtt – saját nevet, megjelölést, elnevező fogalmat, leírást és meghatározást adjunk.

Miközben fenti megfigyelések és gondolati műveletek során láthatóvá válik a kiépülő, átjárókkal, hidakkal, alagutakkal, kötélhágcsókkal telt szöveg-építmény, *szövegmű*, melynek pásztázása és kibetűzése önmagával rokon módszereket (és kvalitásokat is) kíván(na) (mint amikor a *Háború és háború* Albergueria-fogadó leírásában meghökkenően ismerjük fel a regény-egész fokozhatatlan bonyolultságú struktúráját¹⁸). Ez lesz *A kék ólomkatona* megismerésének „hermeneutikai köre”.

... ez, bólintott a férfi, hát ez az... – idézem elsőtől fogva örök Hajnóczy-szövegemből, a *Gyűrűkből* –

-ezzel szeretnénk most foglalkozni-

A kék ólomkatona az *M* 1977-es kötetében *A szertartás* és a *Mandragóra* közt áll, oda van beszerkesztve. A három novella után már csak a kötetet lezáró, annak címet adó *M* következik: mind a négy rendhagyó, kísérletező, a Márai-novelláktól, de egymástól is radikálisan különböző írás. Vizsgálható szövegünket a (csaknem) repetitív technika, a minimalizmus és a forgatókönyvszerűség egyéb Hajnóczy-írások sorához köti, más-és más szempontokból.

A szertartás; A kék ólomkatona. A hátrahagyott írásokból *A kavics; Keringő; A kút; A sas; A tűz; Gyűrűk; A kéz*. E szövegek vágott montázstechnikával, repetitív építkezéssel készültek. Ez a formamegoldás zenei alakzatokkal, dallammal és ritmussal hasonlítja a Hajnóczy-prózát. Mint termékeny rész megoldással találkozunk e technikával a *Pókfonál* és *A szekér* lapjain, *Az unokaöcs*, *A fűtő* látomás-betéteiben.

¹⁷ Northrop Frye ugyancsak az archetípus fogalmát használja, mikor azokat az utalásokat és visszatéréseket igyekszik megnevezni, melyek „*építészeti tömbök* módjára alakítják az irodalom rejtett belső járatait”. (Thomka Beáta idézi fel N. Frye szavait: *Narratív formatervezés*. In uő: *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák* Kijárat Kk. Bp. 2001, 41.) Szerkezetek ismétlődése, eljárások, figurák és formák ezek. Belső hálózatokat, szöveg-alatti tereket, csatornarendszereket hoznak létre: szervessé építik a műfaji tradíciót. *Ha nem is epika vagy líra, de valami, ami "epikus", ami „lirizál” létrejöhet a klasszikus műnemek problematizálódása után is*. „Még ha egy mű úgy határozza is meg magát, mint aminek nincs semmi közös vonása a létező műfajokkal, nemhogy tagadná a kulturális kontextus iránti érzékenységét, hanem éppen a tagadással bizonyítja. *Rendszeren kívül a mű tehát elgondolhatatlan.*” (Laurent Jenny: *A forma stratégiája*. Ford. Sepsi Enikő. In: *Intertextualitás I-II*. Helikon, 1996, 23-50.

¹⁸ Továbbá felismerni véljük id. Pieter Bruegel *Babel I.* című képének torony-szerkezetében a *Wlassich-kézirat* „tébolyult” részét kb. a Vallumtól az Alberguerián át a kiürült Rómaiáig.

A mondatstruktúrák, a szövegegyeségek zenei lüktetésben követik egymást. Az írások (egyik, radikálisabb része) a józan ész, a tudatos értelmi vizsgálódás szintjén már-már elviselhetetlenek, míg, ha átadom magam a szövegritmusnak, sajátos élményben van részem. Erre a zeneiségre és erre az élményre figyelmeztet Szkárosi Endre, mikor a Szerdahelyi Zoltánnak adott interjújában *A szertartásról* vall¹⁹; vagy Csalog Zsolt, mikor ugyanebben a kötetben a neki átadott, kidobásra ítélt hosszúszövegekről szól²⁰.

Hajnóczy művei nem ritkán érintik a példázat határait. *A fűtő* végén kis blokkban hét mese függeszkedik; nem mondható egyéni s abszolút újszerű leleménynek, mégis a próbálkozó szándékot, a tágító-kísérletező munkát mutatja. A legtöbb szakíró szerint nem tekinthető sikeresnek e kísérlet: talán egyetlen próbálkozása sem kap Hajnóczynak ilyen negatív kritikát, s e ponton én sem tudok szerzőm védelmére kelni. „Végül az elvonatkoztatás kétségkívül legsutább, művészileg legeredménytelenebb kísérletei az életműben a mesék, állatmesék. Bennük a fantasztikumot nem gondosan redukált tárgyi világ hordozza, hanem a La Fontaine-i és anderseni karakterek didaktikus mozgatása, illetve az irodalomban már jócskán kiszarolt szimbólumok megszemélyesítése. Kivált *A kiáltás* kudarca tanulságos, hiszen ebben Hajnóczy alapkérdésének, az önmegváltódnak a témavázlatát kapjuk²¹ – így Reményi József Tamás. „A modern élet tárgyi elemeit allegorizáló meseszöveg minduntalan egyértelmű megfeleléseket hoz létre a gondolati és az érzéki-konkrét szint között. Egyébként is a formahagyomány jellege felerősíti az ironikus, szatirikus példázatokban Hajnóczy moralizáló hajlamát, végletes emberi tulajdonságokat, értékeket kizáró ellentétben szembeállító látásmódját. A túláltalánosítás

¹⁹ „Máig emlékszem, hogy ezt a művet borongós időben s viszonylag levert hangulatban – tehát jó »befogadói kondíciók« között (amihez a fekvő testhelyzet is hozzájárult) – olvastam. Ahogy olvastam, hirtelen megéreztem, hogy a szöveg állandó, hajszálpontosan felépített ismétlődéseiben elementáris erő, érzékenység rejlik: ugyanaz, ami a repetíciós zenében. Némán figyeltem, s meghallottam benne a zenét, ami megdöbbentett. Ismét valami olyannal találkoztam, amit még senkinél sem tapasztaltam korábban: megszólaló irodalommal, vagyis költészettel, egyszóval – eredeti, elementáris művészettel.” Szkárosi Endre visszaemlékezése Szerdahelyi Zoltán *Beszélgések Hajnóczy Péterrel* (Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995) kötetéből, 137. A zeneiség és repetíció kérdéséhez még: Grabócz Márta: *A szertartás. Zenemű egy Hajnóczy novellára*. Mozgó Világ, 1983/2. 38-39.

²⁰ „Egyszer, valamikor a második kötetének a megjelenése után, találkoztunk, és én említettem neki, hogy mennyire tetszik *A szertartás* és kérdeztem, hogy lesz-e még ennek folytatása, mert ez tényleg esszenciálisan gyönyörű. Látszott ugyanis, hogy a Péternek van egy ilyen vénája is, amikor teljesen a belső műszerűség, egyfajta mesebeli artisztikum irányába mozdul el – egy pompás formaművészetbe, aminek nem is nagyon találok párját a magyar prózában. (...) Én azt hittem, hogy csak megjártsa magát, hogy úgysem fog tudni előszedni még egy ilyen zsánerű kéziratot, hisz ha tehette volna, azokat berakta volna a kötetbe. De nem, kiderült, hogy van még neki egy egész sorozatra való, amit a kezembe is nyomott azzal, hogy »Itt van, olvasd, egyed, ha kell!« Na most, ezek az isteni szép írások évekig itt voltak nálam, s többször is kísérletet tettem a visszaadásukra, de hiába. Látni se akarta őket, azt mondta: »Maradjon csak nálad, őrizd meg őket, majd ha meghalok, csinálj velük, amit akarsz!« Mit tehettem, őriztem becsülettel és tényleg az lett a sorsuk, hogy amikor Péter meghalt, én odaadtam őket Mátis Líviának és ő beszerkesztette valamennyit annak a posztumusz kötetnek a hátrahagyott írásai közé.” Csalog Zsolt visszaemlékezése Szerdahelyi Zoltán *Beszélgések...* kötetéből, 104-105.

²¹ *Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*. Összeállította, szövegét gondozta Mátis Lívia – Reményi József Tamás. Századvég Kiadó, Bp. 1993 *Utószó*, 348.

és az összetett valóságviszonyokat leegyszerűsítő modellteremtés csökkenti az esztétikai hatást, a társadalomkritika elvont marad, az erkölcsi tudat absztrakciói szabadon érvényesülhetnek. Kétségtelen erényük viszont ezeknek az írásoknak a szatírába hajló hangvétel természetessége, a fekete humor számos telitalálata, egy-egy magatartástípus leleplező jellemzése (...) Ám maga a fabula zártsága és a történetmondás lehetősége vált problematikussá az író számára²² – enyhít valamennyit Reményi József ítéletén Mészáros Sándor. A magam részéről egy briliáns felkiáltást tűzök ide, a mesék apológiájaként²³: „*Akinek nincs, annak nem is lesz!*” – rikolt a bagoly, s e tárgya nélküli, üres, de jól hangzó csatakiáltás a farkas torkán az erdőgyűlés szlogenjévé válik.

A meséket Thomka Beáta jóváhagyó szavaival zárom: „Hajnóczy gesztusa is emlékezetes, amikor La Fontaine-t iktatta szövegébe, és *A tücsök és a hangya* meseparafrázissal a hetvenes évek legmesteribb poén-destrukcióját írta meg: a tücsök a tél beálltával a párizsi Conservatoire vendégművészeként vesz búcsút a tévé előtt kötögető, elképedt hangyaházaspártól.”²⁴

Hajnóczyt mindig is foglalkoztatták a mesék, bizonyára a parabola iránti általános érdeklődése nyomán. Hogy Andersenből miért épp a rendíthetetlen ólomkatona: most szeretnénk kideríteni. Ha ki *lehet* deríteni; ha ki *érdemes* deríteni. Ha nem elégszünk meg a képzőművészetből vett fogalommal mint megközelítésmóddal a szövegek esetén is: *preikonografikus stádium*, azaz gyönyörködő, belefeledkező, egyszersmind figyelmes szemlélet a *hermeneutika tébolyának*²⁵ kibomlása előtt. Mondhatjuk másként is; közelíthetünk másfelől is: nem tudjuk megmondani, *miért*, de szemlélni s leírni tudjuk: *hogyan*. A *deskripció* mint ősi, az analízist megelőző módszer, a mindenáron való jelentés-találás elutasítása, viszont a *Látni tanulok!*²⁶ megőrzése. Igaz állítások fogalmazása egy szövegről, mely itt terül szét előttem, engedelmesen, jóllehet titokzatosan és kalandosan.

Andersentől *A kis habléány* a *Nórának* válik kicsinyítő tükrévé (a tündérek – s a *Hókirálynő* leginkább az ő csoportjukba tartozik – szereleméhesek, nem akarják elengedni a férfit, és megbosszulják az elutasítást.) Thomas Mannra szintén nagy hatással volt Andersen művészete. A *Varázshegy* című regényben a rendíthetetlen ólomkatona

²² Mészáros Sándor: *A szenvedés formái. Hajnóczy Péter prózája*. In: Alföld, 1988/10. 54-61. 57.

²³ Vadai István *Ki az egér?* című tanulmánya új, fontos aspektusba helyezi a meséket. In: *Da capo al fine. A párbeszéd folytatódik*. Hajnóczy-tanulmányok II. Lectum Kiadó, Szeged, 2008, (szerk. Cserjés Katalin és Gyuris Gergely). Említem itt továbbá Horváth Györgyi kiváló írását (*Hajnóczy Péter állatmeséi*. In: *Tudom. De tudom-e? A párbeszéd kiterjesztése – az újraolvasás lehetőségei*. Hajnóczy-tanulmányok III. Szerk. Cserjés Katalin. Lectum Kiadó, Szeged, 2009)

²⁴ Thomka B.: *Narratív formatervezés*. In uő: *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*. Kijárat Kiadó, Bp. 2001, 12.

²⁵ Rényi András tanulmánykötetének címét használom: *Az értelmezés tébolya*. Hermeneutikai tanulmányok. Kijárat Kiadó, Bp. 2008

²⁶ Rilke *Malte Laurids Brigge*jéből veszem a híressé vált kijelentést: *Látni tanulok. Nem tudom, miért, de benem most minden mélyebbre hatol, és nem marad ott, ahol eddig leülepedett. Erről a belső tájról nem tudtam eddig. Most minden odakerül. Hogy mi történik ott, nem tudom*. Rainer Maria Rilke: *Malte Laurids Brigge feljegyzései*. Ford. Görgey Gábor. Fekete Sas Kiadó, Bp. 1996, 7.

hús-vér alakban is megjelenik: ő Joachim Ziemßen, Castorp unokatestvére²⁷.

Mondhatjuk-e, hogy Hajnóczy *életszibóluma* a Kék Ólomkatona? Hiszen nem csupán egy, de legalább három szöveghelyen találunk rá. Hogy *appropriation*²⁸ áldozata lenne az Andersen-szöveg; hogy Hajnóczy „lerohanná”²⁹ a dán mesét, kisajátítaná, és megrohamozva birtokba venné, maga alá gyűrné, akár El Kazovszkij Csajkovszkij hatyúit, Vajda Lajos szentendrei ház-csendéletét? – talán igen, de jóval finomabban. Az Andersen-mese *eltüntetett karaktere* ott lélegzik *A kék ólomkatona*-betétekben, ha radikálisan megmásítva, *máscelemeknyüvé* téve is. *Újszenzibilitás* ez, transzavantgárd érzékenység, mely csupán a ’80-as évek elejétől lesz tisztán azonosítható a magyarországi művészetek történetében. Mikor Hajnóczy Péter már nem él.

Miért az ólomkatona, s még inkább: miért a *kék*? Nem kék-piros, ami a napóleoni szövetségesek egyenruháját mintázza minden illusztráción, hanem *csak* kék. Sokféle kéket ismerünk, csupán az én választottam világszeletből is: Giotto ég-háttereinek bizáncias lap-kékje; az Yves Klein-kék; Picasso kék korszakának fátyolos, túlvilági kékje; Chagall élénk mélykékje, mely inkább meleg színre hajaz; Van Gogh komplementer-kékje a ciprusokon (a sárga rozsmezőn a zöld ciprus kékévé lesz) vagy Tolnai Ottó mindent átlelkesítő *azúrja*; sorolhatnám. A *kék*, a *kékség* (a *nagy kékség*) minden lehetséges jelentésmezőivel. A nagy, nyomtatott, kék zsírkrétával felvett *M*-ek a spirálfüzetek kék borítóján... (és a felszámolásra ítélt sírokon a temetőben, Hajnóczy búcsúztatásakor). *A kékből kell kiindulni... A májusi ég kékje... A Hajnóczy-kék*.

Megnézzük, mik hiányoznak Hajnóczynál Andersen történetéből.

A katona nem féllábú, hibátlanul lépcsőzik, kíséri gazdáját, szabályosan menetel szuronyával a vállán. Nem féllábú, viszont megmarad rendíthetetlennek. Tán sorolni sem érdemes, mert mielőtt belekezdenék a „nincs”-ek listájába, látjuk, hogy lényegében *minden hiányzik* Hajnóczynál az ólomkatona történetéből, mindenekelőtt a jól ismert szituáció és a mellékszereplők, de még a balerina is. Csupán a funkció, a karakter lényege: ama rendíthetetlen hűség, kicsiny termete, kiszolgáltatottsága, némasága ellenére működő bátorsága, megingathatatlansága, nos, az konstans Hajnóczynál is. Nincsen

²⁷ (Michael Maar: *Neuigkeiten vom „Zauberberg*”, Tages-Anzeiger, 1999, szept. 25. – egy svájci napilap cikke) Létezik olyan értelmezés is, mely szerint a szanatórium tulajdonképpen a Hókirálynő jégpalotája, maga a királynő pedig Madame Chauchat. (Jutta Colschen: *Eisiges Vergnügen wärmte die Herzen*, Lübecker Nachrichten, 2000, márc. 18. – beszámoló egy mesefelolvasásról). Thomas Mann: „Mindig szerettem Andersen meséjét a rendíthetetlen ólomkatonáról. Voltaképpen életem szibóluma ez.” Pók Lajos, 197, p. (Dóka Pétertől származó közlések).

²⁸ A szó jelentései: „kisajátítás”; „eltulajdonítás”; „felhasználás”. A pop arttal és a koncept arttal tart rokonságot. A művészeti tevékenység anyaga és célja művészeti és művelődéstörténeti analógiák keresése, meg- és beidézése, felhasználása, kisajátítása, átírása stb. Sajátosságai: hommage vagy épp „rituális apagyilkosság”; másodlagosság, de nem utánzás; radikális eklektika. Gyakran él elidegenítő effektussal: megváltoztatja a beemelt idézet kontextusát, ironikus gesztussal kérdőjelezve meg annak örökérvényűségét. Úgy viszonyul korábbi korok és a félmúlt műalkotásaihoz, mint használati tárgyakhoz. Megkérdőjelezi a „kivételes kézjegy” kultuszát. A művészet és a művészen kívüli valóság viszonyának elemzésére tesz kísérletet, ezzel a tisztán intellektuális koncept arthoz közelítve. Ilyenfajta viszonyt azonosítottam korábban *Az unokaöcs* című kisprózán Diderot *Rameau unokaöccse* nyomán.

²⁹ Rényi András kifejezését használom El Kazovszkij *Vajda-lapjainak* alap-anyag felhasználását illetően.

polgári lakás, melybe egyikként kerül, sérült kis bábu, ólom-társaival egy dobozban, és nincsenek a gyerekek sem, nincs a félelmes játékdög, a patkány, a csatorna, a hal, de nincs a nagy visszakerülés sem, s nem csap ki a pusztító tűz a kályhából, hogy balettrínáját egy halálos ölelésben egyetlen egyszer felkaphassa a katona. Nincsen a megszozott (melodramatikus bár, de szeretett, mert ismert) cselekmény sem... *Máscselekményűvé* vált az történet, s vajon így, az Andersen-eredeti olvasói emlékképébe helyezve, nevezné-e Kálmán C. György *mise en abyme*-nek a Hajnóczy-katona megváltozott, de jellemében konstans történetét³⁰? Vagy ott van minden kellék az eredetiből, csak a maga átlényegülésében, mint amivé Kleist Lisbethje/cigányasszonya, vagy akár a főhős lefejeztetése vált Hajnóczy tollán *A fűtőben*; ahogyan az *Hus*-családnév módosult *Az unokaöcsbe* kerülve, Diderot *Rameau-jából*? Hiszen van kit szolgálni, van kinek segíteni, van kit szeretni egy ólomkatona számára Hajnóczy meséjében is.

S a katona kicsinysége, játék-mérete is megmarad, holott nem játék, s ha néma is, de él, mozog, cselekszik... De valóban néma-e? És valóban él-e? Hogy a szövegvilágban nem szólal meg, még nem jelenti azt, hogy beszédképtelen. Jelenléte, szerepe annál beszédesebb, és jól körülírható³¹.

Gulliver kicsiny az óriások birodalmában, de hatalmas Lilliputban és így tovább: mekkora is egy ember? Mekkora az ólomkatona? Környezetéhez képest kicsiny (törpe; játék-méretű), és egy hosszabb elemzésnek minden bizonnyal számba kéne vennie ennek következményeit. Esendőségét, látászögét, esélytelenségét, alig-észrevehetőségét, veszélyeztetettségét és szilárd elhatározásait, melyekkel a jó oldalon áll; melyekkel barátai mellett tart szolgálatot, holott bármely pillanatban eltaposhatják. De törpe-e? Olyan éppen, mint akiről József Attila mint önmagáról beszél versében:

Én, akit föltaszít a ló, s a porból éppen hogy kilátszom...” (Bukj föl az árból)

Hajnóczy szereti a kicsinyítéseket („vitrinbe helyezés”, ha más előjellel is, mint ugyancsak József Attilánál /*Téli éjszaka*/; vitrin szerepel az *Ólomkatona*-szövegben is, sajátos *szubtextusként*), a küldetéssel bíró, látszólag gyengéket: a néma őrzőket, *strázsán vigyázókat*, *sentineleket*, reménytelen helyzetben kilátástalan, de rezzenetlen helytállókat (*A parancs* századosa; a magára maradt fiatal indián az *M-ből*; a *fiú a férfival szemben*; a *fiú a kőművesek közt*). Hatalom és esendőség, a senki másnak, csakis önmagának s a becsület iratlan törvényeinek szóló helytállás gyengén is erős hősei. Nekik, róluk, általuk mondhatja azt is, hogy „*A siker: bűn*” (a *Jézus menyasszonya* talányos mondata). Így, efféle magatartásban lép emelt fővel a verpadra Hajnóczy József. (Így távozna ebből a világból a Krasznahorkai-próza egyik legutóbbi beszélője, ki azzal fejezi be monológját, hogy „*mert nem kell innen semmi*”³².)

³⁰ Kálmán C. György: *Mise en abyme, példázat, metafora*.
<http://www.geocities.ws/gckalmanhu/recent/KCGYSZIL.html>

³¹ *Vajon a fikcionális szövegek valóban olyan fiktiivék-e, s azok, amelyeket nem neveznek ilyeneknek, valóban mentesek-e minden fikciótól? És (de): (...) hogyan létezhet olyasmi, amely jelen van ugyan, mégsem rendelkezik a valóság jellegével.* (Wolfgang Iser: *A fikcionálás aktusai*. Ford. Katona Gergely. In: *Az irodalom elmélete IV*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997, 51-52.)

³² Krasznahorkai László: *Nem kell innen semmi*. In uő: *Megy a világ*. Magvető, Bp. 2013, 293

Árnyalt, szokatlanabb észrevételek, bemélyítések kínálkoznak (és várnak) feldolgozásra a Hajnóczy-prózában: a csökkentés, picinnyé, esendővé válkozás szerepei például a fiú alakmintaiban az életművön keresztül, vagy egyetlen szövegben, mint pl. a *Ló a keramitonban*. Merevség, bénultság, fémszerűség, eltörhetetlenség és törekenység; pusztuló és pusztulékony (minden élő) és elpusztíthatatlan (ami élettelen). Tovább a világban-lét szerepein, mezőségein: hatalom és esendőség; hatalom, erőszak és rendíthetetlen hűség; értelmetlenség, esélytelennek, kilátástalannak, ugyanakkor megkerülhetetlennek tűnő önfeláldozás, véráldozat, küldetésesség (kiválasztottság) szerzőnk szövegüniverzumában: *a sors által kiszemeltettség*³³ mint létállapot, egyetlen kegyelem, saját keresztfa. Mágikus tettek, mikro-cselekvések, ismétlődések (*ismétlésalakzatok*³⁴) a szövegek vízszíne és mélystruktúrájában. Statikusság, apró állóképek repetitív szét-dolgozottsága, motorikus filmszerűség, lassú kamera követ érthetetlen, tartós mozgássorokat. Egy a narrativitást sok foghíjjal adó, a hiányokat a befogadó kipótló értelmére bízó írásmód, *állapotkommunikáció*³⁵. Mert a történet csírája leg-

³³ Körmendy Zsuzsanna: „... *a sors által kiszemeltettség*”. *Hajnóczy Péter életművéről*. In: Új Forrás, 1991/2. 16-22.

³⁴ Faragó Kornélia: *Ismétlésalakzatok Hajnóczy Péter prózájában*. In: Új Symposion, 1978. 156. sz. 170-172.

³⁵ Olvassuk ezt a terjedelmes, zavarba ejtően kiszámíthatatlan és sokrétű szöveget oktan (megjegyezhetetlen, de feltehetően), *avantgárd* címe alatt (*Az eperszínű spirálban szálló...* kezdetű „címmel” ellátott szövegre gondolok *Az elkülönítő* blokkjában), s a befogadó a teremtő művész helyzetébe látszik kerülni, azéba, aki a műalkotást mint ürességet interaktív módon megtölti jelentéssel, akár totális félreértések árán is. E félreértésektől félünk; e félreértések kockázatát érezzük; e félreértések termékeny esélye felcsigáz. A befogadó feltölti a jelentést, miközben nem jut szóhoz, mert inkább egyfajta revelatív és ebben a minőségében csöndre kárhóztató *más-állapotról* beszélhetünk, semmint fogalmivá tehető gondolatról. Kritikus helyzet: inspirál, hív és von, de a jelentést odább tolja vizslató szemünk elől. *Állapotkommunikáció* – (Erdély Miklós által létrehozott fogalom; most fogalmazott, komplex hagyatékfeltáró munkám során másutt is felhasználtam már e lenyűgöző gondolkodó elméleti, egyszersmind gyakorlati-praktikus meglátásait). Izgatón jelentéses, de magyarázatra szoruló, szófejtését hermeneutikai kalandként realizáló fogalom, mely, mint Müllner András doktori disszertációjában (*Erdély Miklós és a neoavantgárd*) olvashatjuk, a jelentéseit vesztett, tkp. *üresként* érzékelt mű mint létmód ellenére biztosítja a szerző és befogadó kommunikációját. S ez a szerző és az olvasó-néző-hallgató közti „kongenialitás”.

A montázszerűen építkező műben nincs jelentés, ugyanis a műben a jelentések egymás ellen hatnak, egymásnak feszülnek és kioltják egymást. A befogadó ezzel az „üres” művel találkozik, és ez az üresség teszi lehetővé, hogy ő maga jelentést adjon. A szerző „helyzetbe hozza” a mindenkori olvasót, mert úgy kommunikál az üres műalkotáson keresztül, hogy ugyanaz az állapot jöjjön létre a befogadói oldalon: azaz a szerző ihletett pillanatának mása.

Ha valamely művet 'gondolatébresztőnek' neveznek, helyesen mutatnak rá, hogy a mű nem közölte a gondolatot, hanem olyan állapotba hozta a közönséget, melyben megszülethet az a gondolat, amit az alkotó sugalmazni kívánt. Nem felismerését kívánta közölni, hanem azt az állapotot, melyben az a bizonyos felismerés vagy felismerések létrejöhetnek. Másképpen a mű 'jelentése' sohasem megfejtésében, hanem hatásában jut érvényre. A „van benne gondolat” szintén közkeletű dicsérete a műre vonatkoztatva azért hibás, mert nem benne van, hanem általa. A befogadó a társ-alkotó (co-auctor) státuszába kerül; a jelentésköltés gondolata ideológiai alapul szolgál a radikális félreértés-elmélethez.

Ambiguitás, paradoxikus gondolkodás, ellentmondásosság; jelentésköltés, állapotkommunikáció, montázs-gesztus, holisztikus szerkezet, kategorikus költészet//oximoronként ismétlik magukban az ellentmondásokat. Kataktrizis (képzavar) mint alap-alkotóelem. Katakretikus állapot. A szövegekben lévő anyagok önmaguk emblémái, nem allegóriák: nincs jelentésük, csak asszociációs körök, lehetőségeik, taszításuk és vonzásuk. Művész és befogadó, illetve műalkotás és befogadója viszonyának újrafogalmazásáról van szó. Kísérleljünk meg a továbbiakban Erdély fenti, Müllner András tolmácsolta kívánalmainak és intencióinak megfelelni ér-

alábbis mindig jelen van minden szórtság és *rés* (Mészöly Miklós egyik kulcsszava) el-
lenére, minden időben, minden prózavilágokban, s a narrativitást hordozó (szimuláló)
egységek egyben temporálisak is, az olvasó igyekszik metonimikus, kapcsolatteremtő
viszonyokra lelteni. Az idővel való alakításra vezethető aztán vissza a ritmus, a gyorsít-
ás és lassítás, arányosság, fokozás, retardáció. Mindezen vonások jelen vannak *A két
ólomkatona* szövegterében is.

A főcím és alcímek összefüggése jelentésadás munkája nélkül nem látszódik, az egyes
részletek közt az időrend realizálhatatlan, a perspektívák pluralitása felold minden va-
lóság-vonatkozást, és a rekonstruálhatatlan történet végül a „hamisítvány sorsára jut”.

A keret *ekphraszisz*t (szoba-leírást), majd csaknem azonnal filmforgatókönyvet ígér,
az utolsó epizód (*az üreg*) visszafelé haladva nyitja meg a szövegvilágot, hogy a be-
szélővel, képből filmmé (mozgóképpé) vált történetünk megalkotójával együtt belépés
történjék a keretek közti világba³⁶, mozdulatlanul nézzük „a képet”; úgy véljük, a *már
elkészült* alkotást/lezárult történetet nézzük rezzenéstelen, feszült figyelemmel.

Vagy: az ajtó felé lépkedő ólomkatona alakját távolodni látva (*egy repousoir*-figura
saját történetében?) hiessük azt: a transzgresszió legalább *neki* sikerült... az első epi-
zód tartalmazta *ős-elbeszélés*hez a rákövetkező fejezetek mást-mást adnak hozzá: há-
lószerűen egymásba kapcsolódó vizuális vektorok, fonalak csupán ezek a figyelem-
és türelem-próbáló *minimal art*-os³⁷ *repetitív* szövegek, s a perspektívák szimbolikus
központja, úgy tűnik, az ólomkatona titokzatos vonulása. Ez a középpont azonban
csakis egy álomfunkcióban (*egy álom mérgezésében*/Mészöly Miklós: *Szárnyas lovak*)
tudja működtetni a reális *kronotoposz*ba rendeződni képtelen, radikális mellérendelé-
sek montázsából szerkesztődő, abszurd, értelmet és érzékeket megzavaró epizódokat.

---

telmező keresgélésünk közben! Apóriáink közben hátha olyan *feleslegre* bukkanunk, amely nem gondolható el
a logika szabályai szerint, viszont a gondolkodás szempontjából megingásunk termékenynek számít majd...
Ami az embert ebben az eddig ismeretlen, valóságos *kíncként* feltűnő szövegben többek közt megragadja,
az a *banalitásból hirtelen föltáruló, szakadékszerűen megnyíló kijelentések, szövegdarabok egymáshoz feszülése,
törése – a távolság mint poétikai erő* (egy Németh Gáborral folytatott magánbeszélgetés nyomán).

³⁶ *A külső keretek közé, melyek mintegy befelé, a narratíva felé omlanak.* Szabadon idézve a *NARRATÍVÁK 6. Narratív beágyazás és reflexivitás* Előszavából. Sorozatszerkesztő: Thomka Beáta. Szerkesztők: Bene Adrián, Jablonczay Tímea. Kijárat Kiadó, 2007.

³⁷ *A minimal art*, Hegyi Lóránd fogalom-gyűjteménye nyomán (*Utak az avantgárdból*, Jelenkor, Pécs, 195-197):

A konceptuális művészettel rokon reduktivista, analitikus, szisztematikus irányzat. Modellszerűen tiszta, ste-
ril, mindenfajta személyes kézjegytől ment' demonstrálás. Plasztikus alapösszefüggések. Felszámol minden
esetleges nyomot. Mechanikusan építkező, primér struktúrákat mutat be. Gépies; sorozatokban és ellentét-
párokban gondolkodik. A növekedés és csökkenés szeriális sorainak bemutatása folytatódik; ismétlésen ala-
puló mellérendeléses sorozatok. A rendszerszerveződés legalapvetőbb elemei alkotják. Közömbös az anyag
szenzibilis jellege iránt, sőt elanyagtalánít.

„Antiesztétikus”, kirekeszteni látszik (igyekszik) a véletlent. E szélsőségesen purista, s e nemben egyedül a
konceptuális művészettel rokonítható irány Hajnóczyt hosszan, valósággrögzítő prózakísérleteit követően,
aligha köthette le. Valószínűleg ezért is szánja őket halálra, sterilitásuk miatt; de kísérlete hozadékait egy
életen át alkalmazta mint a film felé vivő, arra asszociáló eszközt. Technikai segédeszköz a jeges való-
ságpontosság felé, de érik a fordulat (helyesebben: mindig is ott van, együtt-létezik) a transzavantgárd
érzékenység iránt.

A kronológiai rend hiánya (lehetetlensége) helyébe egy láthatatlan kronológia lép:
az Idő megalkotása az olvasóra vár, mert különböző idősíkok együttese került nagy
feszültségben (*tension*) egymás mellé. Egyetlen perspektívából a történet egyszerűen
nem látható; a szöveg jóvátehetetlen *defabulizáció*ja megindult: a keretek – ismételjük
– befelé, a narratíva felé omlanak...³⁸ Egy keret-építményétől fosztott, egyszerre vonzó
és riasztó *rom*.

Forgatókönyvet olvasnánk?

(Mind a *Pókfónál*, mely párhuzamként ide idéződik), mind *A két ólomkatona* lét-
módjára s az őket olvasó befogadó magatartására is jellemző, hogy a szövegtérre
törés folyamatának első mozzanata az a kínos igyekezet lesz, mellyel szövegvilágot
próbálunk rendelni az olvasottakhoz (mindkettő enigmaként, feloldhatatlan rejtély-
ként pillant ránk). Első, második olvasásra nem értjük, miért így épül fel a szövegvilág,
s ezt az önkényességet, magyarázat-nélküliséget az értelmezés következő mozzanatá-
ban úgy próbáljuk megszüntetni, hogy létrehozunk az adott paramétereiből egy *lehet-
séges világot*, ezzel megszüntetendő bizonytalanságunkat. Az új világ létrehozásához
meg kell teremtenünk egy *magyarázó szabályrendszert*, mely azután magához édesge-
ti, vagy éppen regulázza a széttartó szájakat. Első körben (mindkét) kisszövegben: a
felfoghatatlan törvényeknek engedelmeskedő rendet és összefüggést az egyes némafil-
mes epizódok között. Mert a logika, az időrend, a szereplők viszonylatai, a történet etc.
nem alkalmasak e rendezési szabályzat fellelésére. Éppen ellenkezőleg! Máris érezzük:
olvasatunk *csak félreértés, félreolvasás* lehet, de félreértelmezésünk egy újabb, termé-
keny szövegállapotot eredményezhet, mert *nem olvasható*, ellenben *írható* szöveggel
állunk szemben (mindkét) novellánk esetében.

Míg például a *Pókfónál*ban hitelesítés nélküli narratív világok állnak egymással
szemközt, s az asszony világa nem feltételezi a férfit s a fiút, sőt az egyes epizódok be-
szédpozíciói egymás ellen dolgoznak, már-már megsemmisítik egymást; addig *A két
ólomkatona*ban beszédpozíciók sincsenek, csak egyetlen anonim elbeszélővel számol-
hatunk, aki viszont, ha omnipotens volna is, nekünk nem árul el semmit mindentu-
dásából. Így itt is eljutunk abba a *nyelvi pillanat*ba, amikor az olvasott műalkotás saját
médiáját, hitelesíthetőségét kérdőjelezi meg. Jó volna azt feltételezni, hogy a széttar-
tó elbeszélésdarabokból valamelyik a főtörténet *mise en abyme*-je, de az ólomkatona
mint közös szereplő jelenléte ezt lehetlenné teszi.

Érdemes és szükséges volna itt megvizsgálni a minimalistának, egyszersmind eset-
legesnek tűnő fejezetcímek anya-részükhöz való viszonyát *A két ólomkatona*ban.

a híd – az üvegszekrény – a piac – a szoba – az üreg. Hol találhatik két befogadó,
ki ezekből a fejezetcímekből mint intencióból, eligazító információból egymáshoz
hasonló történetsszálat épít? S e szál esélye – hogy hasonlóvá váljék a Hajnóczy által
megírotthoz? Lehetetlen, kilátástalan; annál kalandosabb, kihívóbb vállalkozás. *A
szabadság érzetét* engedi az olvasónak. *Érzetét. De csak az érzetét!*

---

³⁸ Ilyen szerkezetnek látjuk a *Pókfónál* című írást, de a más okokból részekre tagolt *Ló a keramiton* című
forgatókönyvet is.

Nem sorrendben haladok:

a *piac* helyszíne kezdetben valóban az, ami a címben megnevezett, de majd a történet továbblép, s a férfi sivar szobája ugyanannyira lehetne címként megjelölve, mint a fejezetkezdő helyszín: nem fontos, nem érdekes, mindegy. De mindegy-e? Aligha, hisz leírt szó által rögzített, emeltetett ki fenti szövegtitulus. Mostantól *ez van adva*. M. Duchamp híres munkájára utalok: *Fekvő akt. Adva van...*³⁹). Ez fontos.

a *híd* cím meg éppen félrevezető: a szövegrész érthetetlen, előkészítetlen helyszínváltását, e szürreális ugrást emeli ki mint címbe illő legfontosabbat: holott a *híd* betét csupán az alfejezet szövegtestén (*kicsinyítő tükör?* bár annak hihetnénk...). De párbeszédet folytathat *A híd* című, titulusában értelmezhetetlen 1980-as szöveggel, s akkor megértető erejű *autotextuális nyom* lehet, mely, megítélésem szerint, mindkét felé nem, csak *A híd* szövege irányába hat.

az *üvegszekerény* cím meglepetés, ahogyan kezdő helyszíne, az *üreg* is (mely végül külön cím lesz, másutt, kiemelt helyen, az utolsó epizódban). Igazolódni látszik a *deskripció* mint (a megszorított értelmező iránt egyedül készsleges) elemzési módszer. Nem módszer: szemléletmód, közlésmód, hozzáállás, szenttelen (ha van ilyen) számba vétel mint hozzáfordulás a mindenkori szöveghez. Regisztrálom a szövegtényeket, melyek végbemennek, de nem törekszem, mert szubjektivitásom túlmagyarázó hozzáadása nélkül úgysem menne, a *jelentés* megcélzására. Egy figyelő, mindent észretevő szem, mely „látni tanul” a szöveglabirintusban és -által. (Egy baj van ezzel a szemlélettel, de az kardinális: hasonlít e módszer mai világunk magasan kvalifikált orvosáéra: vizsgál, megállapít, lokalizál, leír, feltár – de diagnosztizálni, s majd gyógyítani nem biztos, hogy képes.)

az *üreg* baljós képzeteket mozdit meg, aki idáig jutott az olvasásban, jelentéstani szövegkapcsoló elemként érzékeli az *üvegszekerény* nyitó helyszínéhez. Mágikus terek, kiszámíthatatlan helyszínváltások, ahol az idő s a valóságreferencia is bakugrásokra vált: nagy és kicsiny, egészség, betegség, profán és végletes kitalálhatatlan, fantáziamozgató kombinációkban tűnik elénk. Lenyűgöz egy alkotói képzelőerő, a vágások, a világ-teremtés invenciója, ereje. Holott nem értem, nem érthetem. Szeletek, körcikkek egy középpontot nélkülöző világból.

Az ólomkatona vezet bennünket epizódról epizódra: ő mindenütt jelen van. A férfi három, a beteg asszony két szövegrészletben szerepel. Kettejük története közt létesít kapcsolatot a katona, e térben és térközökben teljesít szolgálatot. E csendes, jeltelen, de rokonszenvet ébresztő, méltósággal bíró vándorlás fűzi fel a novella szerkezeti láncszemeit. (*A Ló a keramiton* forgatókönyvének széttartó epizódjait is a főszereplő köti össze: a fiú jelenléte. *A kék ólomkatona* filmes indítása kétségtelen; linearitása csekélyebb a „készbe formált” *Ló a keramiton*nál.)

Megtörténhet velünk, s nem minden alap nélkül való volna, hogy erős kapcsolatot

³⁹ 1. *A Vízésés* 2. *A Világítógáz*. 1946–1966. Vegyes technika, 242,5 × 177,8 × 124,5 cm. Philadelphia Museum of Art, Philadelphia.

találunk az egymásra következő, vagy épp a páros-páratlan jelenetek közt, s képezzék ezek a szerkezetet, alakítsanak ki, ha linearitást nem is, de megszakított, ám átugrással, toldással, pótlással éppé tett szövegépítményt. És/de megtehetjük, hogy rámutatunk a legerősebb áthágásokra, hiányokra és láncszem-szakadásokra, s ezekre *kérdezzük*. Mindig is termékeny szempontnak tekinthető a *legnehezebb részlet*, leghomályosabb szövegpont érzékeny kiválasztása, s az erre történő rákérdezés.

1. Az első ilyen szöveghely a *híd* című, élen álló epizódban meg is jelenik.

A férfi nézi a füstgomoly mögött izzó narancsvörös korongot.

Ott áll a hídon, a korlátnak dől, nézi a vizet. Vékony ágdarab lebeg, bukdácsol a vízen. A férfi nézi az ágdarabot. Az ágdarab lassan lebeg, bukdácsol a pillér felé. A férfi a korlátra kapaszkodik, mély lélegzetet vesz, behunyja a szemét, a víz fölé lép. Száraz csattanás. A férfi öklendezik, víz csap a szájába. Nézi a vízen bukdácsoló ágdarabot. Néhány méter, és eléri a pillért! A férfi előreleldíti a karját, úszik az ágdarab felé.

A kék ólomkatona ott ül az ablakpárkányon, lábával a levegőben harangoz, nézi a férfit. Vállán narancsszínű puská, a puskacsövön kék szurony.(219)

A férfi és az ólomkatona (amúgy sem szokványos) közös történetébe váratlan, tér-és időváltó elem hatol be, ékként megvágva a minimalista (talán Hemingway korai szövegformálás-módját követő) szövegtestet. A férfi sivar szobájába, monoton hétköznapjaiba, ingerszegény mikrovilágába (ismerjük e képeket *A kézből*, *Az unokaöcsből*) szürreális, hirtelensége, belső fordulatai miatt betagozhatatlan elem szűrődik be egy hídról, mely minden átmenet nélkül nyílik a sivar szobából; egy hídról, mely mintha öngyilkossági kísérlet helyszínének szánatott volna... (*Incisum?* Közbeszúrt szövegelemek? Balladai vágás és homályossá tévő ugrás?) Utaltunk már rá: *A híd* egy 1980-as Hajnóczy-írás címe (az írás kifutása ott egészen más, saját címével való kapcsolata is nyomozást igényel). Továbbá, az ágdarab lebegése, bukdácsolása a *Pókfonal* *A kocsis* epizódját idézi, illetve *A kút* címet viselő repetitív szöveg visszatérő képsorát. *Autotextualitás*ok kísérik Hajnóczy prózáját; szerényebben szólva: visszatérő képi ötleteket próbál, forog a szerző a kidolgozottság, kontextualizálás különböző fokán és környezetében. A várt, baljós ígéretként fellebegő öngyilkosság elmaradása *A fűtőt* citálja (de a gép okozta kegyetlen baleset/megcsonkulás elmaradását is eszünkbe juttatja *Az unokaöcsből*, *A kézből*): valóságos korpusz-belső szöttes jön létre az életműben jártas olvasó előtt. A látszólagos, álságos realizmus színét váratlanul felhorzsoló, áttörő irracionális (fiktív vagy imaginárius?), hihetetlen, értelmet és értekeket megzavaró *másság* ugyancsak szívesen használt eszköze szerzőnknek (*Az unokaöcs*, *A fűtő*, *A véradó* szövegtárgulást előidéző látomásos epizódjai).

Miközben *a híd* magyarázatra szoruló betétét szemléljük, ne feledjük, hogy az ólomkatona csak ez után a szövegelem után kerül a történetbe. Mintha a híd-epizód a maga meghökkentő váratlanságával megnyitná a szöveg csatornáit, kitarna egy ajtót, melyen át most már áradhat az irracionális. De nem áradni fog, hanem finom fonálban szivárog, ismétlésekben adagolódik. S akkor az ólomkatona a maga néma jelenlétével,

vándorlásával – ő lesz az a mesebeli, szolidáris, de korlátozott hatókörű segítő, kit a férfi tudata/tudatmelye harcba küldhet, tűzvonalba indíthat varázsolni. Ő lesz jelen az asszony mellett is a kórházban.

A textus nincsen az igazság birtokában, nincsen egységes magja. Nincs elmondható történet, s a szöveg semmiféle kérdést nem válaszol meg, ellenben maga szenved el az átváltozást műfajok közeiben, intertextek játékaként (Németh Marcell). A részletek mániákusan pontos megrajzolása, kínos felügyelet az aprólékos rajz felett, végletekig élezett figyelem: ez Hajnóczy egyik legjellemzőbb munkamódszere, így *A kék ólomkatonában* is használatos. Az egész képtelen összeállni, de a részletek új s új körökben ismételt, nagyító alá vett képekben állítódnak be: *Az ágy, az asztal, három szék.* (O,141) A világosan tagolt szerkezet és szövegtükör olyant ígér, amit megadni képtelen, s nem is áll szándékában. A vágásokban Hajnóczy az ismétléstechnika lehetőségeit találja meg. Mindez az elbeszélés linearitását megkérdőjelező ritmikus szerkezetű prózát eredményez.⁴⁰

Minden ismétlődik, a motívumok rendre visszatérnek. A szöveg dinamikája részben épp fentiek által valósul meg: tervszerű, kérlelhetetlen újramondás és felfokozott, zihálásra emlékeztetően változó ritmus; a kettő közti feszültség⁴¹. Bizonyos részletek szinte mániákusan íródnak újra és újra, mind aprólékosabban, rögzítődnek bevésés, rajzos pontosság által.

Hogy ne feledkezzünk meg a Hajnóczy-szövegeket átjáró, csipkézetté, szöveg-szótessé tevő autotextualitásról sem! Egy példa a sok közül: a káposztafejből sárga rózsza nő ki, de ott *A pipacs* a maga térdből előszökő, szürreális fekete rózsájával, s a *Da capo al fine* virága.... *Tébolyultan pontos* szöveg, ha másként is, mint Krasznahorkaié a *Háború és háború* utolsó beágyazott epizódjaiban, vagy maga a Korim által olvasott s begépelte Wlassich-kézirat.

Az első szövegváltozat sok eddig próbált kísérleti eszközt összegez (repetitív-ritmikus szövegépítő technika; mozgás-érzékelés /futurista/ elemeire bontása; a lineáris idő megtörése ismétlések révén; némafilmes feliratok; snittekre bontás a kisbekezdésekben – éles szituációváltások; a narratív logikát statikus vizualitás váltja fel: a történetmondást háttérbe szorító képiség; látószög-váltás; játék a nagy s kicsiny méretek gulliveri egymás mellé rendelésével; pluriszcenikus megoldások stb.), és azokat az irracionális szolgálatába állítja. A szerialitássá montírozott epikus nyomok erős értelmezői beavatkozás nélkül nem olvashatók történeté. „Felcsigázott és kielégületlenül hagyott érdeklődést” érez a szöveg olvasója, s ha ezek a szavak egy (magát meg nem nevező) kritikus részéről a *Fűtő*-novellákra vonatkozóan hangzottak is el, és *félre*-értések következményei voltak, most valóban nyugtalanító hiányba fut értelmezői vágyunk. A férfi, a kórházi ágyon haldokló asszony és a kék ólomkatona sehol másutt, *csupán e szöveg terében* találkozhatnak. Vagy egy álom alakzatában. Saját imagináció(m)ban.

Ezzel a szoroson olvasott összefoglalóval zárnam (hagynám abba) *A kék ólomkatona* címet viselő alapszövegről írott feljegyzéseimet, s adnám át a szót *A nagy jógi légzés*

⁴⁰ Faragó Kornélia: *Ismétlésalakzatok Hajnóczy Péter prózájában.* Új Symposion, 1978. 156. sz. 170-172.

⁴¹ Mészáros Sándor: *A szenvedés formái.* Hajnóczy Péter prózája. Alföld, 1988. 10. sz. 54-61.

(*Omega hattyúk*) betétjének, végül az *Ólomkatona* és *A fűtő dublettjének.*

Jelmondatom az elmondandókhoz e legutóbbi szövegből választott: *A szuronyomat akarom!*

2. szövegváltozat, 2. közelítés: *Hull a hó...Az elkülönítő paksamétájából*

Behunyta a szemét. Az írógép mögé nyúlt, kitapogatta a vodkásüveget, kidugaszolta, szájához emelte az üveget. Utálkozó fintorral ivott. Kinyitotta a szemét, az asztal alá dugta a háromnegyedig telt üveget. Rámeredt a gumihengerre csavart üres, fehér papírlapra.

Hull a hó. A fiú ott térdel az udvaron, a kék oroszlán mellett, kezében törtszuronyú ólomkatona. Nézi a sebesült katonákat, amelyek a hóból épített mellvéd mögött sorakoznak, fegyverüket előreszőgezik. Csonkalábú, csonkakarú ólomkatonák. Odább, a mellvéd mögött egy szélvédett mélyedésben sértetlen, celofánba burkolt katona áll a lova mellett, keze a kardmarkolaton. A fiú a mellvéd mögé állítja a törtszuronyú katonát. Lassan megfordul: tenyerébe veszi a celofánba csomagolt lovas, megigazgatja a celofánt, óvatosan a hóba vájt gödörbe helyezi a katonát. Átlép a mellvéden, zsebéből szürke forgópisztolyt húz elő, féltérdre ereszkedik, egyik szemét behunyja. Száraz dörrenés. A törtszuronyú katona megpördül a mellvéden, a hóba zuhan. A kék oroszlán mozdulatlanul áll a mellvéd mögött, nézi a fiút. Lerázza a havat a sörénnyéről, meghemperedik a hóban, bojtos farka megérinti a mellvédre zuhant katonát. A katona feláll – jobb karja helyén szürke ólomcsonk – bal kezében kék ólomzászló, a magasba emeli az ólomzászlót. Mozdulatlanul áll a mellvéden, szemben a fiúval.

Az eperszínű spirálban szálló omega hattyúk vastüdejének páncélkútja címet, inkább nyomtatott betűs, aláhúzott feliratot viselő 32 oldalas nagyszöveg első lapján olvashatjuk a fenti részletet.

Am fent beidézett, izgalmas képi világú talált szövegünk (mely a perújrafelvételt Andersen és *kék ólomkatona* ügyben aktuálissá tette) a gépiratban le van húzva, fekete filctollal szánták megsemmisítésre. Szerencsére, nem satírozás által, s *radírképet* (Kelenen Károly munkáira gondolok) sem csináltak belőle: olvasható.

Olvassuk is, el nem törölnénk! *A kékből kell kiindulni!*

Az eperszínű spirál... avagy A nagy jógi légzés (avagy A gondnok) Elkülönítőbe injekált, ám onnan azonnal (végül?) kitörölt, nekem, a hagyaték bepillantójának ugyanakkor rendelkezésre álló, törlésjeleivel együtt szemlélhető szövegváltozata, biztosra vehetjük, tovább árnyalja az *Ólomkatona* kérdését.

Mi kerül az *irtózatoss, fehér és üres papírlapra*? Itt: egy ólomkatona-epizód, rendhagyóra formálva, végül megsemmisítve.

Aszerint vizsgálhatom például a kitörölt, de szuggesztívnek, szépnek és ösztönzőnek, így foglalkozásra érdemesnek tartott epizódot, hogy

- mi az, ami ismerős belőle;

- mi az, ami *sehol*, soha eddig nem volt látható tudomásom szerint;

- mit tesz hozzá, mit vesz el A kék ólomkatona készbe formált szövegéhez e mostani betét;
- mennyiben használja fel, illetve formálja át a kis történet-kezdemény, állapotrajz Andersen meséjét;
- mit végez el (végzett volna el) a hosszúbekezdésnyi történet a 32 oldalas elbeszélésben; tekinthető-e kicsinyítő tükörnek, s ha nem, akkor minek nevezhetjük; használjuk csupán mint kibúvót a kollázs kifejezést a teljes szöveg létmódjára?
- milyen autotextuális, netán intertextuális kapcsolatok figyelhetők meg a kis szöveg testében? Ő maga efféle szerepben mennyire tűnik fel az életmű egészében?

Előbb azonban, nem tudván ellenállni a kísértésnek, *ekphraszisz*ban le szeretném írni a szavak által felfeslő képet (mert minden kép és költemény), mentségül és indokul sorolva, hogy a művészettörténeti képelemzések kötelező sorrendje is ez: előbb a pontos leírás, utána a kísérlet az *analízis*re. Ez itt most szöveg- és nem képelemzés, *tudom*. De *tudom-e?* Képleírásom során egy olyan dilemmára is keresem a választ, hogy meddig tart a szöveg/kép-értés, és hol kezdődik az értelmezés. A határ a kettő között borotvaélnyi, keskeny – vagy éppen ingoványos, mindkét metafora a helyzet nehézségét hivatott kifejezni.

Hull a hó. A fiú (aki a főtörténetből mint alany, hiányzik; vagy egy másik fiú, egy emlék-fiú, szövegbelső fiú, a *Perzsia* férfi-fiú párosának fiúja) a havas udvaron térdel. Az udvar tárgyi körülményeiből csak annyit tudunk meg, hogy van ott egy mellvéd (mérete, mint látjuk majd, legalábbis kétséges), a mellvéd mögött hóba vájt mélyedés vagy gödör. Ami a szereplőket illeti: az udvaron teljes magától értetődéssel tartózkodik a hóesésben egy kék (!) oroszlán, azonfelül egy csomó sebesült, csonka ólomkatona. A sérült katonák a mellvéd mögött állnak (nem fekszenek, még tudnak állni, harcképesnek nyilvánítottak, vagy valóban élők maguk is, talán kiderül), sőt, fegyverüket előrszegezve, felsorakoztak. Egy másik, törtszuronyú ólomkatona a fiú kezében van. A szélvédett mélyedésben végül egy celofánba csomagolt, kibontatlan lovas, kardos katona áll. A fiún kívül a katonák e három csoportja lesz a szereplőgárda a kis jelenetben, de szót is kap az oroszlán is, a katonák szerepei pedig erősen különböznek egymástól: az értelmezés nyilván mindezen erőviszonyok és mozgások átgondolásában rejlik. A tört szuronyú katona a fiú kezéből a mellvéd mögé kerül. A becsomagolt, vadonatúj katona csak fölvetetik, burkolatát megigazítják, visszahelyezik addigi (kivételezett?) pozíciójába. Eddig tartott az alig-mozduló állókép, alaphelyzet, s ha most a továbbiakra kérdeznénk, szakaszos olvasással folytatva, aligha tudnánk kitalálni az elkövetkezendőket. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a fiú viszonya a háromféle katonához más és más, bánásmódja mutatja.

A fiú eddig a mellvéd mögött lehetett (térdelt; hogy honnan érkezett ide, nem láttuk), mert most átlép rajta, szembekerül vele. Térdre ereszkedik, a zsebéből előhúzott forgópisztollyal agyonlövi, kilövi a mellvéden (már nem a mellvéd mögött, tehát vagy írói figyelmetlenség, vagy elmozdult) álló, addig a kezében tartott, ide hozott kiskatonát. A hóba zuhanó katonát az akcióba lépő, megmozduló oroszlán fark-legyintése feléleszti, s a megcsonkult katona (kezdetben csak szuronya volt törött, most karja helyén is csonk mered) él, feláll, mint véresen e vérző latin betűk, sőt kék (!) ólomzástól kezd

lengetni, miközben mozdulatlanul állva néz szembe barrikádharcosként a fiúval.

Eszerint meg lehet semmisíteni a tárgyakat is (hydrogénbombával Brasch Izidor cipőkanalát); érdemes és elfogadott ólomkatonákra forgópisztollyal löni. És mégsem lehet e tárgyakat végképp elpusztítani! De *tárgyak*-e valójában?

Lépjünk tovább az ismerős és ismeretlen elemek felé!

Hulló hó, havas táj, hó, tél – természetesen jelen van nem egy szövegben, összegyűjtésük most szükségtelen és erős felülértelmezés volna. Leginkább az *Egyszerű történet* és *A ló a keramiton* vonatkozó jelenetei játszanak be, de ez asszociatív, így szubjektív textuális viszony, csaknem magánügy (Vadai István véleményére utalok szabadon); hó van Hajnóczynál. Ólomkatona pedig lesz, egy egész szövegnyi, s ott már kidolgozott, gazdagabb jelenetezésű, és: kék! A kék áttevődik rá mint egészre, elveszi az oroszlán és az ólomzástól kétségét, melyek a későbbi, némafilm szerkezetű írásban nem is szerepelnek. A fiú – a Hajnóczy-szövegek állandó szereplője. Fiú és férfi, talán többször: fiú. Kérdés, hogy jelen írásban a „fiú” milyen életkort fed (gondolunk Szerdahelyi Zoltán tanulmányára⁴² is, mely alaposan kitolja a gyermekkor határait). Ólomkatonával és bojtos farkú kék oroszlánnal játszik a havas udvaron, de ezek a játékszerek élni látszanak, méreteik értelmet és érzékeket megzavaróak, elmozdulnak, fellázadnak, meghalnak, felélednek. A gyermeki fantázia termékei, nyugtatjuk magunkat, de Hajnóczy szövegeiben a fantasztikus, a képzelődés, ha van is, mindig bevezetetlen, jelöletlen, látszólag előkészítetlenül bukkan fel; az áthágás észrevétlenül indul meg (vagy nagyon is észrevehetően, de magyarázat nélkül hagyottan), *hasítás és szaggatás* útján történik, a realitással való viszonya igencsak problematikus (gondoljunk *Az unokaöcs*, *A véradó látomás-jeleneteire*, *A fűtő* asszonyának vízióira és így tovább: a *metalepszis* sajátos nemével van dolgunk valamennyi példában). Ha a fiú még gyermek, kiskamasz, aki még játszik kiskatonákkal frontháborút, úgy kérdés, hogy a zsebében lapuló forgópisztoly valódi-e, mekkora, meg van-e töltve valóban, s hogyan hozzuk egy szintre, egy világba ezt a sok, sokféle tartó elemet? (Ezt érezzük a történet iránti vágy generálta időrend-kutatás során a *Pókfónál*ban is.) Katona, harc, harcos, háború, fegyver úgyszintén jellegzetes szereplői a Hajnóczy-szövegvilágnak (*A parancs*; *Kétezer*; *Rakaszolás* stb.⁴³).

⁴² Szerdahelyi Zoltán: „Született egy virág – megöljük a gyerekeinket...” *Gyermekhősök Hajnóczy Péter műveiben*. In: Tiszatáj, 1992/7. 59-69.

⁴³ Fegyverek Hajnóczynál. Írónk kegyetlen világában a fegyver legkülönbözőbb nemei otthonosak. Ha csoportosítani akarnám a szövegekben feltűnő fegyvereket (az önkényesség vadját el nem kerülhetve) a) szűrővágó eszközökről beszélnek hétköznapi használatban (a *Mosószappan* „hatalmas, széles pengéjű vadásztörnek beillő csontnyelű bicskájá” a „dugóarcú” kezében; *A kavics* baljós borotvája; *A sas* homokba vágott kése stb.); b) ugyanezekről orvosi tekintetben (*A kék ólomkatona* műtője); c) az öngyilkosság eszközeiről (*A tűz* „nehéz, szürke revolvere”); d) háborús fegyverekről; e) a terrorizmus (és a legalizált politikai terror) eszköztáráról (a *Szolgálati járat* géppisztolyosai; *Dinamit* robbanószert szállító katonai teherautóinak detonációja; *Az unokaöcs* géppisztolyosorozata; *A rakaszolás* kézelőből kilőtt acélpengéje; lánc, bilincs, gumibot az 1980 körül írt politikai természetű helyzetjelentésekben) f) a kivégzés, gyilkolás kellékeiről, melyekhez például a *Jézus menyasszonyában* a vadászfegyverek is odatársulnak (a *Pókfónál* revolveres gyilkossága; puskával öli meg az ember a leopárdot s a görényt *A parancs* betéttörténetében; „kezükben kibiztosított géppisztollyal” jelennek meg a katonák *A latin betűkben*; Ábrahám kése *A herceg* példázatában); g) de ott van a fegyver az apa patinás

Mégis: a felrajzolt szituáció, a felkavaró jelenet, ahol a szerepek igencsak furcsán lettek leosztva – nem ismétlődik másik szövegben. (A meghalás, meggyilkoltatás, majd váratlan, mégis magától értetődő feltámadás ott *A latin betűkben*. Mindenképp érezzük a kihúzott kisszöveg életműbe írottágát, csakhogy *másként, más utakon* lépnek működésbe a motívumok, és ez üdítő.)

Gyermeki, játékból, játékokkal induló, hamarosan azonban érthetetlenre, baljósra váltó világ ez, akár a – hibásan – ifjúsági regényként olvasott *Gulliver* epizódjaiban.

Hány ólomkatona van tehát, milyen felszereltségben, milyen szereposztásban, s miféle sors szánatik nekik? Ki volna a legközelebb a fiúhoz? És a narrátorhoz? Hol a fókusz, ha van; kinek a sorsával ki azonosul e nyitott végű, nyugtalanító világban? Vagy alig leplezett szimbolikájú szöveget olvasunk, allegóriát, jelképes alakokkal? Ez sem volna idegen Hajnóczytól!

(Könnyebb ezzel a kicsiny előszöveggel dolgozni, mint *A két ólomkatonával* /ahol a kékséget a katona magán hordozza/, mert rövidebb, áttekinthetőbb, talányossága jobban kézre áll, átláthatóbbak a gondolati alternatívák, melyek mentén felfűzhető értetlenségünk.)

A szöveg, még ha bőbeszédű is, sok mindent elhallgat, mindent nem mondhat el, ez képtelenség. Még Balzac vagy Jókai sem mondhat el mindent, az igazi mélyrealista Németh László vagy Thomas Mann sem. Hajnóczy pedig minimalista, alig beszél, kevés szót használ, a kauzalitás kifejtése nem jellemzi – kiönti elének mondat-kavicsait. Játszani megy a fiú az udvarra, így tudja, hogy odakint már vannak katonák, netán ő maga játszott le az előző ostromot, s most kedvenc új harcosát hozza be a játékba? Ahogy a mondat a sebesült katonák megszemléléséről fogalmaztatik, nem a fentieket sugallja. (*A close reading* végtelen munkaterapére lépünk; nem lesz szórakoztató olvasmány.) Nincsen itt szó játékról! – hökkenünk meg az imént leírtaktól.

Végül: mi köze mindennek Andersenhez, s mi a későbbi *Kék ólomkatona* szövegéhez?

Valószínűleg mindkét kérdés esetén erőltetett lehet csak a válasz. Sajátos módon bányik Hajnóczy előszövegeivel, intertextjeivel, autotextjeivel, nem is következetes (szerecsére; miért lenne az?), de az sem mondható, hogy minden szövegérinthetési ponttal másként jár el. Bár kísérletező, nem mindenáron és nem öncélúan keresi az újat, különbözőt és különlegeset. Ugyanakkor magától értetődően, neki is megvan a maga sajátos gondolkodásmódja, írási szokásai, s az egyszer felfedezett, felhasznált ötletek, szövegrostok vissza-visszatérnek a szövegállományban, kis variációval, motívumként, zenei futamként, akkordként – amiként erre dolgozatunk elején utaltunk, a Hajnóczy-féle szövegek közöttiség megragadására tett kísérletet fogalmazva.

Az ólomkatona-betétiszöveg is ilyen: sok eleme ismerős más írásokból szó szerint,

---

tárgyai közt is (a *Temetésben*: borotva helyett a kés; a tisztí díszkard); h) végül a rémlátásokban előforduló fegyverek (*A parancs* egyik falragaszán a borotvaélesre köszörült hullaboncoló szike; a *Perzsia* 12. rémképében a „kopottas bőrtokban negyedig kihúzott, hosszú, kétélű rohamkés, középütt a vércsatornával”).

motívum szerint, gondolkodásmód szerint, de ne tulajdonítsunk Andersen jelenlétének túlzott szerepet az új kontextusban! Annyit semmiképp se, mint Csáthnál. *Felveszi és elereszti* szerzőnk kedvenc olvasmányai *szövegszállait*. Kimeríti, felhasználja elméje asszociatív szövegbázisát, a valaha hallott, olvasott mondatokat, képeket. Beleírja a keletkező új szövegbe, hogy aztán, önkényúrként vagy diktátorként eleressze, netán átgyúrja őket. Ezt teszi Akutagawa, Lowry, Kleist és Hedájat, Bulgakov szövegeivel, s még annyi másikkal, egyelőre földérintetlenül. Nem tudatos – nem céltudatos – szövegmunka ez, még messze nem a posztmodern elmés játéka, a transzavantgárd *appropriation art*ja jóval közelebb áll új szeszibilitásához.

A kékből kell kiindulni. Témám az ólomkatonával s azon is túl gyűrűzik *Az elkülönítő*, a *Fűtő* tereire, szét nem választhatva e kettőt: mintha egy életen át ezt, s még a *Perzsiát* írta Hajnóczy, monomániásan. Koncentrikus körökben fejlődnek a Hajnóczy-témák, s e köröknek közös szeletei, átfedései vannak: *minden mindennel* összefügg ebben a korpuszban, szétválaszthatatlanul, így beszélnünk kell majd még a *Karosszék kék virággal* című írásról, meg a *Da capo al fine* szövegéről!

***

3. találkozás. Végül itt van „*A két ólomkatona*” és „*A fűtő*” furcsa duettje.

A hagyatékban leltem, igénytelen, meghajszolt, félig üres füzetkékben (4.4.).

Az irkát valami jóvátehetetlenül eláztatta, a lapok jobb felső harmada fentről lefelé az olvashatóságot is lehetetlenné téve elfolyt, átnedvesedett, elmázolódott, talán nem víz által. A címben szereplő titulusok ismét Reményi József Tamás szíves vignetta-címkei. Előrebocsátom, hogy ez egy gyönyörű füzet, és talán példátlan és páratlan is, örömemet kell kifejeznem, hogy éppen szeretett *Ólomkatonám* címét viseli, méltán vagy sem: elválík.

Annyi bizonyos, hogy a sokszorosán kitépelt, megtépett, eláztatott füzet 29. lapjáig minden jobboldal tetején ott az emlékeztető *paratextus*, mely az *Ólomkatonát* idézi: „*A szuronyát akarja!*” később E/1-ben: „*A szuronyomat!*” Mintha a szöveg írója mantraszerűen figyelmeztetné magát lapról lapra felróva a parancsot és emlékeztetőt: amit most létrehoz, az *Ólomkatonához* lesz tartozandó.

Az első lap *AZ ÉJSZAKA* címet viseli, s a továbbiakban hasonló apró képek, leírások, meditációk, gondolat- és kép-futamok töltik meg a füzetet, szép kicsiny szöveg-rajzok, ábrázolatok, ötletek, melyek köré később karkai kisprózák épülhetnek.

fennmaradni, KITARTANI egész éjszaka, nézni a csillagokat, fákat, árnyékokat – aludni – fázik – egyhelyben topog – fut, hogy felmelegedjen – a csillagokat nézi – egy fát, egy bokrot néz – a séta – a várakozás – a zene – az árnyékokat nézi – bogarat, egy alvó madarat – valami zörren a bokorban – fél – egy emberre odafigyelni egyszer egyetlen éjszaka – a tisztáson a holdfényben eltáncolja az életét – megpróbálni megérteni az idegent – kitartani egy éjszaka

Mint a *Gyűrűk*, az *Egerek*, *A jelentés*, a *Fúga*. Ugyanaz a szaggatott, filmes képekre, totálókra, illetve mikro-látványokra, snittekre vágott, a kameraállást érzékeltető, drámai jelenné tett szöveg, mint amazok, melyek valamennyien a repetícióból mint iskolából hoznak, őriznek valamit. Kafka lírai kisprózája kísért a háttérben, versszerűség, gondolatritmus hímezi a gondolatjelekkel tagolt, erősen zenei szöveget.

További szövegkapcsolat lehet például az éjszakai kitarítás többszöri emlegetése által a *Perzsia* 12 órás zuhanása. Az E/3 belső monológja tudattörténésre, álomelbeszélésre utal, ahol a visszatérő motívumok a Hajnóczy-korpusz teljes mezőit tagolják: *éjszaka, bokor, bogár, madár, árnyék, fák, csillagok*: sok szép Hajnóczy-próza részesei. Töredék, kiszakított részlet ez is, magában lírai etűd, nem értelmezhető, hacsak nem grammatikailag, holott a *máscelemeknyűsége* rejtett, felbukó, folytatást ígérő történetmozzanatra is több példa látszik, melyek továbbmesélést igényelnek, annak hívószavai. Ilyenek: *nóvumok, kivezető, cselekményszál-képző szerkezetek a tisztáson a holdfényben eltáncolom az életem* (akár egy balladát); és a *megpróbálni megérteni az idegent*. A helyszín esetleg a *Pókfonál cserjése*: a „félelem tere”, szép és baljós vidék, a magányos hős egzisztál csak benne.

E lapok, e füzetoldalak vizuális ábrája átrajzolhatatlan, leírhatatlan: ismét a *facsimile* szükségessége vetődik fel. Átírhatatlanság, az írás mint kép, kép-írás, az írás látványa, elrendezés és kalligráfia, élet- és test-nyomok a hagyatéki lapokon. A szerző eleve késsel és feketével felváltva ír, plusz a felázás bíbor-opálos, antikizáló beszűrődése: szép. Nem mondhatom, hogy nem az. Nemcsak írás, vizuális élmény is, a múlt emléke, az emlékezés helye. Hozzávéve a sok lehúzás vizuális ábráit: a töprengés, kétely, indulat, már-már agresszió vonásait, melyekkel egy teremtmény, elégedetlen, forrongó ember dolgozik és pusztít, megsemmisít, létrehoz, de elégedetlenül meg is válik attól, amit papírra vetett (az írás gyötrelme nemcsak a kezdetekkor, az üres papír előtt, de közben, később is: *igent és nemet* mondani; lásd *A szakács* mottói, kitöröltettek, de a hagyatéki lapokon mégis látszanak, s a dokumentumok kurátorának memóriájából többé nem törlődhetnek, intertextusok nyomait hordozva magukban).

AZ UDVAR

alkonyat - egy perc múlva este - kigyúlnak a lámpák - az udvar - fű, juharfák - odakint nem érezni a szelet - kömedence - a szökőkút, a szökőkút - (...) Istent úgy szeretni, hogy azt kívántuk, hogy Isten viszonszeressen minket. De elképzeltük, hogy mások is úgy szeretik Istent, hogy nem várják azt, hogy Isten viszonszeresse őket - (...) - a madarak a fák - várják a villamost -

A grammatikai hibák, az oda nem figyelés, sietésből adódó gyermeki elvétések *diszk-rét bája*; lehetne javítani, lehetne jobb; de jobb lenne-e? A véletlen vagy szándékos hiba mint poétikai eszköz.

A SZÜLÉS. AKI NEM AKAR MEGSZÜLETNI. A MŰTŐ

Aki nem akar megszületni - az anyaméhben - nem akar kijönni az anyaméhből - a SZÜLÉS vissza - visszatérő képsorai - a műtő - a műtét RÉSZLETEI - A SZURONYOMAT! - végig kell csinálni, hogy oda visszamehessen - a kék papír - szurony

Ez már a *Kék Ólomkatona!* Ide menetel hát alap-szövegében: be, a műtőbe, a szenvedő fiatal nő testébe, a szülőcsatornába... üregbe. Vissza.

SZÉKSOROK

- a mozivászon a gyertyánfa padok előtt - a padok - a nézők a padokba süllyednek - az üres padosorok - macska megy végig a padosorok között - a néző leül a padba tolódik (?) - (lassan a padra bukik, eggyé válik a pad szálkás fájával (gyertyánfa padok) - a macska lassan végigmegy a padosorok között -

KARDOK (- a szuronyomat!!)

- a levegőbe dobják a kardjukat - vívnek - a kezüket - lábukat - kar(d)jukat - egy-egy vércsepp -

A LABDÁZÓK (A szuronyomat!!)

az eltűnő játékok - a víz - a fák - a hegyek - halat simogat - a macska - a hársfa illata -

Furcsa, misztikusnak vagy transzcendensnek, legalábbis borzongatónak mondható érzés fogja el a kisszövegek (e füzet egészének) olvasóját. *Mintha volna még itt valaki*, egy E/3, aki „halat simogat”, aki „a padra bukik” etc. Egy ember, de aki mintha elvegyülne a tájban, környezetében, állati-növényi-ásványi, öntudatlan lény is lenne, akivel történnek a dolgok, nincs neve, nincs személyisége, nincs hangja, de végig jelen van a töredékeken át. *A sas* című repetitív szöveg alapképlete rémlik fel az olvasónak. Miért csak *ekkorák* ezek az írott részecskék? Utánuk mindig nagy, üres, betöltetlen oldal, talán a folytatásnak? Miért nem dolgozódnak ki ezek az etűdök? Miért nem válnak igazi festménnyé, *pókfonallá*?

Helyzetgyakorlatok, pici lírák, forgatókönyv- és video-ötletek, krokik, ujjgyakorlatok, vázlatok és kezdemények, futamok; homunculus a papíron, nem kap valódi életre, de egzisztál, kitörölhetetlenül. Alap-kép, mely kibomolhat, kidolgozatlan, betöltetlen *grafikon, rácsozat és képlet*.

Egy, noha nem létező, ám megelevenedő festmény ekphrasziszát adják a próza-darabkák. Roppantul elevenek, bár irracionálisak a történet-kezdemények. Akutagawa talán legizgalmasabb, a művészet létmódjáról értekező rövidprózája, az *Őszi hegyoldal*

megtanít bennünket, hogy ne szomorkodjunk akkor sem, ha egyik ólomkatona-epizód sem létezett soha: se filmen, se novellában, sem a hagyatékban, sem a valóságban, hiszen: *vannak*. Most is róluk beszélünk...

Minden mindennel összefügg: az inter- és autotextusok hálójá, *pókfonalból* szőtt *pókhálója* egybefogja az életművet. Maradjunk egyelőre ennél a terminusnál: fonál és háló, fonálból szőtt háló, motívum-labirintus, Ariadné fonala.

Kerestünk egy meghatározást; kerestünk egy megnevezést...

Most hirtelen úgy tűnik, egy ős-eredeti meghatározás, egy, a fogalom létrejöttékor, „feltalálásakor” kibontott tág, megengedő, még nem determinisztikus, ellenben élet-szerű definíció lesz, lehet az, ami legjobban megközelíti, amit keresünk: annak természetrajzát, amiként Hajnóczy használja vendégszövegeit.

Hallgassuk Julia Kristevát, a „bizáncit”:

Minden szöveg idézetekből álló mozaik, s ehhez képest az intertextualitás kifejezésének bevezetése mint módszertani eszköz válik szükségessé.

„Minden szöveg több szöveg kereszteződése, amelyek eltérő szinteken, eltérő módon jelennek meg az adott pillanatban elsődlegesnek tekintett textus terében.”

A szöveg tehát produktivitás. Jelentő-praxis és jelentő-folyamat („jelentésesség”/ *signifiancé*; a jelentők végtelen, egymásba kapcsolódó mozgása, mely a horizont-lezárással áll szemben).

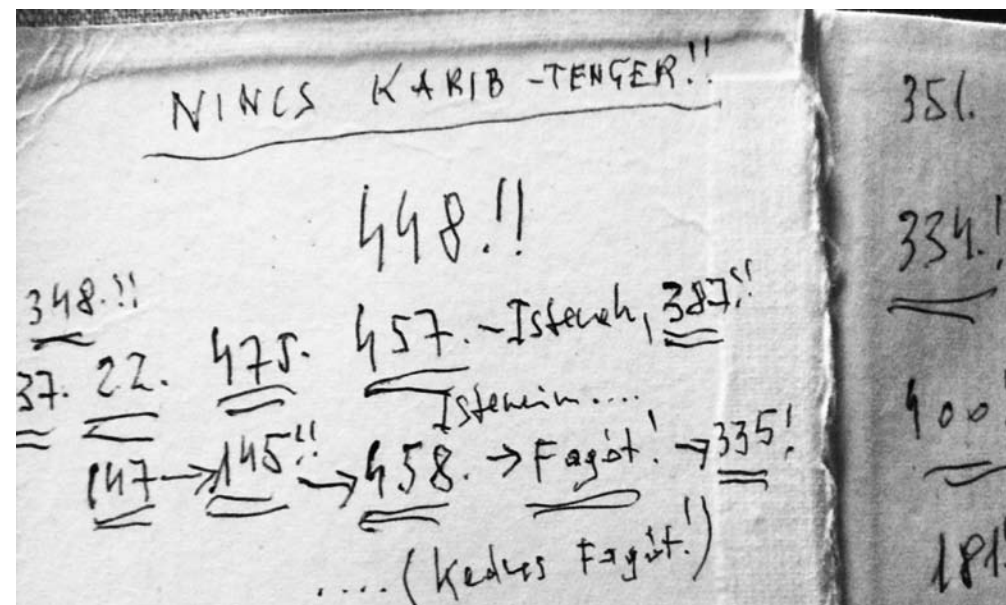
Az intertextualitás mintegy tudattalan, szinte automatikus, idézőjelek nélkül alkalmazott idézetek általános mezeje;

nem a feltárható leszármazás vagy tudatos imitáció, hanem egyfajta disszemináció, szétszóródás útján,

nem a reprodukció, hanem a produktivitás státuszában,

akár *A kék ólomkatona* inter- és autotextuális változataiban...

Németh Gábor “NINCS KARIB-TENGER!”, avagy a gyávaságról

Az összefirkált Bulgakov -- nyomozás egy Hajnóczy-mondat után.

Ez is lehetne a cím, ha cikket írnék *az esetről* az angol Esti Hírlapba. De se Anglia, se Esti Hírlap. Csak ez a sűrűn és szenvedélyesen aláhúzott kötet, amit Nagy Tamástól kaptam meg, a Lumen nevű, kávézónak álcázott kocsmában.

(Mellesleg: “A lumen (jele: lm) fotometriai mennyiség, a fénysugár SI-származtatott mértékegysége; egy sugárzó forrás által kibocsátott látható fény „mennyiségének” az integrálja (összege). Definíció alapján a fénysugár teljesítmény-jellegű mennyiség, mértékegysége watt kellene, hogy legyen. A lumen bevezetésének az az értelme, hogy a fénysugár a látható fény tartományára vonatkozik, ellentétben a sugárzott teljesítménnyel, amely a teljes elektromágneses spektrumra vonatkozó radiometriai mennyiség.”)

A zárójelben idézett definícióból most nekem az az őrijítő kitétel a fontos, hogy a lumen fogalma a látható fény tartományára vonatkozik, ami a szubjektív bizonytalanságát lopja a fizikába, míg a sugárzás teljes tartománya objektívnak tekinthető érték, a látható fényé nem, jóllehet, kijelenthető, hogy a fény spektruma mettől-meddig látható elvileg, azaz általában, még sincs általános, objektív tekintet, csak tekintetek vannak, meg az egyedi értékekből kiszámítható átlag, a watt állandó, a lumen viszont hozzá képest finoman oszcillál, hogy úgy mondjam, tekintetfüggő, lásd farkasvakság és fényérzékenység.

Hogy mit olvasok bele abba, amit H kiolvas B-ből, konkrétan az én tekintetemtől függ, tehát nem rögzíthetők megnyugtatóan az értelmezés keretei.

Az előzéken vad ákombákom számok, többnyire szigorúan két felkiáltójellel, tényleg, mintha testőrök volnának, oligofrén ikrek. Fölhívják a figyelmet. Föl, de mire? De hova? Mit rejtjelez ez a tömören hallgatag szöveggé olvasható idézetjegyzék, aminek a szerző azt a címet adta: "NINCS KARIB TENGER!!" ? Próbálok utána járni. Mintha csak arra riadnék, elvesztettem a/egy fonalat, kedves Fagót.

Az előzék egybefüggő felületét a konvenció olvassa szöveggé, a konvenció diktálja, hogy az első, nagybetűvel írt, középre zárt sort címnek tekintsem, tehát az alatta következő számjegyek halmazát afféle rejtjeles szövegnek. Ez kétségtelenül önkényes gesztus, könnyen illelhető a misztifikáció és a kultuszteremtés vádjával. Egy másik, evidens konvenció felől persze egyszerű, spontán növekvő listának is nézhetném a számcsoportot, amit semmiféle deszifrózó eljárás nem strukturálhat szöveggé, és amely fölé csak emlékeztetőnek került oda a rejtélyes felkiáltás, mintegy a számoktól függetlenül, utólag. Ezen a ponton visszautalnék a Hajnóczy-hagyaték egészének mint korpusznak a mű-szerűségére, a kéziratba ragasztott valóságos orgonagyökérre, a Szobára⁴⁴ mint installációra, a dossziékba gyűjtött újságkivágások ekphrasisainak látomássá írására, élet és mű átjárhatóságára, arra az egész korpuszból sugárzó inspirációra, hogy a túlélők Hajnóczy életét és életművét mint egy lehetséges műegészt szemléljék. Ebben a tekintetben a minden részletet tekintetre érdekesítő kultusz -- egyfajta befogadástechnika, a ráfogásban felsejlő összefüggések fölébresztik a jóindulatú gyanakvás hermeneutikáját. Azért választottam ezt az olvasási módot, mert izgalmasabbnak tűnt a pusztá leltárnál. Azt állítom tehát, hogy az összefirkált Bulgakovot ebben az összefüggésben egyfajta *appropriation art*-ként, preparált *ready made*-ként, tehát Hajnóczy-műként is (újra)olvashatjuk.

Dolgozatomban az alábbi három, számomra legjelentősebbnek tűnő témára térek ki, zárójelben az előzéken kiemelt, témához tartozó oldalszámokkal:

“gyávaság” (370., 386., 398., 470.)

“Istenek, isteneim!” (22., 28., 37., 72., 348., 457., 475.)

“Fagót!” (145., 147., 335., 458.)

A számok nyilvánvalóan oldalszámok, de a lista végső alakja nem egyetlen, lineáris olvasat aritmetikai rendjét rögzíti, hanem egyfajta rizóma, példának okáért a legelső szám, ami föltűnően nagy is a többihez képest, a 448., már-már alcímszerű viszonyba kerül az idézett mondattal, mintha magyarul vagy bővítené a kijelentést. (Erre a mondat értelmezésekor még visszatérek.) Másutt pedig számcsoportok jönnek létre, mintegy bekezdésként, nem is mindig szigorúan növekvő sorrendben, föltehetően tematikus bokrokban.

⁴⁴ Lásd Mátis Lilla filmjét

H. olvasás közben szerkeszt, viszonyokat teremt és fedez fel. Pedig olvasása szenvedélyes, vadul firkál és jelöl, van, hogy egyetlen szókapcsolatot, van, hogy egész oldalt húz alá, az aláhúzáson belül is kiemel, néha mintha ütemezné a szöveget, egy helyütt egyenesen belejavít(!) a fordításba, ami a szöveg *elsajátításának* magas hőfokára utal. Érdeklődése sokirányú, motívumokat keres, kitüntet egy-egy, föltehetően különösen jónak, vagy fontosnak tartott mondatot, máshonnan beemelt szöveghelyet, ismétlődésekre figyel fel, néhol a megjelölt szövegrész bújtatott önreflexiónak tűnik. Van pár nyilvánvaló jele annak, hogy az MM nem közönséges olvasmány H. számára. Az egyik természetesen az a föltűnő jellegzetesség, hogy Hajnóczy alig hagy lapot érintetlenül. A legtöbb esetben egész oldalakat jelöl ki, akár fejezet-hosszan, a margón végigfutó, óriás zárójelre emlékeztető golyóstollvonallal. És persze kézenfekvő volna rögtön a rövidítésre utalni, a dupla M-re, Hajnóczy vonzalmára a verzális M iránt.

Ennél talán fontosabb és meggyőzőbb érv *A parancs* című kisregény mottója:

„Csupán egyet mondott: hogy az emberi gyarlóságok közül a gyávaságot tekinti a leg súlyosabb bűnnek.”

A gyávaság

Az idézet a Hajnóczy által birtokolt kiadás (Európa Kiadó, 1971) 370. oldaláról származik. A mondat jelölése határozott, biztos, erős vonalú, míg a fölötte olvasható sorok aláhúzása bizonytalan és halvány. Hajnóczy az előzéken összesen 44 oldalszámot jegyez fel, de a listán belül mindössze két helyen alkalmaz kiemelést, bekarikázza a 386-os számot, és melléírja: “gyávaság!!”, majd valamivel lejjebb egy egész számcsoporttal teszi ugyanezt: “370., 386., 398., 460. - gyávaság!!”, és ezen belül újra bekarikázza a 386-ost.

A szöveghelyek a következők:

386.:

Pilátus álma, amelyben Jézussal sétál:

„Szabad időnk van, amennyi kell; a zivatar csak estére várható; a gyávaság a legrútabb bűnök egyike” Így beszélt Jesua Ha-Nocri. „Nem, filozófus, ellentmondok neked: a gyávaság a legeslegrútabb bűn!”

398.:

Pilátus Lévi Máté kéziratát olvassa:

„S ekkor összerezsent, mert a pergamen legutolsó soraiból e szavak tűntek szemébe: ... legnagyobb bűn...a gyávaság.”

460.:

Woland megmutatja a Mesternek Pilátust, aki a legnagyobb bűn büntetéseként kétezer éve ül a kősvatagban, és *“vaknak tetsző szeme a hold korongjára mered.”*

„Kétezer éve ül itt a kősvatagban, és alszik, de teliholdkor, amint látja, álmatlanság gyötri. Nemcsak őt, hanem hűséges testőrét is, az ebet. Ha igaz, hogy a gyávaság a legrútabb bűn, ez a kutya nem vétkes benne. Az egyetlen, amitől félt a bátor állat, a zivatar. Hiába, aki szeret, annak osztoznia kell a szeretett lény sorsában.”

A gyávaság mint legfőbb bűn nyilvánvalóan a kinyilatkoztatás elfogadásától, tehát az autentikus léttől való félelem. A bátorság, azaz a kinyilatkoztatás elfogadása a szeretett lény sorsában való osztozás volna. Ezért Pilátus büntetésének legsúlyosabb momentuma Bulgakovnál éppen az, hogy hűséges kutyája a pusztá jelenlétével egy örök-kévalóságon át emlékezteti arra, hogy megtagadta a fölismert kinyilatkoztatást.

A kérdés természetesen az, hogy ennek a metafizikai dimenziójú gyávaságnak mi köze Hajnóczy életművéhez, azon belül is *A parancs* című kisregényhez. Az életmű egyik központi problémája szerintem a látvány-látomás-álom-képzület-hallucináció-delírium egzisztenciális státuszainak összemosódásához való viszony. A transzcendencia, a világ második természetének megtapasztalásához két út vezet, az írás és az ivás útja. A világ látomásokban föltáruló, közvetlenül nem tapasztalható második természete csak így közelíthető meg.

A parancs című szöveg nagyon hangsúlyos helyen foglalkozik az egzisztenciális léptékű gyávasággal. Hajnóczy a tihanyi alapítólevél magyarra fordított részletét emeli be vendégszöveggé.⁴⁵ Az idézet szerint a transzcendencia részben a halandók hibás hanyagságából, részben gyávaságukból marad elrejtve a látható és hallható dolgok világa mögött:

“MINTHOGY NÉMELY HALANDÓK ELMÉJÜKBEN TÖBBNYIRE ELGYÖNGÜLVE, AKÁR GYÁVASÁG FOLYTÁN, AKÁR HIBÁS HANYAGSÁGBÓL, S IGEN GYAKRAN A VILÁGI DOLGOKNAK HAMAROSAN MŰLŐ GONDJA MIATT IS, A FELEDÉS KÖNNYŰSÉGÉT NEM TUDVA S RÓLUK MEGFELEDKEZVE HITTEK AZOKAT, AMIKET LÁTTAK ÉS HALLOTTAK: A TUDÓSOK, BÖLCSELŐK S ATYÁINK IGEN SOKAN TANÁCSKOZÁSSAL, OKOSKODÁSSAL S IPARKODÁSUKKAL RÁJÖTTEK, HOGY AMIT AZ EMBERI NEM FIAI HELYESEN ELHATÁROZTAK, AZT AZ ÍRÓK KEZE ÁLTAL MINDIG OLVASHATÓ BETŰKKEL BIZTOSÍTSAK AZ EMBERI EMLÉKEZET SZÁMÁRA, NEHOGY A KORHADT RÉGISÉG ELFELEJTESSE A KÉSŐBBIEK UTÓDAIVAL.”

„A szabadság – gondolta a százados titokzatosan – a jónak és rossznak, bátraknak és gyáváknak egyaránt kívánatos. Azért mégis a nagyobb rész lemond róla.”

⁴⁵ Cserjés Katalin: Ez nem Parancs, csak három ötlet, Tiszatáj, 2011. szeptember, 76. oldal, http://epa.oszk.hu/00700/00713/00240/pdf/tiszataj_EPA00713_2011-09_074-078.pdf

Ennek a szöveghelynek a fényében tehát a szabadságtól való félelem nevezhető a legnagyobb bűnnek. Az írás pedig szabadságharc – az igazság (*aletheia*) feltárásáért és megőrzéséért, a felejtés ellen vívott küzdelem. *„Minden írás közül azt szeretem csupán, amit valaki vérével írt meg”* – idézi Nietzsche Zarathustráját pár sorral lejjebb Hajnóczy.

„Istenek, istenek!”

A Mester és Margarita legtöbbször ismétlődő motívuma az *„Istenek, istenek”* vagy *„Istenek, isteneim”* formulával kezdődő, fohász-szerű fölkiáltás. Hajnóczy is fölfigyel rá, az előzéken a 44 kiemelt oldalszám közül 7 (!) erre a motívumra utal. Ezek előfordulásuk sorrendjében a következők:

22.:

A Jézus-regény első fejezete azzal kezdődik, hogy Pilátus, *„aki mindennél jobban utálta a rózsaoaj szagát”,* migréntől szenved, és így kiált fel: *„Istenek, istenek, miért büntettek engem?”* Amint azt Spira Veronika nagyszerű elemzése kimutatta, ez a visszatérő alakzat kétségtelenül fölidézi az evangéliumokból ismert *„Éli! Éli! Lamma Sabaktani?”* felkiáltást, ami viszont hiányzik Bulgakov *„evangéliumából”,* a Woland-alakmánság tekinthető Afranius, Jézus kereszthaláláról beszámolva nem tesz említést róla. Az elemzést idézve: *„Bulgakov Jesuája nem érzi úgy, hogy Isten elhagyta volna őt. Így a regény valamennyi fohásza ennek az egynek az elmaradására emlékeztet.”*⁴⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a rózsza a keresztény ikonográfiában Jézus sebeinek, a mártírok kihullott vérének szimbóluma. Így Pilátus rózsaoajtól való undorodása mintegy megelőlegezi a legsúlyosabb bűnt, a gyávaságot.

28.:

Pilátus ugyanebben a fejezetben, Jézus kihallgatása közben megismétli a fohászt:

„Istenek! – gondolta magában eközben a helytartó. – Olyasmit kérdezek, ami egyáltalán nem tartozik a dologhoz... az agyam cserbenhagy...” És újra megjelent előtte a sötét folyadékkal teli serleg: *„Mérget, ide azt a mérget...”*

A motívum fontos elemmel egészül ki. Pilátus méregért, sötét folyadékkal teli serlegért foháskodik, a halál mint a szenvedéstől való szabadulás lehetősége jelenik meg a képzeletében (és a regényben).

37.:

Még mindig ebben a fejezetben Pilátus, *“miután kezét összedörzsölte, mintha mosná”* (!), Jesua kérésére, hogy engedje szabadon, a következőket válaszolja:

„- Azt hiszed, szerencsétlen, hogy a római császár helytartója szabadon bocsát va-

⁴⁶ Spira Veronika: Bulgakov A Mester és Margarita című regényének multidiszciplináris értelmezése, kandidátusi disszertáció, 1989., 40. p., (Digitalizált változat: 2010.) http://www.spiraveronika.hu/kandid_v3.pdf
Letöltés: 2016. január 6.

lakit, aki azt mondotta, amit te mondtál? Ó, istenek, istenek! Vagy azt képzeled, hogy hajlandó vagyok a helyedbe állni?”

(Talán nem fölösleges emlékeztetni a kötet 460. oldaláról fentebb idézett mondatokra.)

72.:

Ez a regény talán legrejtélyesebb szöveghelye, egyszerre állítja és tagadja a valóság kettős természetét. Ez a dolgozatomban az idézetjegyzék „címének” nevezett, rejtélyes Hajnóczy-felkiáltás eredete:

„Éjjeltájban látomás tűnt fel ebben a pokolban. A teraszra fekete szemű, hegyes kecskeszakállú, frakkos férfiú lépett ki, és uralkodói tekintettel fogta át birodalmát. A jólérsültek bizalmasan azt suttogták, hogy volt idő, amikor a dalia nem frakkot viselt, hanem széles bőrtüszővel övezte fel magát, amelyből pisztolyok markolata ágaskodott, hollószárny haját vérvörös selyemkendővel kötötte le, és halálfejes fekete lobogó alatt vitorlázott egy briggen a Karib-tengeren.

De nem, nem, nem! Hazudnak a jólérsültek, Karib-tenger nincs is a világon, nem hajóznak rajta mindenre elszánt kalózkodók, s nem vadászik rájuk semmiféle korvett, nem terül a vízre ágyúfüst. Nem, nincsen semmi, nem is volt soha! Csak ez a nyápic hársfa van, meg a kovácsoltvas rács, s azon túl a bulvár... Jégdarabok úszkálnak a hűtődörben, a szomszéd asztalnál bikafejű egyén ül, szeme vérben forog, minden szörnyű, rettenetes... Istenek, isteneim, mérget nekem, mérget!”

Mintha maga az elbeszélő, és műveinek tanúsága szerint a Bulgakovot olvasó-jegyzetelő-aláhúzó Hajnóczy sem tudná eldönteni, valójában hol rejtőzik a valóság második természete, a látható és hallható dolgok mögötti megközelíthetlenségben, vagy a tudat mélyén, látomás formájában. A látomásban megjelenő alak viszont a valóság része, „civilben” ő a TÖMEGÍR szakácsa, Arcsibald Arcsibaldovics. (Az Arcsibald név germán eredetű, egyszerre jelent valódit és merészet, bátrát (!)).

Az idézet a könyv poétikai-metafizikai centrumára irányítja a figyelmet -- itt beszakad, magára omlik a szöveg. Arcsibald Arcsibaldovics brigggkapitánnyá avanszálódó, kalózként kísértő alakja megfajthetetlen rejtély marad. Ezen a ponton összeér a két regényszál, a regény magára hajlik, mint egy Moebius-szalag, egy lehetséges olvasatban, ugyan megnevezetlenül, de megjelenik Pilátus figurája: *„a szomszéd asztalnál bikafejű egyén ül, szeme vérben forog, minden szörnyű, rettenetes...Istenek, isteneim, mérget nekem, mérget!”* A szöveg alapján bizonyíthatatlan, hogy a fohász a narrátorhoz, vagy a megnevezetlen, bikafejű alakhoz tartozik.

“NINCS KARIB TENGER!” – írja fel Hajnóczy az előzők élére. Tóth Péter hívta fel a figyelmemet a Hajnóczy-hagyaték egyik újságkivágására, ami különös jelentőséget kap ebben a kontextusban. Hajnóczy kivágta és félretette az Ország-Világ című hetilap *Az elveszett járőr* című dokumentumriportját. A cikk a karibi térségben rejtélyes módon eltűnt hajókkal és repülőgépekkel foglalkozik. Az egyik illusztráció egy, az eltűnt repülőökkel azonos típusú gépet ábrázol. A képaláírás mellé Hajnóczy odaírta: (Ka-

rib-tenger nincs!!) Különös módon itt pontos szórendben idézi Bulgakovot, szemben az aláhúzott példány előzőkére írt szerkezettel, talán ez is bizonyítja, milyen mélyen foglalkoztatta ez a szöveghely.

Vajon arra utal-e, hogy nincs rejtély? Csak „nyápic hársfák és kovácsoltvas rács, és azon túl a bulvár”? Vagy éppen ellenkezőleg? Arra emlékezteti magát a cikk kapcsán, hogy a rejtély bizonyítottan létezik? Hogy a megmagyarázhatatlan, sorozatos eltűnések arra emlékeztetnek, a világnak igenis van egy második természete, ami katasztrófákban fejezi ki magát?

(Erdély Miklós, aki gyűjtötte a véletlen koincidenциákat, Arcsibald Arcsibaldovics brigggkapitányi mivoltára tekintettel, bizonyára örülne, hogy a cikkben említett „Marie Celeste” nevű, szintén rejtélyes módon eltűnt hajó kapitányát B. S. Briggs-nek hívták.)

348.:

Woland bálja után a megszabadított Mester is ezt a fordulatot használja:

„– Éjszaka sincs nyugtom, ha süt a hold... Miért zaklatnak? Ó, istenek, istenek... Margarita belekapaszkodott kórházi köntösébe, hozzásimult, és könnyek közt, kétségbeesetten nyöszörgött:

– Istenem, hát már az orvosság sem segít?

– Semmi baj; kérem, semmi baj – mentegetőzött Korovjov a Mester körül buzgólkodva. – Még egy pohárkával... és én is beszállok, mert, ugyebár, ökörsziszik magában...”

457.:

A Harminckettedik fejezet legelső mondatában maga az elbeszélő is így fohászlik:

„Istenek, isteneim! Milyen gyászos az estébe borult föld! Milyen sejtelmes a köd a lép felett! Aki bolyongott ebben a ködben, aki sokat szenvedett halála előtt, aki repült földünk felett, erejét meghaladó terhet cipelve, az tudja mindezt. Tudja az, aki megfáradt. És sajnálkozás nélkül hagyja el a föld ködeit, mocsarait, folyóit, könnyű szívvel adja magát a halál kezére, mert tudja, hogy csak a halál fogja őt megvigasztalni.”

475.:

Ivan Nyikolajevics, a Hontalan a teliholdba révedt lakóbizottsági elnök, Nyikanor Ivanovics meglesése közben:

„– Istenek, isteneim – suttogja Ivan Nyikolajevics, megbúvik a kerítés mögött, és le nem veszi égő szemét a rejtélyes magaviseletű ismeretlenről. – Ő is a hold áldozata, akárcsak én...”

A sötét folyadékkal teli serlegért való könyörgés, a vérivás, a vér borrá változása, a mérég mint gyógyszer motívuma végigkíséri a történetet – a mérég valójában elixír, a fájdalomtól való megszabadulás eszköze, mi több – a szabadulása, hiszen a Mester és Margarita Woland mérgeinek köszönhetően szabadul ki a földi pokolból. Az ivás, az

alkohol motívuma ezért gyakran szakralizálódik, vagy legalább is pozitív kontextusban értelmeződik, ezt Hajnóczy ritkán mulasztja el észrevenni és aláhúzni, és ezeket a szöveghelyeket is kiemeli az előzők hátsó oldalán:

334.:

„– Noblesse oblige – jegyezte meg a kandúr, és átlátszó folyadékot töltött Margaritának egy csiszolt kristálypohárba.

– Vodka? – kérdezte Margarita.

A kandúr úgy megsértődött, hogy ültében nagyot ugrott a széken.

– Már engedje meg, királynő – méltatlankodott. – Csak nem hiszi, hogy egy hölgynek vodkát merészelek tölteni? Ez tiszta szesz!”

445.: „A konyakot is gyakorlottan itta, mint minden derék ember”

Ez az egész történeten végighúzódo ambivalencia pontosan megfelel A Mester és Margarita Faustból idézett mottójának:

„...Kicsoda vagy tehát?

Az erő része, mely

Örökké rosszra tör, s örökké jót művel”

És ezzel elérkeztünk a Mester és Margarita Hajnóczy által kiemelt, harmadik nagy témájához, Fagót titokzatos figurájához.

Kedves Fagót!

A szekvencia: 145, 147., 458., 335. azokra a helyekre utal, ahol Woland egyik segítő társát, Korovjovot bensőségesen, “valódi” nevén, Fagótnak szólítják. Első látásra érthetetlen, Hajnóczy miért tulajdonít ekkora jelentőséget a névvaltozatnak. Még az előzőkre is kimásolja az első megszólítást: Kedves Fagót! Talán nem tűnik erőltetett analógiának, hogy ebben az esetben is a valóság kettős természete foglalkoztatja, az a jelenség, hogy az érzékelt világ mögött fölsejlik valami a létezés enigmatikus lényegéből. Ráadásul a regény végén a Fagót név is csak álcának bizonyul.

Spira Veronika korábban már idézett doktori disszertációjában hosszan elemzi Fagót-Korovjov figuráját, és a szerző egy elejtett megjegyzéséből nagyon fontos következtetésekre jut:

„Alakja a középkori démonológia figuráinak szuverén változata. A 32. fejezetben Behemót karcsú démonapróddá lesz, „akinél nagyobb tréfamester nincs”, Korovjov-Fagót pedig mosolytalan, komorarcú, bíborlila palástos lovaggá, aki ezideig büntetését töltötte, mert tapintatlanul tréfálkozott a világosságról és sötétségről. Olyan szójátékot gyártott, amely „nem volt szerencsés” (...) Alakja feltehetőleg Provence-ba vezet, és talán

azonos az Ének az albigensek elleni kereszteshadjáratról (*Chanson de la croisade contre les albigeois*) c. epikus mű szerzőjével. (...) Itt szerepel ugyanis egy „tréfa” (szójáték) a sötétségről és a világosságról. Amikor a gyűlölt ellenséget, Simont, a pápai seregek vezérét a fején találja egy kőlövedék, a költő-krónikás ezt így kommentálja:

„A totz cels de la vila, car en Symons moric Vens aitals aventura que l'escurs esclarzic.”

(A városban mindenkire a szerencse szállt, mivelhogy Simon meghalt, és a sötétből fény lett. Idézi GALINSZKAJA i.m. 370.)

A szójáték pedig a „l'escurs esclarzic”, a sötétségről és a világosságról, utalhat az albigensek eretnek tanára a kettős hatalomról, amely szerint a világot az isten és az ördög együtt uralja. (...) Fagót bűne a mi Woland-koncepciónk szerint nem is a tréfa az ellenség halálán, hanem az, hogy a sötétséget a gonosszal azonosította. Woland mellett szolgálva kell megtanulnia, hogy a sötétség nem a gonosz jelképe, hanem az igazságtevő büntetése, Jahvéé, a Törvényé. A fény és árnyék dualizmusa nem a jó és a rossz, az ördög és isten kettőssége, hanem a Bosszú és Megbocsátás két isteni elvét jelenti. A gonosz nem transzcendens princípium, hanem pusztán emberi jelenség. Transzcendensnek tekinteni a Gonoszt olyan bűn, amelyért vezekelni kell.⁴⁷

Ha most egy pillanatra visszatérünk a Bulgakov-mottó kapcsán már érintett *A parancs* című íráshoz, és elfogadjuk Cserjés Katalin korábban már idézett olvasatának végén ajánlott értelmezést, érdekes vita bontakozik ki a két mű között.

Végezetül ne hagyjuk figyelmen kívül Szörényi professzor úr értelmezési javaslatát sem!

Az így létrejövő mítosz sajátos, magyar viszonyokra alkalmazott változata a bukott angyal történetének, Hajnóczy műve e mítosz romantika előtti, sőt ősi, gnosztikus-manicheus változatához áll közel. Eszerint a Fény országának uralkodója elküldi követét a Sötétség Országába, hogy fürkészsze ki, és küldjön jelentést. Az ő felderítő útja készíthetné elő a Fény Országának győztes hadjáratát. A Küldött azonban rabságba esik, és örökre – illetve az e világ végét jelentő végső csatáig – ott marad fogságban. A lélek útját allegorizáló mitikus történet Hajnóczynál egyén és történelem viszonyának parabolájává vált.⁴⁸

Ez az elemzési útvonal volna a legrokonszenvesebb, leglelkesítőbb, bárcsak maradtalanul azonosulni tudnánk vele! Pap Gábor művészettörténész hajdani, nagy hatású manicheizmus előadásának anyagából merítettünk:

A Gonoszt nem lehet levezetni a Jóból. A manicheus tan szerint a Fény és az Árnyék birodalma végül súlyos konfliktusba kerül. Az Árnyék birodalma rendezetlen, kaotikus és forrongó, érthető, hogy e mozgás közepette egyszer elér a Fény kapujába. Megirigyli a Fény birodalmát, és el kívánja foglalni. Mi a teendő, ha a Fény Országát el akarják foglalni? A Fény atyja a támadásra nem válaszolhat harccal, csak teljes áldozattal. Emanáció, azaz önmagából történő kibocsátás által létrehozza az Ős-Fiút, aki

⁴⁷ I.m.: 60-61. oldal

⁴⁸ Szörényi László: Előképek és víziók. *Mozgó Világ*, 1980/12. 103–105.

meghozza majd ezt a teljes áldozatot. A Sötétség határára érve, a Fiú fényből-tűzből-vízből-szélből álló öltözetét szétszaggatja az ellenség, de lényegét nem érintheti.

A Fény-öltözéket a Sötétség felfalja, de ez lesz a veszte: természetével merőben el-
lentétes dolog kerül belé. S ekkor kezdődhet meg a Fény felszabadítása..., mely máig folyik.

– ez volna hát a százados; a százados küldetése? –⁴⁹

A százados ebben az értelmezésben tehát mintegy megismétli a *Chanson albigen*s szerzőjének bűnét, a Fény és az Árnyék ellentétét Jó és Gonosz kibékíthetetlen harc-ként értelmezi. Ezen a ponton érdemes még egy kiemelésre felfigyelnünk. A kötet 435. oldalán Hajnóczy nagyobb szövegrészt keretez be, az előzőkre másolja az oldalszámot, és mellírja: „Az ördög!” A megjelölt rész Lévi Máté és Woland találkozását írja le.

Ejha! - kiáltott fel Woland, és csúfondárosan tekintett a jövevényre. - Téged aztán igazán nem vártalak! Mi járatban vagy, hívatlan vendég?

– *Hozzád jöttem, gonoszság szelleme, árnyak fejedelme – válaszolta az érkező, és összevont szemöldöke alól dühösen méregette Wolandot.*

– *Ha hozzám jöttél, miért nem kívánsz jó napot, valaha-volt vámszedő? – rivallt rá Woland.*

– *Mert azt szeretném, ha leáldozna a napod – válaszolta a jövevény orcátlanul.*

– *Pedig bele kell törődnöd – válaszolta Woland, és ajkát gúnyos mosolyra húzta. – Mihelyt megjelentél itt a tetőn, máris elvetted a sulykot. Megmondom, miben van a hiba: a hanghordozásodban. Úgy ejtetted ki a szavakat, mintha nem ismernéd el az árnyéket, sem a gonoszságot. De légy szíves egy pillanatig eltűnődni a kérdésen: mivé lenne az általad képviselt jó, ha nem volna gonosz, és hogyan festene a föld, ha eltűnne róla az árnyék? Hiszen árnyéket vet minden tárgy, minden ember, kivétel nélkül. Itt van például a domb árnyéka. Csak nem akarod megkopasztani a földgolyót, hogy eltávolítsál róla minden fát, minden élőlényt, csak azért, hogy fantáziád kielégítsd, és elgyönyörködhesz a kopár fényben? Ostoba vagy.*

– *Nem óhajtok veled vitatkozni, vén szofista – felelte Lévi Máté.”*

Hajnóczy a Fagót figurája mögött fölsejlő, mosolytalan, komor, bíborlila palástos lovagban talán *A parancs* századosának vezeklő alakmására ismerhetett. Mintha csak tükörbe nézett volna. A bátorsága megvolt hozzá.

⁴⁹ Cserjés Katalin, i. m., 78. p.

Nagy Tamás

Alexandriai körök avagy az értelmezés hatalma

„Beszélni fogsz persze a verseiről,
de a szépségéről is beszélj,
gyöngéd szépségéről, amit szeretünk.”⁵⁰

Kedves Barátaim (*és Fagót*)! Előadásomnak sem címe (*most már van*), sem szinop-szisa, és önálló előadásnak sem igazán merném nevezni: többnyire idézetekből fog(ok) állni. Nem is mentegethetem magam semmivel, legfeljebb Szerb Antal *Pendragon legendájának* – s legyen ez az első (*második*) citátum, mondjuk, további mottó – néhány mondatával:

„Azt est folyamán a háziasszony megragadott, és odavezett velem egy csodálatos fejű, magas, ősz hajú úrhoz, aki hallgatagon mosolygott egy karosszék fenekén.

Earl – mondta – ez az úr Bátky János, aki középkori angol rovarevőkkel foglalkozik, vagy ókori olasz cséplőgépekkel, most nem emlékszem pontosan. De szóval, valami-vel, ami önt nagyon érdekli.

És ezzel otthagyt bennünket.

Mi egy ideig jóindulatúan mosolyogtunk egymásra.

...

Ha nem haragszik – mondta végre az earl – engedje meg, hogy megkérdezzem, mit akart háziasszonyunk tulajdonképpen mondani?

Milord, a szomorú az, hogy a ladynek bizonyos fokig igaza van. Bölcsészdoktor va-gyok, a fölösleges tudományok tudora, és mindennel foglalkozom, ami rendes ember-nek nem jut az eszébe.

Így próbáltam elszellemeskedni egy komolyabb téma felmerülését, például, hogy mivel foglalkozom.”⁵¹

Hajnóczy Péter *A latin betűk* című elbeszélésének (rövidtörténet, szkáz, rémperces, nevezzük, ahogy akarjuk) egy – azaz 1 db – mondatával szeretnék foglalkozni az aláb-biakban.

Mielőtt azonban bármit próbálnék mondani, hadd tisztázzam valamelyest a saját retorikai pozíciómat; azt olvastam egyszer, tudósnak szánt beszédek és írások fel-
zetéseként üdvös az ilyesmi. Fehér, angolszász, protestáns, alsó-, felső-, középosztály *stb.* A magam esetében mellőzném az effélék részletezését, ám egy dolog fontosnak bizonyulhat(na) a későbbiek során, nevezetesen, hogy *mivel foglalkozom*. Eredendő-en jogfilozófiával és jogszociológiával, amelyek vizsgálati tárgya – értelemszerűen – a jog világa. Szövegei, tényei, szereplői, eljárásai, kérdései, botrányai, anomáliái *stb.* Egy olyan világról beszélünk, amelynek (egyik) lényegét – hisz természetesen nem az egé-
szet, de egyik fontos aspektusát – az a kifejezés ragadja meg a legpontosabban, hogy:

⁵⁰ Konsztandinosz P. Kavafisz: Ammonészről, a költőről, aki meghalt huszonkilenc éves korában, 610-ben. In: *Alexandria örök. Válogatott versek*. Kalligram, Pozsony, 2006. 70. o. Ford.: Vas István.

⁵¹ Szerb Antal: *A Pendragon-legenda*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1964. 4-5. o.

jelentés-gyilkos. A kifejezés egy Hajnóczynál alig idősebben elhunyt amerikai jogtudóstól, Robert Covertől származik, a *Harvard Law Review*-ben megjelent egy nevezetes esszéjében használja.⁵² A jelenségről mások is számot adtak már, de találóbban nem fogalmazott senki. Szerintem.

Az ún. *jog és irodalom* kutatások részben a jogi és a szépirodalmi szövegek hasonlóságaira és különbségeire próbálnak rávilágítani: természetükben, megalkotásukban, értelmezésükben. Egyszerre hasonlóak és végtelenül mások. Menthetetlenül egyformák, amennyiben a normatív utasításokat és az esztétikai jelentéseket ugyanaz a médium közvetíti. Egy alkotmány, egy büntető vagy magánjogi jogszabály éppúgy *nyílt végű szöveg*, mint egy irodalmi alkotás. Nincs menekvés, értelmezőkre vár. Megítélésük mércéi is különböznek (pl. hatékonyság vs. jelentésség), miként nyilvánvaló, hogy társadalmi funkcióik sem azonosak. A legnagyobb eltérés azonban talán a létrehozás szándékában és az értelmezés módszereiben rejlik. (Zárójelben: a következményeiket illetően bizonytalan vagyok. Hiába írja épp az idézett Robert Cover, hogy a jog „a fájdalom és halál terepe”, azaz az igazságszolgáltatás döntéseinek tétjei – élet, szabadság, vagyon, gyermekelhelyezés stb. – tűnnek a legsúlyosabbaknak, a legközvetlenebbeknek, időnként a legkegyetlenebbeknek, tapasztalta már, azt hiszem, mindegyikünk, hogy egy verssor, egy regény, egy *drámai* fordulat képes legalább akkora hatást gyakorolni bármelyikünk életére, mint egy bírósági ítélet.) A *jog jelentés-gyilkos* természete itt mutatkozik meg leginkább. Irodalmi szövegek esetében a jelentések pluralitása, a lehetőségek játékban tartása, a befogadónak felkínált vagy az általuk létrehozható értelmezések sokasága mindenképp olyasmis, amit igenlünk mindannyian. A jog szövegei – létrehozóikkal és értelmezőikkel együtt – épp erre próbálnak nemet mondani. Minden textus legyen EGY-jelentésű: a jogszabályokat értse ugyanúgy minden ügyészség és bíróság, a szerződéseket a felek, és töltsük ki a formanyomtatványokat az egyformán értelmezett instrukcióknak megfelelően. Hiába az amerikai tárgyalótermi jogászok ismert *bon mot*-ja, miszerint „a bíróságon mindig a legjobb sztori győz” (ami vélhetően működőképes stratégia), de a végén akkor is csak EGY sztori maradhat. A jog erre tör: megszüntetni, megölni, kioltani minden *más* jelentést. (Ami nem azt jelenti, hogy a jog gonosz volna – oly sok mindentől védhet bennünket – de így működik.)

Ehhez képest.

Meg sem kíséreltem megfejtetni, hogy *A latin betűk* története mit jelent. Nem tudom. Ha akarnám, sem tudnám. És egy pillanatig nem áll szándékomban az sem, hogy a szakirodalomban eddig napvilágot – *vagy a telihold fényét* – látott értelmezéseket vitassam. Különös tekintettel arra, hogy csak egyetlen mondatra szeretnék koncentrálni.⁵³

„*De hát hol is történt ez: Kisáziában, egy bejrúti kocsmában vagy Antiokheában?*” – szól *A latin betűk* egyik emblematis és enigmatikus, a szövegben kétszer ismétlődő mondata, amely láthatóan minden értelmezőt foglalkoztat.

A történetet ismerjük: a latin betűk összegyűlnek, jól érzik magukat, A megszereti

⁵² Robert M. Cover: The Supreme Court 1982 Term. Foreword: *Nomos* and Narrative.. 97 *Harv. L. Rev.* 4, 1983-1984.

⁵³ Hajnóczy Péter: *A latin betűk*. In: *Hajnóczy Péter művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 399-401.o.

Z-t stb., ám géppisztolyos katonák bukkannak fel, tarkón lövik mind a 33-at, majd el. A betűk viszont feltámadnak, és még vérző sebeikkel a tenger felé indulnak.

Az életmű recepciója komplex interpretációs próbálkozásokat eredményezett *A latin betűket* illetően, és valamennyi egyik központi kérdése volt a rejtély megfejtése: *tényleg, hol is történt ez*; és mindegyik válaszkíséret komoly következtetések megfogalmazásának alapjául szolgált.

És ez így van rendjén.

Ám akad egy könyv – ha már Hajnóczy-intertextusokról beszélünk – ami úgy tűnik, minden értelmező figyelmét elkerülte, ami annál is inkább furcsa, mert a később megnevezendő könyv egy szövege szó szerint megjelenik a *Dinamit* című drámában.⁵⁴

Előbb azonban hadd idézzek a vonatkozó tanulmányokból, Milián Orsolyától, Hoványi Mártontól és Tarján Tamástól.

Milián Orsolya:

„*A latin betűk* topográfiájában, az akár kijelentésekben, akár kérdésekben felbukkanó helyszínek – virágzó hársfaerdő, Kis-Ázsia, bejrúti kocsmák, Antiokheia – ugyanis nemcsak, hogy részlegesen ellentmondanak egymásnak, sőt kioltják egymást (lásd a bejrúti kocsmák vs. a hársfaerdő), de az ókori civilizációk kulturális kódját is magukkal hordozhatják. Az utóbbi három, a Földközi-tenger körüli helyszínnév gyanúsán egybeesni látszik azokkal a területekkel, amelyeket az alfabetológia kutatói a fonetikus, alfabetikus írás feltalálásának területeiként neveznek meg, s ennyiben e földrajzi nevek a latin betűs ábécé kialakulására, létrejöttének sémita eredetére utalhatnak. Távol áll tőlem, hogy e hipotézis alapján az elbeszélte események idejét egyértelműen a Krisztus előtti századokba vessem vissza, viszont azt sem tartom teljességgel elképzelhetetlennek, hogy *A latin betűk* szövegébe ne szűrődne be a latin betűk eredettörténetének motívumai.”⁵⁵

...

„Ha az alfabetikus írás fentiekben felvetett eredettörténetével olvassuk össze a zárlatot, akkor a latin betűk története korántsem sebződés-, hanyatlás- vagy eltűnés-történeti narratívának mutatkozik, ellenkezőleg: lassú, ámde határozott diadalmenetté válik. Az alfabetológusok szerint a latin betűk használatára való áttérés civilizációs váltása a Földközi-tenger vidékén következik be, s ha Kis-Ázsia és Antiokheia kronotopozait az alfabetikus írás bölcsőjére tett utalásokként olvassuk, akkor a latin betűk, sebződve ugyan, de halva nem, az alfabetikus, latin betűs írás elterjesztése és terjedése felé indulnak el.”⁵⁶

Hoványi Márton:

„*A latin betűk* cselekményéről nem tudni, hogy pontosan hol és mikor játszódik. Ugyan helyszínének meghatározására van utalás, ez azonban csak kevéssé nyújt támpontot a befogadónak. A novella zárójeles, lokalizációs mondatából éppen az elbizonytalanítás gesztusát olvashatjuk ki, amely erősebben utal a fikcióra, mint a valóságos helyszínek egyikére: „(*De hát hol is történt ez: Kis-Áziában, egy bejrúti kocsmában*

⁵⁴ Hajnóczy Péter: *Dinamit*. In: *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 390. o.

⁵⁵ Milián Orsolya: *Testes betűk. A latin betűk olvasás-allegóriája*. In: Cserjés Katalin – Nagy Tamás (szerk.): *Énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*. Lectum Kiadó, Szeged, 2012. 39. o.

⁵⁶ Uo. 41.o.

vagy *Antiokheiában?*)”. Ez a helymeghatározás azzal, hogy a misztikus Kelet felé invitálja az olvasó fantáziáját, funkcióját tekintve inkább elbizonytalanít, mintsem konkretizál. Ha mégis él ezzel a gesztussal, sokkal fontosabb, hogy a latin írás ősenek, a föníciai írásnak a bölcsőjére utalnak ezek a sorok. Azáltal, hogy a latin betűk éppen egy magyar nyelvű szépirodalmi alkotást formáznak, lehetővé válik az is, hogy Magyarországra mint Európa vasfüggönyének keleti oldalán elhelyezkedő országra vonatkoztassuk *A latin betűk* helyszínét és a szellem kiszolgáltatottságát megéneklő fabuláját is.”⁵⁷

Tarján Tamás:

„Az író kérdeve megengedő közbevetése... messzi helyszínekről medítál. Kis-Ázsiáról, Bejrútról, Antiokheiaról. Itt nem otthonos egyhelyütt sem a hárs, első gondolatunk szerint nem otthonosak a latin betűk, s e három locus végképp tér- és időbeli egzotikum a magyar betűk családja számára.

...

Az Antiokheia írásmód (a szokásosabb, latinos Antiochia, vagy a mai utódváros, a törökországi Antakya helyett) arról árulkodik, hogy Hajnóczy valószínűleg azt az ókori várost akarta földélni, mely az Ószövetségben szerepel, mint a Krisztus igéit hirdető Pál apostol munkálkodásának egyik centruma (sőt, nem is egy, de két ilyen nevű városban is megfordult társával, Barnabással). Mindkét település frekventált hely volt a Római Birodalom fennhatósága alatt: a szíriai és a pizídiái Antiokheia, Antiochia is. De egy kis vizsgálódással az ókori Bejrútban is a római után talán a legjelentősebb, legelismertebb jogakadémiára bukkanunk, s természetesen Kis-Ázsiában is rengeteg felé vetettek egykoron latin betűt. A latin betű így – szigorúan latin betű értelemben – ott is volt-van, meg nincs is az említett helyszíneken. A locusok teljes körét egy tág, időtlen térség, Kis-Ázsia, egy inkább jelenkori zavargásairól ismert város, Bejrút, és egy bibliai település, Antiokheia jelöli ki. A három helységnévben tér és idő egyszerre. Konkrétum és absztraktum egyszerre. Jelen és múlt egyszerre. A latin betűk ottléte és ottnehléte egyszerre.

...

Beérhetnénk azzal..., hogy Hajnóczy tényleg csupán Kis-Ázsiát akarta betűkbe foglalni. Ám ha Ázsiát? Hiszen Antiokheia is a kis-ázsiai térség leghatárára esik, Bejrút pedig kívül is rajta. Ázsia ez, amelynek *A latin betűk* viszonylatában az a funkciója, hogy a nem latin betűk kontinenseként manifesztálódjon?

Afganisztánban 1979. december 17-én jelentették be, hogy megdöntötték Hafizullah Amin rendszerét. ... A szovjet csapatok bevonultak afganisztánba... Hosszú háború, állandó mészárlás vette kezdetét. ... (A)lghanem e háború faktuma... indította arra (Hajnóczyt), hogy ... egyszerűen hivatása és a humánus védelmében, mementóként és kinnal kicsikart költészetként kivesse magából a hárserdei géppisztolyos mészárlás rémképét...

...

⁵⁷ Hoványi Márton: Fictio legenda. Hajnóczy Péter *A latin betűk* című novellájának értelmezéséhez. In: Cserjés Katalin – Nagy Tamás (szerk.): *Énekel, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*. Lectum Kiadó, Szeged, 2012. 47. o.

Kocsma lett Ázsia, kocsma a világ. Nem a szelíd, kvaterkázó, radnótis értelemben, hanem ahogy Ady látta nemegyszer a szeszgőzön át a vérgőzt. Hajnóczy, az iszákosnak tudott Hajnóczy talán a legrosszabbat, a végsőkéig pusztító mámort sűrítette a szóba? Az erdővel, a szabad éggel szemben a bezártságot? Vagy csak az alantasságnak keresett kifejezést?

...

„A véres latin betűk lassan fölkeltek a földről, jó reggelt vagy jó éjszakát intettek a hársfának, fölnéztek a teliholdra, és lassú, kemény léptekkel, vérezve e vérző latin betűk elindultak a tenger felé.”

A Kis-Ázsia partjait mosó tenger felé? A Bejrútot nyaldosó tenger felé? Az Antiokheiahoz közeli tenger felé? A tengerhez, amelyre a kocsma ablakából is rálátni?

De hát hol is történt ez?

Talán ott, ahol a hársfaerdő virágzik?”⁵⁸

Eddig az idézetek.

Érezhetően mindegyik interpretátor kulcsmondatként kezeli a kérdést, amelyet tegyük fel még egyszer (miként az elbeszélésben):

„De hát hol is történt ez: Kisázsiaiban, egy bejrúti kocsmában vagy Antiokheiaiban?”

„Akárhol is történt...” – feleli és folytatja az elbeszélés. S lehetséges, hogy egy könyvben történt. 1968-ban adta ki az Európa Könyvkiadó, Budapesten, Vas István és Somlyó György fordításában, a címe: *A barbárokra várva*. S ebből nyilván mindenki tudja már, a szerzője Konsztantinosz Kavafisz.⁵⁹

„Kisázsiaiban, egy bejrúti kocsmában vagy Antiokheiaiban?”

A kötet 133 (!) oldalán ezt találjuk:

Egy kisázsiai községben

A hírek az actiumi csata kimeneteléről

igazán váratlanul jöttek.

De új okmányt fogalmazni ezért fölösleges.

Csak a nevet kell átalakítani. Ehelyett

ott az utolsó sarokban: „Megváltója a rómaiaknak

a veszélyes Octaviustól,

Caesar torzképétől”,

ezt iktatjuk be: „Megváltója a rómaiaknak

a veszélyes Antoniustól.”

Az egész szöveg remekül egybevágh.

⁵⁸Tarján Tamás: Alfa és Ómega. Hajnóczy Péter: *A latin betűk*. In: *Egy tiszta tárgy találgatása*. Orpheusz Könyvek, Budapest, 1994. 138-145. o.

⁵⁹ Konsztantinosz Kavafisz: *A barbárokra várva. Versek*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968. Ford. Somlyó György és Vas István.

„Annak, aki diadalmas, fényhozó,
páratlan minden hadműveletekben,
aki az államvezetésben csodálatraméltó,
akiért forrón imádkozott a község,
mert uralkodását Antoniusnak – „
Ide, mint fent: „Caesar uralkodását
Zeusz legszebb adományának tekinti –
aki a hellének erős védura,
aki a görög szökásokat kegyesen tiszteli,
akit imádnak minden görög tartományban,
aki legméltóbbnak bizonyult minden magasztalásra
s hogy tetteit a történetírás meg a költészet színezzé,
GÖRÖG NYELVEN, mely a dicsőség hordozója.”
És így tovább, és így tovább. Pompásan egybevág
minden.

A 135-en ezt:

A beiruti kocsmákban

A beiruti kocsmákban s egyéb örömtanyákon
hentergek én ezentúl, de nincs már semmi kedvem
Alexandriában élni. Mert elhagyott Tamidész
az eparkhosz fiáért, hogy általa szerezzen
egy Nílus-parti villát meg egy városi házat.
Mi öröm lett volna nékem Alexandriában élni?
A beiruti kocsmákban s egyéb örömtanyákon
hentergek én ezentúl. Mind züllöttebben űzők
nyomorult, hitvány tivornyát. Egyetlen menedékem,
mint nem-múlандó szépség, mint nem-tünékeny illat
testemhez tapadóban, az, hogy két teljes évig
enyém lehetett Tamidész, a legcsodásabb ifjú,
és nem ház húzta hozzám, se Nílus-parti villa.

A 138-on ezt:

Julianus és az antiochiaiak

A *khi*, azt mondják, sohasem ártott városuknak, sem a *kappa*... Mi pedig, magyarázókra találván véletlenül, megtudtuk, hogy nevek kezdőbetűi ezek, s az egyik Krisztoszt, a másik Konsztantinoszt akarja jelenteni.

Julianus: *Szakállgyűlölő*

Hát lehetséges lett volna, hogy valaha megtagadják
gyönyörű életmódjukat, mindennapi szórakozásuk
sokféleségét, nagyszerű színházukat,

ahol a Művészettel egyesültek
a test szerelmes gerjedelmei!

Erkölcstelenek voltak bizonyos – és feltehetően magas –
fokig. De elégtételükre szolgált, hogy életük
Antiochia sokat emlegetett élete volt,
az élvezetekben gazdag, a feltétlenül jóízű.

Mindezt megtagadni, hogy figyeljenek – de mire?
Az ő halandzsáira, a hazug istenekről,
a viszolyogtató hengegéseire,
a gyerekes színháziszonyára,
az otromba szemérmességére, a nevetséges szakállára?

Hát igen, ezeknek inkább a *khi* kellett,
hát igen, ezeknek inkább a *kappa* kellett – százszor inkább!

Kavafiszt vegyük fel a listára. Tulajdonképp csak ennyit szeretnék mondani. Olvasta, hatott rá. Beépítette, s azt hiszem, minden jövőendő értelmezés számára – és nemcsak *A latin betűk* vonatkozásában – az alexandriai költő lírája megkerülhetetlen. Ebben a vélekedésemben erősítenek meg Vas István megállapításai is, amelyeket a verseskötet utószavában rögzít:

„Kavafisz... kivételesen személyes – ami csak látszólag mond ellent iróniájának, tartózkodásának, közvetett módszereinek... Legtárgyilagósbab témájú és hangvétellő verseibe is valamilyen rejtélyes alkímiával bele tudta olvasztani a maga... életét: nyilván innen van – ha odafigyelünk – szívszorítóan személyes hatásuk.”⁶⁰

A Kavafisz és Hajnóczy neveket e mondatban, úgy gondolom, ki lehetne cserélni.

S talán ez nem jelent mást – és szólhatna akár erről is *A latin betűk* – hogy minden szöveg (és szerzőik) sorsa ugyanaz: értelmezőkre várnak. Kiszolgáltattak. Mint az antiochiaiak.

⁶⁰ Uo. 192. o.

Szkárosi Endre

Újraolvasás: a Lowry-kapcsolat

A Hajnóczy-recepció egyik első főtémája – időben és az értelmezések hangsúlyában is – a szerző Malcolm Lowry műveihez, elsősorban is a *Vulkán alatt*-hoz fűződő speciális, olvasmányélményen alapuló, de alkati és élményhasonlóság okán mélyebben gyökerező kapcsolata volt; részben azért is, mert maga Hajnóczy ezt a vele kapcsolatos olvasatot kedvelte, és gyakran maga is nevesítette. Ugyanakkor az idők folyamán a kritikai értelmezésekben ez a viszony – nem mindig mélyen átgondolt – evidenciává, értelmezési közhellyé, szinte automatizmussá vált, elemzői emlegetése pedig többnyire pusztán motivikai és élmény-összefüggésekre szorítkozott.

Évtizedek elteltével és a Hajnóczy-recepció érdemi újraindulása nyomán érdemes újraértelmezni a két írói világ valódi kapcsolatát, annak különböző (mozzanati, formai, strukturális, látásmódbeli, élményalapzatú stb.) szintjeivel és vetületeivel együtt. Ugyanígy érdemes újra átgondolni azt is, hogy az adott korszakban és oeuvre-ben milyen szélesebb kontextusai és magyarázatai lehetnek ennek a sokszor mitizált szellemi és esztétikai kapcsolatnak.

Az irodalmi olvasmányhatások kérdése mindenkor hálás téma a nagyobb elemzésekben, hiszen egyrészt a nyilvánvaló, ismert, másrészt a szövegből – olykor csak feltételezéseként – kiolvasható hatásösszefüggések a világirodalmi kontextus és panorama hálás többletét látatja az olvasóval az elemző, illetve a kedvelt tárgyat képező szerző tulajdonságaként. Különösen érdekes és általában minőségileg is fontos kérdéskör ez a nem irodalmi környezetben szocializálódott, eszmélkedésüket tekintve „outsider”, még inkább az autodidakta írók esetében, hiszen náluk gyakori a különleges olvasmányélményeknek az irodalmi olvasaton túli, mélyebb, szinte egzisztenciális jelentőségű beépülése az életvezetésbe és az alkotói tudat működésébe.

Így kétségtelen, hogy Malcolm Lowry későn felfedezett, a mainstream és a sikerirodalom világát tekintve kissé félreeső írói életműve mély benyomást tett Hajnóczy eszmélkedésére, írói tudatának, téma- és probléma-azonosításának formálódására. Ennek szokatlanul erős hatását az olvasmányélmény mély bevésődése mellett a tapasztalati élményközösség is elmélyítette. Mindezzel együtt ennek a kapcsolatnak az emlegetése a hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji kritikai közbeszédben felszínessé vált, és a követő kritikai interpretáció sem ment ennek a kérdésnek a mélyére, inkább a téma, a motívumok, esetleg a tartalom (a delíriumos látásmód sajátos érzékenysége és a valósághoz való viszonyában deviáns karaktere) dimenziójára korlátozódott, és csak ritkán szánta rá magát a szerkezeti, nyelvi összefüggések és különbségek mélyebb vizsgálatára.

Egy jelentékeny esztéta magánközléséből tudom, hogy ő Hajnóczyt egyszerű, nem túl jelentős Lowry-epigonnak tartotta, és bizonyára tartja ma is. A véleményben van valami kihívó, kétségtelenül, de érdemes mérlegre tenni a gondolati alapját.

Ezért is hasznos – a maguk korában minden kétséget kizáróan jelentős – művek olykori újraolvasása, mert bár a viszonylagos csalódás kockázatával jár a korábbi, gyakran már beépült élményhez képest, de a tisztánlátást, illetve a kritikai szemléletmód táv-

latosságát – amennyiben egyre jobban meg tudjuk különböztetni az ex-kortárs művek „történeti” és „esztétikai” értékdimenzióját – segíti, mintegy edzésben tartva azt. Az újraolvasás nemcsak a Hajnóczy-életművet helyezi tágabb szemléleti távlatba, hanem az olvasmányélményként hivatkozott Lowry-kapcsolatot, illetve – életművet is.

Kétségtelenül vonzóak, és ezért az elemzői éberség ellenében hatnak az evidenciák, az erős látszatok: a téma, a tartalom, összességében a delírium-élmény nyelvi interpretációjának problémája, sok termékeny inspirációjával és esztétikai eredményével együtt. Azonban a motívumok és főleg a szerkezeti jellemzők már esetibb összefüggéseket – ha egyáltalán – mutatnak. Ilyen összefüggést látat – általánosságban és Lowry részéről főként a *Vulkán alatt*-ot tekintve – a konkrét valóságjelek, valóságjelenségek a korábbi irodalmi szokásokhoz és szövegkezeléshez képest szervesen látszó beépülése a szövegbe. Éppen az az új – és közös – élmény-ok ebben a párhuzamban, hogy ezek a konkrétumok elsődlegesen nem a szövegbe, hanem abba az érzékelésmódba épülnek be, amelyek korábban nemigen fogalmazódtak meg az írói alkotások nyelvképzésében, hanem egy kívülálló érzékelés keretében mintegy „valóságyszerűen” nyertek ábrázolást. De tekinthetünk fordítva is erre az összefüggésre: Lowrynak és Hajnóczynak (természetesen nem kizárólag önekik) a nyelvi észlelésben és formaalakításban sikerült megragadniuk a delíriumos valóságérzékelés élmény-sajátosságait, és így jelenhetett meg ez az út nem egy „látomásos”, metafizikus, a tételezett valóságtól távoli szürreáliaként, hanem épp a valóság egy alternatív megjelenési tartományaként. Hajnóczynak lényegében az egész életművére érvényes ez, de különös tekintettel érdemes viseltetni az *M-re*, *A halál kilovagolt...-ra*, *A parancsra* és a *Jézus menyasszonyára*.

A hasonlóság képzetét keltette és kelti a szövegszerkezetet illetően a dalok, versek, reklámok, feliratok és más valóságtöredékek látszólag szervesen beillesztése a szövegbe. Ezzel és az előző kérdéskörrel kapcsolatban is érdemes megvizsgálni, hogy vajon maguk a megfogalmazott és/vagy megragadott érzékletek is hasonlóak-e, s vajon Hajnóczy esetében autonóm módon inspiráltak-e, avagy maguk is a Lowry-mű alapján imitáltak.

Itt pedig elkerülhetetlen, talán nem is teljesen hálás feladat magának a Lowry-alkotásnak az újraértékelése (aminek alaposabb vizsgálatába nem e helyt lehet belevágni). Malcolm Lowry könyve 1947-ben látott napvilágot a szerző több mint tízéves, vergődéssel teli, szaggatott alkotómunkája nyomán. Igazi felfedezése és egyfajta kultuszának a kiépülése épp halála nyomán történt, és John Huston megrázó filmje még 1984-ben is érvényesen jelenítette meg, illetve tematizálta a *Vulkán alatt* eredetiségét, értékét, emberi, következképp ontológiai igazságát. Az amerikai és általában a világirodalomban azonban soha nem mutatkozott olyan egységesen átütő hatása, mint a világtól akkor eléggé elzárt Magyarországon, ahol 1973-ban jelent meg először a kötet. Ezen átütő hatáshoz hozzájárult a téma, vagyis az alkoholfüggőség mint komoly reália ábrázolásának vagy akár felvetésének (nem kimondott) tilalma. Ezzel kapcsolatban érdemes arra a kálváriára utalni, amelyet maga Hajnóczy járt meg *Az elkülönítő*-vel, vagy arra, hogy az alkoholizmus-probléma közéleti tematizálása komoly vihart és „pártkritikát” váltott ki még a nyolcvanas években is.

A téma problémáján túl új, felszabadító hatással járt a delíriumos valóságérzékelés és látásmód esztétikailag hiteles megjelenése egy olyan világban, ahol az alkoholizmus súlyos társadalmi probléma évtizedek (ha nem évszázadok) óta, különösképpen az értelmiség körében, ahol a kényszerű és mindennapos konformizálódás-kényszer és/vagy a sokszor napi megalkuvásokkal járó élet rutinszerűen erősítette az alkohol lelkiismeret-furdalást kompenzáló és ilyen értelemben is stressz-oldó szerepét. Az alkoholnak így keletkezett egyfajta gyakorlati életmód-misztikuma, a hatalom előli menekülés egy olyan magasabb rendű útjaként, amely nem egy sima, „mezei” alkoholfüggőséggel azonos. (Érdemes itt emlékeztetni a korszak vicces dilemmájára. Eszerint: „A magyar értelmiség előtt két út áll. Az egyik az alkoholizmus, a másik járhatatlan.”)

A fentiek eredményeként a maga módján esztétikai értelemben is felszabadító hatással járt a korabeli irodalmi normák közepette „inkohereusnak”, laposabb kritikai észrevételekben „értelmetlennek” számító szövegalkotás, a funkcionálisan montázs-szerű építkezés.

Az „új”, a „tiltott”, a látszólag és hivatalosan előzmény nélküli szöveghagyomány persze akkor is rendelkezett bizonyos erős, de a magyar irodalmi kánonban mindig marginálisnak tekintett valódi, részben alternatív hagyománnyal, amelyet a kortárs kritikai irodalom merészebbjei éppen akkoriban kezdtek (nagyon fékezett habzással) revideálni, többek között Hajnóczy elkötelezett, persze szubjektív közreműködésével is. (A Cholnokyakat, elsősorban Lászlót, Csáth Gézákat ekkor kezdik alternatív hagyományként felmutatni.) A Lowry-mű inspiratív hatása tehát történeti volumenű és nem csupán egyéni tény. A magyar próza – Hajnóczy közreműködésével is zajló – modernizálása nyomán azután ez a hagyomány és ez az esztétikai látás- és szövegalkotási eljárás mód – lassan – elfogadottá, sőt sikeressé válik.

Ha ma tekintünk újra a párhuzamba állított (élet)művekre, azt mondhatjuk: ez volt a történeti szempont és a történeti környezet. Esztétikai szempontból viszont Hajnóczy nem Lowry epigonja, hanem – Lowry inspirációja nyomán is – ő a jobb író, aki egy következetesebben végigvitt életművet hagyott hátra. A *Vulkán alatt* vitathatatlanul maradandó, bizonyos fokig világirodalmi jelentőségű értéket képez, többek között az alkoholizmus problémájának és a tudatban való megjelenésének radikális nyelvi megformálása terén: a delíriumos látásmódnak megfelelő szöveggépzés, az érzéleteknek a tudatban történő összecsúszását a valóság és a delírium határán végeredményben valóságészleletként való megjelenítése párját ritkító innováció a 20. század közepi szépprózában, amiként az ennek megfelelő, illetve ezt a hatást elérő nyelvi formálás kidolgozása is.

Az is kétségtelen, hogy a mű szerkezeti elgondolása, felépítése jól, egyéni és autentikus módon illeszkedik a poszt-joyce-i próza történetébe. A nehézségek mégis ebben a tartományban keresendők, illetve lelhetők fel. A cselekményvezetés egyrészt ökonomikus (egy nap történetét jeleníti meg), ugyanakkor – a fentebb részletezett újítások ellenére vagy azok mellett – alapvetően hagyományos, lineáris szerkezetű, csak az emlékidő és a delíriumos látomásvilág vágja keresztül és duplázza meg ezt a linearitást. A sokszor erőltetett dialógusok olykor nehézkesek, terjengősek, funkcionális szerepük nem mindig meggyőző. Az (elit- és tömeg)kulturális utalások szerkezetileg rendkívül

érdekesekek általában, azonban tömegük túl nagy, esetenként ezek sem funkcionálisak. Összességében és kissé leegyszerűsítve elmondható, hogy Lowry – előremutató módon bár – túl nagy és túl komplex szerkezetet „húzott magára”, amelyben az arányérzék és egyes részletek anyagminősége és -telítettsége kívánnivalókat hagyott maga után.

Jó harmincévnyi távlatban viszont látható, hogy Hajnóczy legjobb művei szerkezetileg radikálisabbak (elég az *M-re*, a *parancsra* vagy a *Jézus menyasszonyára* gondolni), miközben a konkrét, illetve a delíriumos valóságélemek beillesztése az elbeszélői struktúra arányos, harmonikus eljárásmódjává válik. (Érdemes itt például – gondolatban – a *Jézus menyasszonya* „anatómus-monológját” felidézni a koponya megtisztításáról.) Hajnóczy a dialógusokat jó érzékkel kerüli, a szereplők beszéde szinte kizárólag az elbeszélői tudaton keresztül vagy annak interpretációjában érzékelhető. Cselekmény olykor szinte nincs is, vagy ha van, koherens, de nem logikailag rendezett részekből áll. A kulturális utalásoknak sem couleur locale-szintjük, sem dekoratív funkciójuk nincs, hanem ökonomikusan elrendezettek, és többnyire szigorúan követik a montázs-logikát.

Összegezve tehát kijelenthető, hogy a Lowry-inspiráció meghatározó jelentőségű a Hajnóczy-életműben, főként a személyes reveláció terében: a fantázia szöveggépző erejének bátorító felismerése, a nyelvi gondolkodás egyén-szabatos formakövetelményének tudatosítása, az írás-konvenciók áttörése mind erre mutat. Ugyanakkor Hajnóczy ebből a maga – és a magyar irodalom – számára a kisepikai forma egyén-szabatos ökonómiáját teremti meg, és kerüli a nagyepikai formát, amelyben Lowry egyetlen intenzitással volt csak képes mozogni. Hajnóczy valószínűleg ösztönösen felismerte azt az evidens tény, hogy egy olyan zaklatott életformával, amelyben mindketten éltek, a nagyepikai dimenzió nem belakható.

Tóth F. Péter

Béláim azúrban

– párhuzamos életrajzok –⁶¹

„Kedves Péter, évszázadokkal korábban élt művészek életrajza sem rejt annyi titkot, bizonytalanságot, mint kortársunké, Hajnóczy Péteré. Ugyanakkor meg kell óvni a józanságunkat legendatermelő hajlamainktól – gondolj csak arra, mekkora irodalma volt annak a tévhitnek, hogy a jakobinusok utódával van dolgunk, aki persze »szabadságharcát vívja a kommunisták ellen«. Rémes. És szép.”

(Reményi József Tamás levele a szerzőhöz)

„Akarja hogy iratokat mutassak? Személyi igazolványt? Vagy katonakönyvet?”

(Hajnóczy Péter: *A tréfa*)

Hajnóczy Béla

Hajnóczy Béla

⁶¹ A jelen dolgozat alapjául szolgáló előadás egy része a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára által biztosított kutatónapokon készült. Köszönöm az intézménynek a lehetőséget. Köszönöm továbbá Bélafi Antalnak, Géczy Jánosnak és Reményi József Tamásnak, hogy megosztották velem Hajnóczy Péterrel kapcsolatos személyes emlékeiket, valamint köszönöm Agócs Tibor, Gottfried Barna, Gruber Mihály, Rainer Pál, Szabóné Maslowski Madlen segítségét is, amelyet egyes források felkutatásában, értelmezésében vagy ellenőrzésében nyújtottak.

0. A Hanuszka-család

A család tagjai úgy tartják számon, hogy a Hanuszka lengyel eredetű név, és hogy az ősök Bem Józseffel együtt érkeztek Magyarországra. A fennmaradt iratok alapján az tünik biztosnak, hogy Hanuszka Ödön felesége, Bagi Erzsébet Békésszentandrásról származik. Négy gyermekükről tudunk, közülük ketten érték meg a felnőttkort. Lányukat, Máriát⁶² 1909-ben sikerült kiházasítani, fiuk, ifjabb Hanuszka Ödön, 1919. január 18-án kötött házasságot Urbán Erzsébettel Kislődön.⁶³ Hanuszka Mária férje a Zagyvarékasról elszármazott számadó juhász, Hasznos János és Kulcsár Erzsébet, törökszentmiklósi református cseléd fia, Hasznos József, kocsis lett.⁶⁴ A Kis-kengyelen született József előző felsége Farkas Erzsébet, kengyelpusztai cselédlány volt, akinek 1908-ban született törvénytelen gyermekét,⁶⁵ Ilonát is a nevére vette. Ilona jóval később, 1948-ban, egyike lesz azoknak, akiket a második világháború utáni hatalmi átrendeződés során népbíróság elé állítanak⁶⁶, de nem azonos a Sára Sándor dokumentumfilmjében szereplő Hasznos Ilonával. A filmben szereplő Ilona vitéz Hasznos E. József lánya⁶⁷, míg Farkas Erzsébet lánya Kassza Imre felesége, takarítónő.⁶⁸

Szokatlan tény Hasznos Józseffel kapcsolatban, hogy ugyanazon évben két esküvője is volt. Farkas Erzsébetet 1909. január 9-én vette el feleségül,⁶⁹ aki rövid időn belül meg is halt, hiszen a Hanuszka Máriával 1909. szeptember 19-én kötött házasság hivatalos irataiban⁷⁰ az akkor 26 éves József már özvegyként szerepel. Ez utóbbi házasság gyümölcse az 1919. március 10-én világra jött Anna⁷¹.

1. Hajnóczy Péter, író

(1942. augusztus 10., Porcsalma – 1981. augusztus 7., Balatonfüred)

Hivatalos iratai (útlevél, munkakönyvek) szerint 1942. augusztus 10-én látta meg a napvilágot a Szatmár megyei Porcsalmán.⁷² Megegett falusi lány gyermekeként⁷³ első évét lencházban töltötte, ezután nevelőszülőkhöz került,⁷⁴ ekkor kapta a Hajnóczy nevet.

⁶² MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A3274 tekercs 249. kép

⁶³ MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A3274 tekercs 221. kép

⁶⁴ MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A0907 tekercs 557. kép

⁶⁵ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Törökszentmiklós születési anyakönyve 478/1908.

⁶⁶ HU BFL – XXV.1.A. BUN_0147306

⁶⁷ Vö. MAGYAR NŐK A GULÁGON I. 01:24-től, valamint GAZDASÁGI KOMPASZ. 275.

⁶⁸ HU BFL – XXV.1.A. BUN_0147306

⁶⁹ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Törökszentmiklós házassági anyakönyve 4/1909.

⁷⁰ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Törökszentmiklós házassági anyakönyve 114/1909.

⁷¹ HAGYATÉK. Hasznos Anna születési anyakönyvi kivonatának másolata.

⁷² HAGYATÉK. Hajnóczy Péter útlevele.

⁷³ REMÉNYI 1993. 333.

⁷⁴ Hajnóczy Péter önéletrajza. 42.

Jól induló sportkarrierje az ötvenes évek végén félbeszakadt, az írással csak ezután, a hatvanas évek elejétől kezdett el foglalkozni. Első adatunk írói próbálkozásairól a hatvanas évek elejére nyúlik vissza, de korai írásait több forrás szerint is elégette⁷⁵. A szakirodalom eddig csak három, a 60-as években keletkezett írásművét azonosította: *Ki a macska?* 1962-ből, *Szenesek* 1969-ből, és *A tréfa* 1966-ból.⁷⁶

Kezdeti próbálkozásaival nem ért el sikereket, az igazi áttörést az 1975-ös év jelentette számára. Ebben az évben hozta le a *Valóság* nagy vihart kavart szociográfiáját, *Az elkülönítőt*, ami Hajnóczy első igaz írói vállalkozásának tekinthető. A hagyatékban fennmaradt munkakönyvek ugyanis 1959-től kezdve kevés megszakítással folyamatos munkaviszonyt igazolnak, kivéve az 1972-1974 közötti időszakot,⁷⁷ amely tény arra utalhat, hogy ebben a két éves időszakban minden mást félretéve igyekezett írói munkájára koncentrálni a szerző. Az elkészült mű a szentgotthárdi elmegyógyintézetben folyó visszasságokra világított rá, és nem maradt visszhang nélkül. Az ügy a legmagasabb szintig jutott, az egészségügyi miniszter is kénytelen volt megszólalni a témában, a tanulmányt közlő folyóiratot pedig perbe fogták a riport közlése miatt. A pert végül a folyóirat nyerte meg a szentgotthárdi intézet vezetőjével szemben, amely ítélet így alá is támasztotta a Hajnóczy Péter által leírtakat. *Az elkülönítő* későbbi kötetben is megjelent a *Folyamatos jelen* című sorozat darabjaként, de Hajnóczy tervezte a riport elő- és utóéletét is magában foglaló bővített kiadás megjelentetését is.⁷⁸

1975-ben jelent meg Hajnóczy Péter első novelláskötete *A fűtő* címmel, ami azonnal nívódíjat kapott. A kötet sikerének köszönhetően Hajnóczy 1976-ban Móricz Zsigmond ösztöndíjban részesült. Az egy éven keresztül havi 3000 forintos juttatást biztosító díj⁷⁹ új távlatokat nyitott az önmagát hosszú évekig csak fizikai munkából fenntartani képes szerző számára. Írásai jelentek meg a *Valóság*, az *Új Írás*, a *Palócföld* és a *Magyar Nemzet* hasábjain,⁸⁰ a későbbiekben pedig további lehetőségeket is kapott. Dolgozott a Balázs Béla Filmstúdióknak és a Magyar Rádióknak is, írásait rendszeresen megjelentette a *Mozgó Világ*. Hagyatékban fennmaradt dokumentum tanúskodik a Magyar Televízióhoz fűződő munkakapcsolatáról is: 1980. február 12-én Hajnóczy szerződést módosított a Magyar Televízió drámai osztályával a *Temetés* című forgatókönyv elkészítési idejének meghosszabbítására. A leadási határidő 1979. október 11. helyett 1980. május 15. lett.⁸¹

⁷⁵ Vö. Szerdahelyi Zoltán interjúja Vászolyi Erikkel. Elektronikus elérhetősége: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/interju-vaszolyi-erikkel-a-perrol-es-hajnoczy-peterrol> [2015. 05. 23.]

⁷⁶ Vö. HERCZEG – HOVÁNYI 2012. 102, 204.

⁷⁷ Vö. HAGYATÉK. E 248200 számú munkakönyv.

⁷⁸ Ennek megjelenésére csak a hagyaték módszeres feldolgozásakor, 2013-ban került sor, Nagy Tamás jóvoltából. Vö. NAGY 2013.

⁷⁹ HAGYATÉK. A Kulturális Minisztérium államtitkárának levele Hajnóczy Péterhez. 1976. július 8.

⁸⁰ HAGYATÉK. Hajnóczy Péter levele a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának Irodalmi Szakosztályához. 1976. november 4.

⁸¹ HAGYATÉK. A Magyar Televízió Drámai Osztálya és Hajnóczy Péter közötti szerződés módosítása. 1980. február 12.

Írói pályájának mérföldköveit természetesen további megjelenő kötetei jelentették: 1977-ben az *M*, 1979-ben a nagy sikert arató kisregény, *A halál kilovagolt Perzsiából*, és végül a *Jézus menyasszonya* 1981-ben. Két fontos irodalmi műhely is elismerte munkásságát: 1980-ban Füst Milán-díjban és Aszú-díjban részesült. Az évek során felélénkült a művei iránti nemzetközi érdeklődés is, ezt több adat bizonyítja: a hagyatékban fennmaradt egy 1976. október 3-ra datált levél, amely szerint megjelentetnék *A fűtőt* egy kelet-európai írókra specializálódott francia irodalmi folyóiratban (*Cahiers d'est*),⁸² illetve 1979-ben Bereményi Géza, Esterházy Péter, Lengyel Péter és Nádas Péter mellett Hajnóczy Péter is meghívottja volt a Mészöly Miklós által a bécsi Collegium Hungaricumban szervezett irodalmi estnek. Utóbbi több kortárs úgy nyilatkozott, hogy Hajnóczy végül mégsem jelent meg személyesen az eseményen,⁸³ de a meghívás maga jelzés értékű. A szerző ezen kívül megkapta a Hollandiai Mikes Kelemen Kör *Magyar Irodalmi Figyelő-díját* is.⁸⁴ Nem volt tehát teljesen megalapozatlan Hajnóczy angliai útjának ötlete: 1979-ben abból a célból repül a szigetországba, hogy ott is felépítse magát íróként. Czigány Lóránt beszámolója szerint a kísérlet már az elején kudarcba fulladt, így az író két hét múlva haza is tért.⁸⁵ Azt, hogy külföldi terveit mégsem adta fel teljesen, alátámaszthatja a hagyatékban maradt, 1980. március 6-i dokumentum, melyben sajnálattal értesítik, hogy ösztöndíjpályázatát kénytelenek elutasítani, mivel nem jelent meg a nyelvvizsgán.⁸⁶ A hivatkozott dokumentum bizonyítja, hogy létezett 1980-ban külföldi utazás céljára beadott pályázata Hajnóczy Péternek.

A fentiekből kiolvasható sikertörténet azonban csak az érem egyik oldala, több hagyatéki dokumentum tanúskodik visszautasított, sikertelen pályázatról. A Szakszervezetek Országos Tanácsa például 1979. június 27-én értesítette Hajnóczyt, hogy a SzOT irodalmi ösztöndíjára jelentkező 104 pályázóból csak 15 író tudtak támogatni, így „a pályázók nagy száma nem tette lehetővé valamennyi figyelemreméltó vállalkozás ösztöndíjjal történő támogatását”, valamint tájékoztatták arról is, hogy „a fentiek miatt ösztöndíjban való részesítésére ez alkalommal nem volt lehetőség.”⁸⁷ 1979. augusztus 16-i keltezéssel pedig a Magyar Írószövetségtől érkezett levél, miszerint lakásgondjain nem tudnak segíteni, hiszen miniszteri szinten sem támogatták az Albérlők Háza ügyében kért segítséget. A teljes állású íróvá válás reményeit nem táplálták a levél jó szándékú befejező sorai sem: „Azt hiszem – ezt tekintsd kizárólagosan baráti tanácsnak – gondjaid hosszabb távú megoldásában talán az segíthet, ha valahol, valamiféle Neked is megfelelő, fizetett elfoglaltságot keresel. Amennyiben ilyesmire rászánnád magad, megkíséreljük,

⁸² HAGYATÉK. November Éva levele Hajnóczy Péterhez. 1976. október 3.

⁸³ Vö. Szerdahelyi Zoltán interjúja Mátis Líviával <http://www.kortaronline.hu/2009/06/beszeltetes-hajnoczy-peterrol/4133> [2015. 05. 23.], valamint Tódor Jánossal http://nol.hu/kritika/20121106-beszeltetesek_hajnoczy_peterrol-1344061 [2015. 05. 23.]

⁸⁴ Vö. BORBÁNDI 2006. 111., valamint <http://www.magyaronline.net/ismertetok.php?iid=59> [2015. 05. 23.]

⁸⁵ Vö. CZIGÁNY 1990.

⁸⁶ HAGYATÉK. A Kulturális Minisztérium levele Hajnóczy Péterhez. 1980. március 6.

⁸⁷ HAGYATÉK. A SzOT Kulturális Agitációs és Propaganda Osztályának levele Hajnóczy Péterhez. 1979. június 27.

hogy segítségre lehessünk.⁸⁸ Mindezek ellenére Hajnóczy ebben az időszakban már nem vállalt teljes állást. Utolsó irodalmi kísérleteiben a dráma felé mozdult el, a *Dinamit* című műve először a *Mozgó Világban*, majd már halála után egy erről a darabról elnevezett antológiában jelent meg.⁸⁹ A darab hamar népszerű lett amatőr színjátszócsoportok körében, a megyei lapok híradásaiból több feldolgozásáról is hírt kapunk.⁹⁰

Hajnóczy Péter 1981. augusztus 9-én halt meg influenzás lázban.⁹¹ Haláláról több megyei lap is első kötetének egyik darabjával, *A csuka* c. írásának megjelentetésével emlékezett meg.⁹² Temetését augusztus 23-án tartották a Farkasréti Temetőben, fejfáját Gulyás Gyula, a későbbi Kossuth-díjas szobrászművész készítette.⁹³

A hagyatékban fennmaradt, feltehetően a halotti értesítést tartalmazó, „Péter édesanyja” feliratú borítékot Hámos Ferencnének címezték.⁹⁴

2. Hasznos⁹⁵/Horváth⁹⁶/Herczog⁹⁷ Ödön László, lelencyerek

(1942. augusztus 10. Budapest –)

Törvénytelen gyermekként született 1942. augusztus 10-én a Budapesti Szt. Rókus Kórházban. Édesapjáról az a szóbeszéd járta, hogy repülőpilóta volt.⁹⁸ Születési anyakönyvi kivonatának későbbi másolatában⁹⁹ édesanyjaként egy Herczog Anna nevezetű, mezőtúri születésű, Budapest, Koszoru utca 8. szám alatti lakos (takarítónő) szerepel, akit a szakirodalom több helyütt Hasznos Annával azonosít. A gyermek a keresztnévét állítólag¹⁰⁰ nagybátyjáról kapta, keresztvíz alá mégis Barlucz Menyhért kereskedő és Varga Róza tartották.¹⁰¹ A gyermekét nehéz körülmények között felnevelni próbáló édesanyjának lehetősége lett volna a kis Ödönt egy jól szituált családnál elhelyezni, de mégsem volt hajlandó az örökbefogadási eljárásához szükséges lemondó nyilatkozatot aláírni.¹⁰² A gyermek további sorsáról biztosat nem tudunk.

⁸⁸ HAGYATÉK. A Magyar Írok Szövetségének levele Hajnóczy Péterhez. 1979. augusztus 16.

⁸⁹ *Dinamit*.

⁹⁰ Vö. pl. V. I.: *Vita a dinamiton*. Somogyi Néplap, 1982. november 3. 1.

⁹¹ OSIRIS 2007. 616.

⁹² Vö. Somogyi Néplap 1908. augusztus 30. 4., Tolna Megyei Népszerűség 1981. augusztus 30. 10. és Szolnok Megyei Néplap, 1981. szeptember 27. 8.

⁹³ TÓTH 2003. 82.

⁹⁴ HAGYATÉK. Hámos Ferencnének címzett boríték.

⁹⁵ REMÉNYI 1993. 333.

⁹⁶ KATONA 1996.

⁹⁷ HAGYATÉK. Herczog Anna gyermekének keresztlevél-másolata.

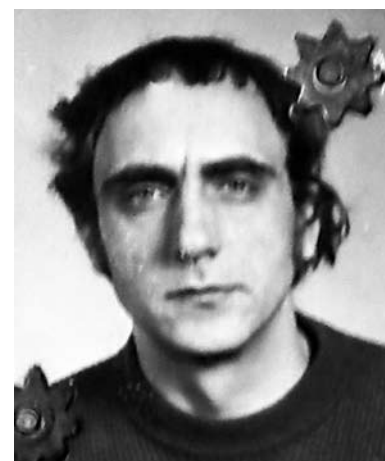
⁹⁸ Béla Antal felvetése.

⁹⁹ HAGYATÉK. Herczog Anna gyermekének keresztlevél-másolata.

¹⁰⁰ OSIRIS 2007. 615.

¹⁰¹ HAGYATÉK. Herczog Anna gyermekének keresztlevél-másolata.

¹⁰² REMÉNYI 1993. 334.

3. Hajnóczy Béla Ödön László, segédmunkás, kisiparos

(1942. augusztus 10., Porcsalma – 1981 augusztus 7., Balatonfüred)

Születési anyakönyvi kivonatának későbbi másolata¹⁰³ szerint édesapja dr. vitéz Hajnóczy Béla vállalkozó, édesanyja Csóti Erzsébet háztartásbeli.

Egyes források szerint gyermekkorá óta gyenge idegzetű, emiatt már 4-6 éves korában kezelték.¹⁰⁴ Általános iskoláit feltehetően a világháborús károk miatt folyamatos felújítás alatt lévő Bakáts téri Iskolában végezte rendszertelenül tanuló, 3-4 között mozgó tanulóként.¹⁰⁵ 1956 júniusában iratkozott be a Vörösmarty Mihály Általános Fiúgimnázium humán osztályába. Első félévét éppen hogy közepes eredménnyel végezte,¹⁰⁶ de év végére (1957 nyara) összeszedte magát, mind jegyei, mind magatartása javult, stabil közepesre. A kiskamasz kitartását, céltudatosságát nem csak ez a tanulmányi eredményeiben beállt javulás jelezte, hanem az 1955-1957 között elért sporteredményei is. Különböző területi és országos úszóversenyeken két éven belül 10 érmet, köztük 4 aranyat is szerzett¹⁰⁷.

A következő évben azonban valami történt: 1958 februárjában már hét tárgyból állt bukásra félévkor. Ennek hatására a szülők kérésére kimaradt a gimnáziumból.¹⁰⁸ Az évet a Bolyai János Gimnáziumban fejezte be a 2.a osztályban, elégséges eredménnyel.¹⁰⁹

A következő tanévben osztályt váltott, a reál osztályban folytatta tanulmányait. Talán itt találkozott Vászolyi Erikkal, irodalomból innentől kezdve jó osztályzatot szerzett. Az előző iskolában tapasztaltak megismétlődtek: Hajnóczy Béla eleinte jó magaviseletű volt, de harmadik év végén már csak túrhető a magaviselete és osztályismétlésre bukott (orosz, német, matematika, fizika).¹¹⁰ Ekkor mintha feladta volna. Egy darabig eltűnt az iskolákból, és belekóstolt a fizikai munkások életébe. 1959 szeptemberétől 1960 áprilisáig két helyen, a Zöldségfeldolgozó Vállalatnál és az Épületszerelő Vállalatnál dolgozott segédmunkásként.¹¹¹ Közben összeszedte magát, és beiratkozott az V. kerületi Eötvös József Gimnáziumba. Miközben a 1960 májusától július végéig a Fővárosi Ásvány és Szikvízüzem ládázója volt,¹¹² 1960. június 11-én a 9/1959-60. sz. igazgatói engedéllyel magánvizsgát tett, elégséges eredménnyel. Középiskolai tanul-

...

¹⁰³ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla gyermekének keresztlevél-másolata.

¹⁰⁴ TÁRGYALÁSI JEGYZŐKÖNYV. 14/a pont.

¹⁰⁵ TÁRGYALÁSI JEGYZŐKÖNYV. Dr. P. E.-né. szül. G. E., tanú vallomása.

¹⁰⁶ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 2.

¹⁰⁷ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla sportoklevelei.

¹⁰⁸ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 4.

¹⁰⁹ HAGYATÉK. Uo. 5.

¹¹⁰ HAGYATÉK. Uo. 6 és 7.

¹¹¹ HAGYATÉK. B 262996 számú munkakönyv.

¹¹² HAGYATÉK. Uo.

mányainak legnagyobb teljesítményét ekkor érte el: ötös testnevelésből.¹¹³ A pozitív változás talán az őt körülvevő környezet radikális megváltozásának is köszönhető: elköltözött otthonról, és feleségül vett egy elvált asszonyt.¹¹⁴

Ekkor az iskola befejezése céljából olyan munkát keresett, ami kevésbé megterhelő, kötetlenebb, ezt a Képzőművészeti Főiskolán találta meg. 1960 októberétől 1961 május végéig itt dolgozott segédmunkásként¹¹⁵.

Utolsó évét a dolgozók esti gimnáziumában¹¹⁶ levelező hallgatójaként fejezte be 1961. május 18-án, elégséges eredménnyel. Az érettségi még hátra maradt, de házas emberként munka mellett ez sem ment könnyen. Az érettségire vonatkozóan három bejegyzést találunk Hajnóczy Béla bizonyítványában. Az első kettő: „Az írásbeli érettségi vizsgát 1961. június 1. napján megkezdte” (téves megjegyzésként áthúzva), és „Az írásbeli érettségi vizsgát 1961. szeptember 11. napján megkezdte” (50 forintos illetékbélyeg kíséretében).¹¹⁷ A felkészülésre szánt idő alatt a következő munkákat vállalta el Hajnóczy Béla: 6 nap segédmunka a Fővárosi Fürdőigazgatóságnál, majd egy hónap ládázóként a Fővárosi Ásvány és Szikvízüzemben.¹¹⁸ A vizsga sikertelenségéről a bizonyítványba tett harmadik bejegyzés tanúskodik: „Az írásbeli érettségi vizsgát 1962. június 1. napján megkezdte” (50 forintos illetékbélyeg kíséretében).¹¹⁹ Az erre való felkészülés még mostohább körülmények között zajlott, mint azt megelőzően.

A budapesti 8. postánál vállalt fűtői munka szakképesítést igényelt, ráadásul négy óras mellékállásra is lehetőséget adott.¹²⁰ Így a munkakönyv szerinti napi 12 órás munka mellett még külön tanfolyamra is kellett járnia, ami mellé magánéleti válságok is felsorakoztak. 1962 január 6-án apja meghalt, és egyes források szerint ebben az évben szerzett tudomást arról is, hogy adoptált gyermek.¹²¹

Az élet mindezek ellenére ment tovább: az 1962. január 30-án kiállított oklevél szerint jelesen megfelelt a Postavezérigazgatóság 140.590/2/1959. Ber. és ép. szakoszt. számú utasítása alapján rendezett fűtői tanfolyamán, ezzel jogosultságot szerzett a postai „alacsonyomású” [sic!] központi fűtéses kazánok kezelésére.¹²²

Mindemellett 21/1962. sorszámmal megszerezte az érettségi bizonyítványt. A körülményeket tekintve az is csoda, hogy a vizsga éppen sikerült, sőt irodalom és földrajz tantárgyak esetében a szükségesnél kicsit jobban, közepes eredménnyel.¹²³

Mégis úgy tűnik, hiábavaló volt a sok erőfeszítés: 1962-ben a posta nem fűtőként, hanem segédmunkásként alkalmazta, alacsonyabb fizetésért, úgyhogy később a Franklin nyomdába ment vissza segédmunkás munkakörbe.¹²⁴

¹¹³ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 9.

¹¹⁴ TÁRGYALÁSI JEGYZŐKÖNYV. Dr. P. E.-né. szül. G. E., tanú vallomása.

¹¹⁵ HAGYATÉK. B 262996 számú munkakönyv.

¹¹⁶ Általános Gimnázium önálló tagozata, Budapest, V. kerület, Reáltanoda u.7.

¹¹⁷ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 11. és 12.

¹¹⁸ HAGYATÉK. B 262996 számú munkakönyv.

¹¹⁹ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 12.

¹²⁰ HAGYATÉK. B 262996 számú munkakönyv.

¹²¹ SZERDAHELYI 1995. 85.

¹²² HAGYATÉK. 103/962. számú értesítő a sikeres kazánfűtői vizsgáról. 1962. január 30.

¹²³ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla 21/1962 anyakönyvi számú érettségi bizonyítványa. 1962. július 6.

¹²⁴ HAGYATÉK. B 262996 számú munkakönyv.

1964. április 30-án részegen letépett egy vörös zászlót, ennek következményeként 1964. évi április hó 30. napjától kezdve 1964 évi június hó 18. napjáig előzetes fogva tartásban volt¹²⁵. A tárgyalásig az Orion Rádió és Villamossági Vállalatnál volt betanított munkás, illetve az Országos Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalatnál gépkezelő, amely munkakör a per anyagában gépkönyvelő gyakornokká nemesült.¹²⁶ Az 1964. szeptember 30-án lefolyt tárgyalás ítélete: hat hónapos javító- nevelő munka és bércsökkentés, azzal, hogy az előzetesben töltött napokat duplán beszámítják a büntetésbe.¹²⁷ A peranyag Hajnóczy Béla családi viszonyaiba is bepillantást enged. Nős E. B-vel, gyermektelen,¹²⁸ bár a peranyag máshol Tamás Elvirát jelöli meg feleségként¹²⁹.

A per után elindult a munkahelyváltogatások végláthatatlanul hosszú sora. Számokban kifejezve: 10 év alatt 35 bejegyzés születik 3 munkakönyvet töltve meg. Ezen munkahelyek vizsgálata után kijelenthető, hogy Hajnóczy Béla a lélekölő munkákat hamar otthagya, viszont ahol a legkisebb esélye volt annak, hogy gondolkodó emberekkel dolgozzon, oda szívesen visszatért. Ilyen kedvelt munkahelye volt a Képzőművészeti Főiskola és a Geodéziai Intézet is¹³⁰. Időközben elképzelhető, hogy gépjárművezetői tanfolyamra is járt, mert egy 1970. december 23-ra keltezett határozatban a Budapesti Rendőrfőkapitányság megfelelő osztálya egy orvosi vizsgálat eredményeire hivatkozva elutasítja Hajnóczy Béla azon kérelmét, hogy hivatásos gépjárművezetői vizsgát tegyen.¹³¹

1972-1973-ból munkakönyvi bejegyzése nincs, úgy tűnik saját maga ura kívánt lenni, amely kitérő az alábbiak szerint foglalható össze röviden.

Egy 1973. augusztus 22-i fizetési meghagyáson 900 forintot követelnek Hajnóczy Bélától, amelyet vállalkozása beindításához (iparigazolvány kiváltása és gyakorlat megkezdése) kért kölcsön¹³². A vállalkozás minden bizonnyal az a takarító vállalkozás, amelynek két dokumentuma is fennmaradt.

Hajnóczy Béla lakástakarító kisiparos 1973. március 13-án rövid, külalakjában és megfogalmazásában is tökéletesre csiszolt ajánlatot küldött az Országos Széchenyi Könyvtárnak, amelyet akkor már egykori munkavállalóként¹³³ is jól ismert:

„Elvállalnám Önöknél – amennyiben igényt tartanak rá – a könyvtár valamennyi részlegeiben a nagytakarítást. Várom szíves válaszukat. Hajnóczy Béla, kisiparos.”¹³⁴

¹²⁵ A Pesti Kerületi Bíróság 15.B.21551/1964/9. számú irata. Közli Szerdahelyi Zoltán, elektronikus elérhetősége: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-elfofoku-itelet> [2015. 05. 23.]

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ A Pesti Kerületi Bíróság 15.B.21551/1964/9. számú irata. Közli Szerdahelyi Zoltán, elektronikus elérhetősége: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-elfofoku-itelet> [2015. 05. 23.]

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ TÁRGYALÁSI JEGYZŐKÖNYV. Adatok.

¹³⁰ Vö. HAGYATÉK. B 262996, E 248200 és L656708 számú munkakönyvek.

¹³¹ HAGYATÉK. A Budapesti Rendőrfőkapitányság 2824/50-H-83 ügyiratszámú határozata. 1970. december 23.

¹³² HAGYATÉK. A Pesti Központi Kerületi Bíróság 125802/1973/1 ügyiratszámú fizetési meghagyása. 1973. augusztus 22.

¹³³ HAGYATÉK. E 248200 számú munkakönyv. Hajnóczy 1971 október 21 és 1972. január 31 között dolgozott helyettes könyvtári raktárosként az intézményben.

¹³⁴ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla ajánlata az Országos Széchenyi Könyvtár részére. 1972. március 13.

Hivatalos dokumentumból tudjuk, hogy Hajnóczy Béla lakástakarító iparát 1972. április 8. napján váltotta ki, majd vállalkozását 1972. október 9. napjától meg is szüntette, indoklasként „nem kifizetődő tevékenységet” jelölve meg.¹³⁵

1974-ben amellet, hogy ismét fűtői és segéd munkás állásokat volt kénytelen elvállalni, újból összeütközésbe került a törvénnyel. 1974. május 18-án „a VIII. ker. József körúton a forgalomirányító lámpa tilos jelzése ellenére az úttesten átment.”¹³⁶ 150 forintos pénzbírságot kapott, a határozatra június 1-jén került pecsét. 1975-ben Törökbálinton élt egy víz és wc nélküli albérletben,¹³⁷ kilátástalan helyzetben. Az év említésre méltó eseménye még édesanyjával történt balul sikerült találkozás,¹³⁸ amely nyilvánvalóan megviselte Hajnóczy Bélát.

Halála előtti utolsó információk róla, hogy 1980 márciusában a XII. kerületi tanács alkoholfüggősége miatt kényszergyógykezeltésre akarta utalni, amit csak egy orvos jó barát segítségével sikerült megakadályozni.¹³⁹ Az akár ital mellé is fogyasztott napi 20 Andaxin és 20 Tardyl tablettát miatt azonban 1980 júniusában Hajnóczy Béla mégis önkéntesen bevonult a Nógrád Megyei Ideggondozóba Salgótarjánba, ahonnan három nap múlva távozott, saját megítélése szerint gyógyultan. Gyógyszeradagját valóban sikerült csökkenteni ez a alatt a pár nap alatt, az egy hónap múlva esedékes kontroll-vizsgálaton úgy tűnt, tartósan.¹⁴⁰ Egy év múlva, 39 éves korában összeesett a balatonarácsi strandon, és meghalt¹⁴¹.

4. Hajner Béla, játékaru tervező és készítő kisiparos, fűtő

(1898. június 16., Budapest – 1962. január 6., Budapest)

Hajner Béla szülei az ország különböző pontjairól költöztek Budapestre. Apja, Hajner József, kádársegéd volt, Abaúj-Torna vármegyéből érkezett.¹⁴² Édesanyja a felvidéki Zsélyről származó Tokay Erzsébet, Tokay Mihály kádár és Brézay Júlia lánya.¹⁴³

A fiatal házaspár az Illés utca 19-es számba hozták a babát, de a lakcímgjegyzékek tanúsága szerint a VIII. kerület több lakásában is éltek hosszabb-rövidebb ideig. A család életkörülményeit jellemezheti a tény, hogy Béla testvérét,

Hajner Etelt 16 éves korában a fiatakorúak bírósága családjától elszakította, és „erköl-

¹³⁵ HAGYATÉK. A Bp. Fővárosi Tanács VB Ipari és Kereskedelmi Osztályának 8146/1972/2 ügyiratszámú határozata. 1972. október 23.

¹³⁶ HAGYATÉK. A Budapesti XII. kerületi Rendőrkapitányság 284/1974. szabs. számú határozata. 1974. június 21.

¹³⁷ HAGYATÉK. Hajnóczy kéziratosa önéletrajza.

¹³⁸ SZERDAHELYI 1995. 85.

¹³⁹ GAZSÓ – ZELEI 1989. 59.

¹⁴⁰ SZERDAHELYI 1995. 83.

¹⁴¹ GÉCZY 2009.

¹⁴² MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A917 tekercs 310. kép

¹⁴³ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Zsély születési anyakönyve 20/1874.

csi romlás vétsége” vádjával elítélte. Büntetésének letöltését a Budapesti Királyi Gyűjtőfogházban kezdte, ahonnan egy év múlva, 1917 nyarán a Rákospalotai Leánynevelő Intézetbe szállították át.¹⁴⁴

A fiatal Hajner Béla elemi iskoláit 1904-1908 között Kőbányán végezte, majd gimnáziumba ment.¹⁴⁵ Fent vázolt családi körülményei közül a háború jelenthette a kitörési lehetőséget, ezért 1916-ban középiskolai tanulmányait befejezve azonnal bevonult. Egyévi önkéntesként az alapkiképzés után tartalékos tiszt képzésben, a tüzérségnél harcászati továbbképzésben és géppuskás tanfolyamban részesült¹⁴⁶, majd 1917 februárjától 1918 októberéig a fronton harcolt.¹⁴⁷ Tartalékos hadnagyként szerelt le 1918 decemberében.¹⁴⁸ Katonai szolgálatait számos kitüntetésben és vitézi címben is részesült. A háború után az Angol-Magyar Banknál teljesített szolgálatot¹⁴⁹, majd házassága után, 1930-tól a tulajdonos haláláig a Szentgyörgyi és Tsa. Egészségügyi Berendező Társaságnál tevékenykedett. A cég a nevével ellentétben inkább fűtészerezői tevékenységével ért el sikereket, legalábbis ami a budapesti megrendeléseket illeti: a fővárosi Közlöny lapszámaiból kihámozható adatok szerint 1913-ban a II. kerületi Szegényház utcai iskola központi fűtési munkáira nyert el pályázatot a cég, majd a 30-as években több magánlakás hasonló felújítására.¹⁵⁰ Hajner Bélát 1936-ban a Gamma papírgyárban alkalmazták, majd 1944-től a Magyar Akkumulátor Rt.-nél. 1945 április 9-től a cég megszűnéséig, 1949. augusztus 30-ig dolgozott Reitmann Vilmos szabó-ruhakereskedőnél,¹⁵¹ aki ellen 1952-ben a Fővárosi Bíróság folytatott büntetőperes eljárást.¹⁵² Hajner Béla sorsának további alakulásáról keveset tudunk: 1951-ben a Kisiparosok Országos Szervezetének keretein belül játéktervezéssel és készítéssel foglalkozott, majd a Budapesti Földművelésügyi Házipari Tagozatának műlőszőr részlegén volt filmvágógép-kezelő.¹⁵³ Fia gimnáziumi bizonyítványának bejegyzése szerint 1956-ban anyagbeszerzőként dolgozott¹⁵⁴, majd utolsó munkahelyén, a Talajjavító Vállalatnál lett munkavezető.¹⁵⁵

A fenti felsorolásból is kitűnik, hogy Hajner Béla igyekezett több lábon állni, ezért élete alakulásának megfelelően folyamatosan képezte magát: a harmincas években kitanulta a bádigos és szerelő szakmát, 1950 körül vasalónak képezte át magát.¹⁵⁶ A családi hagyatékban fennmaradt néhány dokumentum tanúsága szerint 1961. december 29-én kazánfűtő szakmából vizsgázott jeles eredménnyel, amivel a „½ léghő alatti

¹⁴⁴ HU_BFL_VII_102_a 1552/1916.

¹⁴⁵ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 3.

¹⁴⁶ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 2.

¹⁴⁷ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 8.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ Uo. a kifejezést Hajner Béla önéletrajzából vettem.

¹⁵⁰ Vö. Fővárosi Közlöny 18/1913. 614., Fővárosi Közlöny 51/1933. 1336., Fővárosi Közlöny 13/1937. 458.

¹⁵¹ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 9.

¹⁵² HU BFL XXV.4.A 2542/1952

¹⁵³ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 9.

¹⁵⁴ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla középiskolai bizonyítványa. 1.

¹⁵⁵ HAGYATÉK. Hajnóczy kéziratosa önéletrajza.

¹⁵⁶ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 9.

gáz- és melegvízi kazánfűtői munkakör” betöltésére vált jogosulttá.¹⁵⁷ 1961 október 4-én kiválóan megfelelt a Postavezérgazgatóság 140.590/2/1959. Ber. és ép. szakoszt. számú utasítása alapján rendezett fűtői tanfolyamán, ezzel jogosultságot szerzett a postai alacsony-nyomású központi fűtéses kazánok kezelésére.¹⁵⁸ A vizsga után néhány hónappal szívtrombózis végzett vele.

5. vitéz dr. Hajnóczy Béla, törvényhatósági bizottsági tag, országgyűlési pótképviselő

(1898. június 16., Budapest – 1962. január 6., Budapest)

„Szegény iparoscsalád tekintélyes jogásszá lett sarja.”¹⁵⁹ Karrierje – sok máséhoz hasonlóan – az első világháborúval indult. 1916-1918 között a Károly-csapatkereszt mellett az I. osztályú Nagyvezüst, a II. osztályú Kisezüst, és a Bronz Vitézségi Éremet is kiérdemelte, később a Magyar Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal változatát is megkapta. 1928-ban vette át a vitézi címet,¹⁶⁰ amihez feltehetően egy 12 holdas telket is kapott – ez utóbbit 1945-ben felajánlotta az államnak.¹⁶¹ Leszerelése után, civilként 1920-tól az Angol-

Magyar Banknál dolgozott, közben jogi végzettséget szerzett.¹⁶² Elfogadhatóan beszélt és írt latinul és németül.¹⁶³ Viszonylag későn, 31 éves korában házasodott össze az anyai ágon nagypolgári jólétben élő hivatalnok famíliából származó Csóthy Erzsébet Mária Bertával.¹⁶⁴ Gyermekük, Béla, 1942-ben született.¹⁶⁵

Hajnóczy Bélát a két háború között jelentős politikai aktivitás jellemezte: 1929-1944 között tagja volt a Frontharcos Szövetségnek, 1934-től a Nemzeti Egységpártnak is.¹⁶⁶ 1932-ben kijárta Fabinyi Tihamér kereskedelmi ügyi miniszternél, hogy a hadirokkantak és hadiözvegyek (másokkal ellentétben) vasárnap is egész nap árulhassák a portékáikat, így téve szert némi plusz haszonra a konkurencia nélküli délutáni időszakban.¹⁶⁷ Budapest életét székesfővárosi törvényhatósági bizottsági tagságán ke-

¹⁵⁷ HAGYATÉK. 854/1960. számú kazánfűtői bizonyítvány. 1960. december 31.

¹⁵⁸ HAGYATÉK. 64/1961. számú értesítő a sikeres kazánfűtői vizsgáról. 1961. október 24.

¹⁵⁹ OSIRIS 2007. 615.

¹⁶⁰ Vö. a Vitézi Rend tagjainak kereshető adatbázisával. Elérhetősége: <http://katonahoseink.hu/vitezirend/tizsti/index.html> [2015. 05. 23.]

¹⁶¹ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 6.

¹⁶² HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 8.

¹⁶³ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 4.

¹⁶⁴ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Budapest VIII. kerület házassági anyakönyve, 213/1929.

¹⁶⁵ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla gyermekének keresztlevél-másolata.

¹⁶⁶ HM HIM HLI, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 6.

¹⁶⁷ Nyírvidék, 1932. november 30. 5.

resztül 1932-1944 között irányíthatta, egy ideig a gazdasági bizottság elnöke volt.¹⁶⁸ 1939-ben a parlamenti karrier küszöbéhez érkezett, amikor a Magyar Élet Pártjának országgyűlési pótképviselője lett. Bár országgyűlési képviselőként történő fellépéséről nincs tudomásunk, ezt a pozícióját 1944-ig megőrizte.

A fővárosban jól tudott élni politikai és a közlekedés terén erős (felesége nagyapja a Magyar Királyi Államvasutak főellenőre volt¹⁶⁹) családi kapcsolataival: 1932-ben a Budapest-Újpest-Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt. igazgatóságának,¹⁷⁰ 1940-től a Budapesti Székesfővárosi Közlekedési Rt. igazgatóságának¹⁷¹, 1941-től a Budapesti H.É.V. Rt. Igazgatóságának,¹⁷² 1942-től a Dunaharaszti-Ráckevei H. É. V. Rt.-nek is tagja.¹⁷³

Fent említett aktív politikai pályája ellenére mindössze két hivatalos szónoklatáról tudunk: a Zalai Közlöny 1938. május 17-i számában tudósított a Frontharcos Szövetség budapesti tömeggyűléséről, ahol Hajnóczy Béla is felszólalt,¹⁷⁴ valamint a családi hagyatékban maradt fent a törvényhatósági bizottságban 1943. június 25-én elmondott beszédének jegyzőkönyve, amellyel a „közigazgatási alkalmazottak létszámában nép- és családvédelmi szak felállításáról szóló szabályrendelet felállítása tárgyában” hozott polgármesteri előterjesztést támogatta.¹⁷⁵ Ugyancsak a családi hagyatékban maradt fent egyetlen cikkének gépirata¹⁷⁶, *A föld kötelességei* címmel. A cikk tartalma alapján a Jurcsék-rendszer támogatása céljából íródott, de jelenleg nincs tudomásunk róla, hogy bárhol megjelent volna.

A második világháború befejezése utáni hatalmi átrendeződés természetesen Hajnóczy Béla életét is alaposan megváltoztatta. 1945 után ügyvédi, politikai pályáját nem tudta folytatni, a közélettől visszavonultan különböző alkalmi és fizikai munkákból tartotta el családját.

Sírja a farkasréti temetőben található.

¹⁶⁸ Vö. Fővárosi Törvényhatósági jegyzőkönyvek 1935-1944.

¹⁶⁹ TISZTI CÍMTÁR. 1891-1922.

¹⁷⁰ TISZTI CÍMTÁR. 1932.

¹⁷¹ ŐRSÉGVÁLTÁS. 103.

¹⁷² TISZTI CÍMTÁR 1941.

¹⁷³ TISZTI CÍMTÁR 1942.

¹⁷⁴ Zalai Közlöny 189/1938. 2.

¹⁷⁵ Vö. Fővárosi Közlöny 31/1943. 680-tól

¹⁷⁶ Bélafi Antal tulajdonában.

6. A Hajnóczy-család

(1928. július 28. -1981. augusztus 7.)

Hajner Béla születési anyakönyvébe 1928. július 28-án került be az az utólagos bejegyzés, miszerint a 254319/1928-VIII számú B.M. rendelet értelmében családnevét Hajnóczyra változtatta.¹⁷⁷

Rá egy évre végezte el jogi egyetemi tanulmányait Budapesten¹⁷⁸, és ugyanabban az évben, 1929. március 2-án megházasodott.¹⁷⁹ Felesége, Csóthy Erzsébet Mária Berta apai ágon feltörekvő szegedi vasutascsaládból származik. Nagypapa, Csóthy Péter Szegeden még vasúti csomagoló volt,¹⁸⁰ apja, Csóthy Antal 1902-ben már ókanizsai állomásfőnökségig vitte,¹⁸¹ később – talán jól sikerült házasságának is köszönhetően – a

Magyar Királyi Államvasutak Budapest-jobbparti üzletvezetőségének hivatalnokává vált. Göttmann János, Csóthy Antal apósa (Csóthy Erzsébet nagypapa), ugyanennél a cégnél volt elismert hivatalnok a Forgalmi főosztályon: a csatlakozó vasutak ügyeivel foglalkozó részleg főellenőre volt.

Az 1929. március 2-i esküvő után alig fél évvel szomorú hír érte a friss házасokat: Hajnóczy anyja, Hajner Józsefné Gabara Mária hosszan tartó betegség után elhunyt. A halotti értesítő tanúsága szerint az egykori kádársegéd, Hajner József gyászában osztozott édesanyja, anyósa és gyermekei, Hajner Mária, Hajner Erzsébet és vitéz dr. Hajnóczy Béla is, újdonsült feleségével együtt.

A család tagjai vitéz dr. Hajnóczy Béla karrierjének és közéleti tevékenységének köszönhetően hamarosan a nyolcadik kerület megbecsült tagjaivá váltak. A fennmaradt kották szerint Hajnóczyné szívesen múlatta az időt énekléssel¹⁸², Üllői úti lakásukban Jávor Páltól kapott csillár lógott,¹⁸³ a mai napig gyönyörű állapotban megőrzött bútorok tisztes polgári életről tanúskodnak. Az idillt csak az árnyékolta be, hogy idővel az is kiderült, hogy Csóthy Erzsébetnek fiatalkori veseműtétje miatt nem lehet gyermeke¹⁸⁴. A család az örökbefogadás mellett döntött. Egyes források szerint egy ismerős doktornő közvetítésével,¹⁸⁵ más emlékek szerint Horthyné világháborús árvákat segítő

¹⁷⁷ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Budapest VIII. kerület születési anyakönyve, 3152/1898.

¹⁷⁸ HM HIM HLL, I. B. 35. AKVI. 1898/793. 3.

¹⁷⁹ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Budapest VIII. kerület házassági anyakönyve, 213/1929.

¹⁸⁰ MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A3355 tekercs 566. kép.

¹⁸¹ TISZTI CÍMTÁR. 1902

¹⁸² HAGYATÉK. A Hajnóczy Péter hagyatékában fennmaradt kották.

¹⁸³ Béla Antal közlése.

¹⁸⁴ OSIRIS 2007. és Béla Antal közlése

¹⁸⁵ OSIRIS 2007. 615.

segélyszervezetén keresztül¹⁸⁶ találtak rá egy gyermekre, akit szívesen örökbe fogadtak volna. Hogy ez nem volt egyszerű folyamat, arról a Hajnóczy-hagyatékban fennmaradt, (nem Hajnóczy Péter által) agyonjegyzetelt és az örökbefogadáshoz kapcsolódó törvényszöveg ugyanúgy tanúskodik,¹⁸⁷ mint az egymásnak ellentmondó adatokat tartalmazó keresztlevél-másolatok. A végül hivatalosnak tekintett dokumentum szerint a kis Béla keresztapjának egy székesfővárosi tisztviselőt, a Gazdasági Hivatal vezetőjét, vitéz Herczegh István gazdasági főfelügyelőt kérték fel, a keresztanya Heiszler Klára lett.¹⁸⁸ Az 1948-ra keltezett keresztlevél-másolaton vitéz dr. Hajnóczy Béla foglalkozásának megjelölése már csak vállalkozó, 1962-es halotti kivonatán pedig vitézi cím nélküli fűtőként szerepel, bár doktori címét itt is feltüntették.¹⁸⁹ Halálesetét fia, Hajnóczy Béla jelentette be, aki eddigre már minden bizonnyal tudatában volt annak, hogy az emberek, akik felnevelték, nem az édes szülei. Több változatban él a történet arról, hogy mikor és milyen körülmények között értesült az adoptálásról: egyik szerint egy csalódott szerelmes lány vágta a tény Hajnóczy fejébe,¹⁹⁰ mások szerint kamaszkori kimaradozásai hatására közölték vele a hírt.¹⁹¹ A család mindenesetre szétszóródott a hatvanas évek elején: az ifjú Hajnóczy Béla elköltözött otthonról, Csóthy Erzsébet pedig az Üllői útról a Zsámbéki útra költözött férje halála után. Az új lakásban külön szobát tartott fenn fogadott fia számára, aki a hetvenes évek közepétől Hajnóczy Péter néven tett szert irodalmi ismertségre. Az író élt is a lehetőséggel: fennmaradt dokumentumaiban hivatalos lakcímeként a Zsámbéki úti lakást jelölte meg, és gyakran valóságosan is ott lakott. Itt forgatta Mátis Lilla *In memoriam Hajnóczy Péter* című filmjét közvetlenül azután, hogy Hajnóczy Béla Péter¹⁹² a családnév továbbörökítése nélkül elhunyt 1981 augusztusában. A Hajnóczy-család Farkasréti temetőben található síremlékéről két személy neve hiányzik. Csóthy Erzsébet apjáié, aki 1936-ban új családot alapított Voloncs Ilonával,¹⁹³ és Csóthy Erzsébet fiáié, ifjabb Hajnóczy Béláié, aki Hajnóczy Péterként nyugszik ugyanazon temető egy másik parcellájában.

¹⁸⁶ Béla Antal közlése.

¹⁸⁷ HAGYATÉK. Jogi tárgyú könyv kitépelt lapjai.

¹⁸⁸ HAGYATÉK. Hajnóczy Béla gyermekének keresztlevél-másolata.

¹⁸⁹ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. Budapest IX. kerület halotti anyakönyve, 21/1962.

¹⁹⁰ Béla Antal felvetése

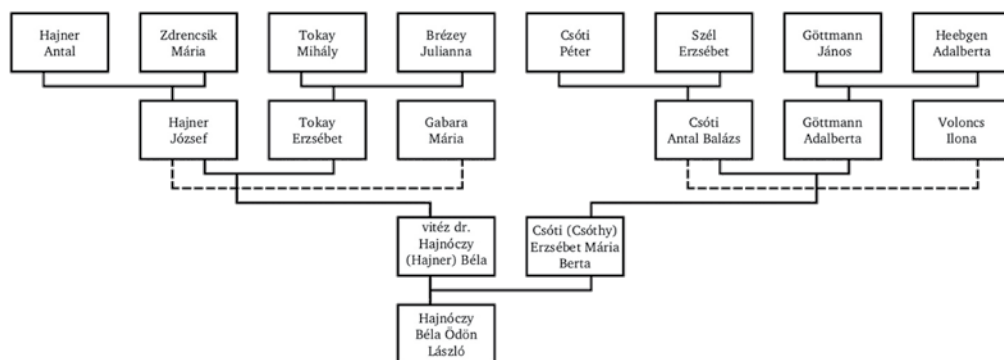
¹⁹¹ OSIRIS 2007. 615.

¹⁹² Hajnóczy Péter halotti értesítőjén szerepel így a név. Elektronikus változata: http://www.rakovszky.net/D1_DisplRemImg/Rako_DRI_ShowRemoteImages.shtml?LSG_H03@0785 [2015. 05. 23.]

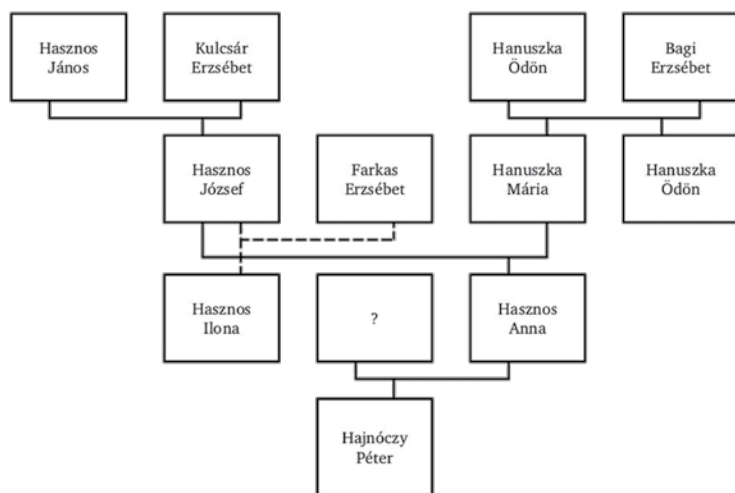
¹⁹³ MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. A3355 tekercs 566. kép.

7. Családfák

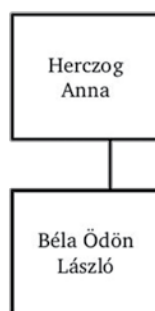
Hajnóczy Béla leszármazási táblája (részlet)

Hajnóczy Péter leszármazási táblája (részlet)

Hasznos/Herczog/Hajnóczy Béla Ödön László családfája

Rövidítések

ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉS. A <https://familysearch.org> honlap kereshető anyakönyvi adatbázisa.

BORBÁNDI 2006. Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia. Stichting MIKES INTERNATIONAL alapítvány, Hága, 2006. Elektronikus változata: <http://mek.oszk.hu/04000/04038/04038.pdf> [2015. 05. 23.]

CZIGÁNY 1990. Czigány Lóránt: *Pé mint prózaíró portréja*. (Részlet) In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Szerk.: Reményi József Tamás. Nap Kiadó, 2003. 43-45.

DINAMIT. *Dinamit. Drámaantológia*. Szerk.: Radnóti Zsuzsa. Magvető, Budapest, 1983.

GAZDASÁGI KOMPASZ. *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz*, 1937-1938/1-2. kötet, 13. évfolyam. Pesti Tőzsde, Budapest, 1937.

GAZSÓ – ZELEI 1989. Gazsó L. Ferenc – Zelei Miklós: *Örjítő mandragóra. Bevezetés a politikai pszichiátriába*. Pallas Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1989.

GÉCZY 2009. Géczy János: *Gégecső (Hajnóczy Péter)*. Elektronikus változata: <http://irodalmijelen.hu/?q=node/3002> [2015. 05. 23.]

HAGYATÉK. Hajnóczy Péter hagyatékában fennmaradt dokumentumok a Hajnóczy Hagyatékgondozó Műhely őrizetében.

HAJNÓCZY PÉTER ÖNÉLETRAJZA. Hajnóczy Péter: *Önéletrajz 1976-ból*. In: *A véradó. Hajnóczy Péter emlékezete*. Szerk.: Reményi József Tamás. Nap Kiadó, 2003. 42-43.

HERCZEG – HOVÁNYI 2012. Herczeg Sára – Hoványi Márton: *Folyamatban. Az életmű datálásáról*. In: *Énekelt, és táncolt mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*. Szerk.: Cserjés Katalin és Nagy Tamás. Lectum, Szeged, 2012. 195-207.

HU BFL – XXV.1.A. Budapest Főváros Levéltára, Budapesti Népbíróság iratai. Büntetőperes iratok.

HU BFL – XXV.4.A. Budapest Főváros Levéltára, Fővárosi Bíróság (1951-1953 Budapesti Megyei Bíróság) iratai. Büntetőperes iratok.

KATONA 1996. Katona Béla: *Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiaja 2. Ajaktól Zsurkig*. (Jósa András Múzeum Kiadványai 41.) Nyíregyháza, 1996.

MAGYAR NŐK A GULÁGON I. Magyar dokumentumfilm, 1992. Rendezte Sára Sándor.

MIKROFILM ANYAKÖNYVEK. HU MNL OL 258 – Mikrofilm anyakönyvek.

NAGY 2013. Hajnóczy Péter: *Jelentések a sülylesztőből. Az elkülönítő és más írások*. Szerk.: Nagy Tamás. Magvető, Budapest, 2013.

REMÉNYI 1993. Reményi József Tamás: *Egy szerep keres egy szerzőt*. In: *Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*. Századvég, Budapest, 1993. 333-354.

SZERDAHELYI 1995. Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

TÓTH 2003. Tóth Vilmos: *A Farkasréti temető története*. In: *Budapesti Negyed* 40., 2003. 3-95.

Sipos Márton

Filmszerűség Hajnóczy Péter *A szekér* című szövegében

„With the birds I'll share
This lonely view”

(*Red Hot Chili Peppers: Scar Tissue*)

Az elemzett szöveg Hajnóczy *A fűtő* című első, 1975-ös kötetében jelent meg. A cselekmény röviden összefoglalva azt mutatja be, hogy egy öregasszony egy telepakolt szekeret egy lakótelepi játszótérre húz, aztán az arra felhalmozott tárgyakat, egy ház teljes berendezését és alkotóelemeit ledobálja, majd ezeket egy vadászgépekre emlékeztető galambraj szisztematikusan felzabálja. Ezután az öregasszony is sorra kerül, a történet pedig egy (feltehetőleg) óvónőt és a csoportját bemutató titokzatos képpel zárul. A szöveget, véleményem szerint, filmszerű megoldások, erős vizualitás jellemzi. Dolgozatomban ezeket elemezve alakítom ki a mű értelmezését. A gondolatmenetben figyelembe veszem mind a Hajnóczyról szóló, mind az irodalom és film kapcsolatát kutató szakirodalom releváns megállapításait, valamint próbálok túllépni a „filmképek szerkesztési eljárásainak irodalmi szövegbeli metaforikus megjelenésének” magyarázatán,¹⁹⁴ noha ilyenre is lesz majd példa.

A szekér nem tartozik a Hajnóczy-kánon darabjai közé, a róla szóló szakirodalom ennek megfelelően mennyiségében nem számottevő. Németh Marcell monográfiája kiemeli a filmszerűséget, a „látványszerű, tisztán tárgyias” elbeszélői technikát, a nyelvi eszköztelenséget, az abszolút külső elbeszélőt.¹⁹⁵ Cserjés Katalin két, a műhöz közel álló műfajt említ meg: a filmnovellát és a forgatókönyvet (ezekről később bővebben még lesz szó).¹⁹⁶ Reményi József Tamás egy Hajnóczy-életmű kiadásához írt utószava¹⁹⁷ is fontos információkkal szolgál. Bár nincs kommentálva, Reményi közli, hogy *A szekér* eredetileg forgatókönyvnek készült, és ő is beszél a filmnovelláról mint olvasási lehetőségéről.¹⁹⁸ Mindhárman szólnak az író és a film kapcsolatáról is.

Hajnóczy Péter és a film kapcsolata széles körben ismert, szoros és fontos viszonyban állt a korszak legendás filmstúdiójával, a Balázs Béla Stúdióval.¹⁹⁹ Életművében a kötődést szövegek is alátámasztják, elsősorban itt a *Ló a keramiton*²⁰⁰ érdemel említést, ez Hajnóczy egyetlen befejezett forgatókönyve, Reményi József Tamás szerint az alkotás a

¹⁹⁴ Tamás Kinga: *Filmnarráció és irodalmi narráció. Egy lehetséges közös paradigmáról* in Fried István (szerk.): *Szövegek között IX., Szegedi Tudományegyetem BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, Szeged, 2005, 185.*

¹⁹⁵ Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*, Kalligram, Pozsony, 2009, 66-67.

¹⁹⁶ Cserjés Katalin: „*A lebegő orgonagyökér.*” *Egy Hajnóczy-próza-életmű első fejezetei*, k.n., 2009, 198, 35.

¹⁹⁷ Reményi József Tamás: *Utószó. Egy szerep keres egy szerzőt* in Mátis Livia – Reményi József Tamás (szerk.): *Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái, Századvég, Budapest, 1992-1993, 331-354.* (HPÖM)

¹⁹⁸ Reményi: i.m. 346.

¹⁹⁹ Vö. pl. Cserjés: i.m. 27.

²⁰⁰ Mátis Livia – Reményi József Tamás (szerk.): *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai*, Osiris, Budapest, 2007, 399-429. (HPÖÍ)

BBS szellemiségének, formakultúrájának jegyeit hordozza.²⁰¹ Mind a formakultúrára, mind a szellemiségre magyarázatot adhat Gelencsér Gábor korszakolása, miszerint a BBS a '70-es években egyszerre adott otthont a „(neo) avantgárd” művészeknek és irányzatoknak, valamint a '60-as évekből eredő szociológiai témájú alkotásoknak²⁰² - ez a két irány végig megfigyelhető Hajnóczy prózájában. De ott van a *Partizánok* címet viselő, a szerző által a „filmvázlat” megnevezéssel illetett szöveg is.²⁰³ *Az elkülönítő*, Hajnóczy későbbi híres szociográfiája pedig eredetileg a BBS dokumentumfilmje lett volna.²⁰⁴ A hagyatéki szövegek mellett az író életében publikáltak is kapcsolatba hozhatóak a filmmel. Ilyen például *A fűtő* kötetben, *A szekér* előtt helyet kapó *Pókfonál*, vagy az *M*-ben megjelent *A két ólomkatona* és *A szertartás*. De fontos megjegyezni, hogy míg az előbbi csoport esetében a kapcsolat közvetlen, addig a kötetekben megjelent szövegek esetében csak közvetett kapcsolatról beszélhetünk. Rájuk inkább a filmszerű látásmód jellemző. Filmszerűségen egyelőre itt elfogadom a *Világirodalmi lexikon* vonatkozó meghatározását: „[o]lyan irodalmi ábrázolásmód, amely a film megjelenítési módjának eszközeit alkalmazza (pl. a mozgás fokozott érzékeltetése térben és időben, tömör, sűrített fogalmazásmód).”²⁰⁵

Az irodalom és a film kapcsolatát kutató, szakmai és nem szakmai szempontú írások már az új médium megjelenésétől kezdve léteznek. Jellemző, hogy az ilyen témájú szakirodalom nagyobb része az adaptációk kérdéskörével foglalkozik, az ott felmerülő szempontok a mostani elemzés számára nem igazán relevánsak. A szakmai írások másik fele az irodalom és a film intermediális, narratológiai, szemiotikai alapú összehasonlító elemzését végzi – bár a két fő megközelítés nem válik ilyen tisztán el egymástól. A médiumköziséget tartja szem előtt például Sággy Miklós *A fény retorikája*²⁰⁶ című kötete, ő „elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen módon, és milyen formában jelentkeznek az episztemé-történeti hatások, melyek a mozgóképi reprezentáció megjelenését követték. Más szóval: hogy az új médium világerzékelést átalakító befolyása hogyan mutatkozott meg az irodalmi alkotásokban.” Elemzései nem a direkt kapcsolatokon, hanem tágabb, észlelés-, kódolás- és reprezentálás-történeti alapokon nyugszanak.²⁰⁷ Dolgozatomban én is hasonló irányelveket követek. Itt kell megjegyezni, hogy a Sággy által emlegetett két író, Mándy és Mészöly szövegeinek filmszerűsége, filmszerű megoldásai párhuzamba állíthatók *A szekérrel* (és a Hajnóczy-prózával

²⁰¹ Reményi: i.m. 347.

²⁰² Gelencsér Gábor: *A kíséretől a kísérletezésig. A Balázs Béla Stúdió ötven éve* in Uő: *Az eredendő máshol. Magyar filmes szólamok*, Gondolat, Budapest, 2014, 143.

²⁰³ Ld. még a *Tiszatáj* 2010/12. számának Hajnóczy-blokkját, illetve Cserjés Katalin – Nagy Tamás (szerk.): *Énekelt és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben – Hajnóczy-tanulmányok IV.*, Szeged, Lectum, 2012, 88-95.

²⁰⁴ Nagy Tamás: *Mintha Dániát ki lehetne szellőztetni* in Hajnóczy Péter: *Jelentések a süllyesztőből. Az elkülönítő és más írások*, Magvető, Budapest, 2013, 10.

²⁰⁵ Király István (főszerk.): *Világirodalmi lexikon – F-Groc* (3. kötet), Akadémiai, Budapest, 1975, 163. (A szócikket Szekfű András írta.)

²⁰⁶ Sággy Miklós: *A fény retorikája. A technikai képek szerepe Mándy Iván és Mészöly Miklós munkáiban*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2009.

²⁰⁷ Sággy: i.m. 16.

általában), ám ezek tárgyalása kívül esik a dolgozat vállalásán.

A filmszerűség eszközeiként legtöbbször a montázstechnikát és a kamerászerű nézőpontot emlegetik²⁰⁸, Hajnóczy szövegének filmszerűsége is ebben érhető tetten leglátványosabban. Ezzel összhangban van *A szekér*nek az a tulajdonsága, hogy csak a narrátor szólama érvényesül, hogy tulajdonképpen (kép/film)leírást olvashatunk, ez expliciten meg is jelenik: „Két lassan felénk közeledő tömeg a betonúton: nem tudhatjuk, mik azok, csak annyit látni, az egyik parányi valami jóval nagyobb a másiknál. Lassan közelít a „kép”²⁰⁹. A kamerászerű nézőpontot és elbeszélésmódot hagyományosan (a kamera automatizmusa nyomán) az objektivitás, az objektív tudattalanba való behatolás eszközeként tartják számon.²¹⁰ Hajnóczynál ez nem (így) jelenik meg. Noha az elbeszélés hangneme a végtelenségig tárgyilagos, a narrátor erősen irányítja, közben tartja a látás mennyiségét és minőségét, a T/1 narráció²¹¹ pedig erősíti ezt a hatást, hasonlóképpen a jelen idő következetes alkalmazása. Az ilyen elbeszélői alapállást, elbeszélői lehetőségeket a narrátor kétféle módon használja fel: egyrészt elhallgat bizonyos (vizuális) információkat, feszültséget teremtve ezzel: „Aztán óvatosan lehúzza a ponyvát – a rakományt nem látjuk –, összehajtogatja a ponyvát, majd a földre helyezi, a kötélkarikák mellé.” (...) „Nem látjuk a rakományt, sem az öregasszonyt; a murvával fölszórt térségnek azt a csíkját látjuk, amelyet a szekér »szabadon hagy», a szekér mellett a kötélkarikákat, az összehajtott ponyvát.” (104.)²¹² Másrészt a szöveg, párhuzamosan a figyelem erős irányításával, éles „vágásokat” alkalmaz.²¹³ A szöveg leírható az új bekezdés-új „jelenet” logikával. Azonban a bekezdések, jelenetek plánokkal való összehasonlítása (1. bekezdés – nagytotál stb.) önmagában – a metaforikus kapcsolatok kimutatása mellett – nem vezet messzire, sokkal inkább a szövegegységek közötti váltások hirtelenségének elemzése. A montázstechnika igazi alkalmazása ebben figyelhető meg. Jól példázta ezt a 4. és 5. bekezdés közötti narratív hiány (vágás): a rakomány sorsának még bizonytalan kimeneteléből és a látás korlátozásából adódó, 4. bekezdés végi feszültség a következő mondatban (bekezdésben) egy hirtelen hatással oldódik fel: „Éles csattanással régimódi rézágú zuhan a murvára” (105.). *A szekér* kamerászerű

²⁰⁸ Vö. *A filmszerűség közvetlen hatás-elmélete* in Sággy: i.m. 52-61.

²⁰⁹ Hajnóczy Péter: *A szekér* in Mátis Livia (szerk.): *Hajnóczy Péter művei. A fűtő ; M. ; A halál kilovagolt Perzsiából ; Jézus menyasszonya ; Hátrahagyott írárok*, Szépirodalmi, Budapest, 1982, 103. (HPM) (A továbbiakban zárójelben ennek a kiadásnak az oldalszámait adom meg.)

²¹⁰ Benjamin, Walter: *A fényképezés rövid története*, ford. Pór Péter in Uő: *Angelus Novus (Értekezések, kísérletek, bírálatok)*, Magyar Helikon, Budapest, 1980, 693. Idézi: Sággy: i.m. 40 (és 56). Az optikai tudattalanhoz ld. még: „A kamera olyan dolgokat is meg tud mutatni, melyek az emberi szem által nem észlelhetők: nagyon kicsi dolgokat vagy a szem számára áttekinthetetlen látványokat (egy város látképe), folyamatokat (például egy ló vágóját lassítással, egy virágbimbó kinyílását gyorsítással)” in Füzi Izabella – Török Ervin: *Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elemzésébe*, Szeged, 2006 - [http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20\(E\)/index.html](http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20(E)/index.html) – elérés: 2015. 03. 15.

²¹¹ A többes szám első személyű narráció a tudományos művek személytelenségét is felidézheti az olvasóban.

²¹² Itt az olvasó még nem tudja, hogy mi a rakomány.

²¹³ Vö.: „Ha Hajnóczy Péter stílusának számomra egyik legérdekesebb aspektusát kellene kiemelnem, akkor az mindenképpen az általam említett vágástechnikája lenne...” *Hajnóczy háta* [Gaborják Ádám rövid-interjúja Bajtai Andrással] in Cserjés – Nagy (szerk.): i.m. 179.

látásmódjának és a figyelem erős irányításának van egy további érdekes eredménye is: a nagyítások hasonlítás vonnak maguk után.²¹⁴ Ez jól megfigyelhető abban a részben, amelyben az öregasszony a szekrényt dobja le a galambok elé, itt a látószög beszűkül, a figyelem az állatokra irányul („Nem látjuk sem a rakományt, sem az öregasszonyt”), a csörkoppánásaik pedig olyanok, „[m]intha baltával hasogatnák” (105.). Természetesen a nagyítás a hasonlítás mellett a kiemelés alakzataként is szolgál, mindemellett pedig kijelenthető, hogy már nemcsak a figyelem irányítására, de a befogadásra, a befogadottak értelmezésére is kiterjednek a narrátor szándékai. Nyilvánvaló tehát, hogy a szöveg nem törekszik az objektivitásra, hiszen a „kamera” irányított volta, a narrátor hangsúlyos jelenléte többszörösen is hangsúlyozódik, viszont az ilyenfajta perspektíva, illetve a montázstechnika adja a mű dinamikáját. Érdeemes megjegyezni, hogy itt, Mándy mozijával és Mészöly explikált kamerájával²¹⁵ szemben, a „valóság” szerveződik filmszerű látásmód alapján, már csak azért is, mert ha csak a kinematografikus kódokat vesszük figyelembe, a filmi narráció képtelen megkülönböztetni az E/1 és az E/3 elbeszélőhelyzetet.²¹⁶ A szöveg szigorúan rendezett narrációja és az öregasszony kimért tevékenykedése legjobban a tárgyak ledobásakor esik egybe. A felsorolás, amit a behúzással való kiemelés tipográfiailag is hangsúlyoz, a logikus rendszertől halad a rendezetlenségig. Első fázisban a rézágú és a diófa szekrény repül le, majd, a galambok várakozását kielégítve²¹⁷, a konyha, aztán a hálószoba és az építmény maga.²¹⁸ „Végül a felismerni vélt rend is felbomlik, s a „kerítéslecek” után laza halmazban követik egymást a dolgok...”²¹⁹

Az ötödik bekezdés eleje, pontosabban a hanghatások abból a szempontból is figyelemre méltók, hogy Hajnóczy a filmre jellemző elemeket nem a gyakoribb, „monomediális”²²⁰ módon alkalmazza; a szöveg integráló²²¹ jellegű.

A szöveg filmszerű elbeszélő technikáinak elemzése után kitérek a filmnovella kérdésére. A megnevezést gyakran használják, ennek ellenére szakirodalma elhanyagolható, definíciója még kevesebb. A *Világirodalmi lexikon* meghatározása: „[a] játékfilm

²¹⁴ Vö. „Megfigyelhető, hogy a nagyítás módszere a hasonlóság elvének alkalmazását kényszeríti ki, melynek megvalósulása a szöveg retorikai szintjén a hasonlóság trópusaként meghatározott alakzattal, vagyis metaforával történik.” Sággy: i.m. 153. (Az ő gondolatmenete Mészöly *Film* című regényére épül, és metaforákat mutat ki: például egy arc túlzásig vitt nagyítása lankákat, völgyeket, krátereket eredményez.)

²¹⁵ Vö.: *Mándy Iván mozija* valamint *Mészöly a felvevőgéppel* in Sággy: i.m. 83-151 és 151-205.

²¹⁶ Györfly Miklós: *Szerepcseré vagy munkamegosztás? Az irodalmi és mozgóképes elbeszélés százéves együttélése* in Uő: *A tizedik évtized. A magyar játékfilm a kilencvenes években és más tanulmányok*, Palatinus, Budapest, 2001, 27.

²¹⁷ „Felfalták a szekrényt; fölfelé néznek, várakozva, mozdulatlanul.” (105.)

²¹⁸ Cserjés: i.m. 199.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ „[A] mikor az adott irodalmi alkotás a mozgófénykép felé fordul, akkor elsősorban a médium *kizárólagos* sajátosságai érdeklik, egyszóval azok a jellemvonások, melyeket *nem* más művészeti formáktól kölcsönzött a filmművészet.” Sággy: i.m. 32.

²²¹ Vö. Pethő Ágnes észrevételeivel Gabriel Axel filmjéről: „[a] film *szintetikus*, más művészetek kifejezőeszközeit integráló jellege jelenítődik meg abban, hogy az egyes művészeti ágak: festészet, szobrászat, színművészet, tánc, zene, fényképezés egyetlen folyamatos kameramozgással kötődnek össze...” Pethő Ágnes: *A mozgókép intermedialitása. A köztes lét metaforái* in Uő. (szerk.): *Képvittelek. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből*, Scientia, Kolozsvár, 2002, 18.

készítésének alapjául szolgáló viszonylag rövid elbeszélés. A leendő film cselekményének leírását tartalmazza, és utal a művészi látomásra. Párbeszéd csak ritkán van benne, és ez sem a véglegesség (a filmbéli elhangzás) igényével. A filmnovellát a filmkészítés folyamatában általában többször is átdolgozzák, míg végül filmforgatókönyv készül belőle. A kettő között nem mindig vonható éles határ; a részletesebb filmnovella filmforgatókönyvnek is használható, a vázlatosabb filmforgatókönyvek pedig alig különböznek a filmnovelláktól.²²² Bár semmiképpen nem tudományos igényű, de tanulságos lehet még a *litera.hu* pályázata filmnovella-írásra, amelyben az alábbi részlet olvasható: „A filmnovella megfilmesítés céljára írt novella, amelynek szerzője érzékeltes, képileg megfogható kifejezésre törekszik. Nem vagyunk kíváncsiak a szereplők belső gondolataira, filozófiai eszme-futtatásokra, hangulatfestésekre. Irodalmi stílusbravúrok helyett olyan eseményalapú sztorikat várunk, melyek vásznon-képernyőn is megmutatható drámai szituációkra, cselekvésekre épülnek, aktív drámai hősökkel. Egy-egy bekezdést lehet szentelni a filmterv koncepciójának, illetve a karakterek rövid jellemábrázolásának is. Dialógokat nem szükséges belefoglalni az írásba.”²²³ Mindkét meghatározás célelvű, s ha ezt elfogadjuk, akkor a szöveg nem olvasható filmnovellaként. Igaz ugyan, hogy *A szekér* közel áll a filmnovellához/forgatókönyvhöz, de minduntalan kilép a filmi narráció adta keretek közül – ily módon természetesen ellenáll a megfilmesítés mindenkorai lehetőségének. „Apró, fekete kendős, töpörödött öregasszony húz egy szekeret, a szekérrudat a hóna alá fogva; régi parasztszekér, amelyek elé ökröt vagy nagy, fekete bivalyokat képzelünk (103, kiemelés tőlem – S.M.). A szekér leírásában tetten érhető a jelenség: a hasonlításokkal lép ki az elbeszélő a látványalapú narrációból. Seymour Chatman azon elmélete kívánczik ide, miszerint „a kép képtelen állítani, csakis a bemutatás, az ábrázolás módusában képes megjeleníteni (nem azt mondja, hogy »az éjszakák félelmetesek voltak«, hanem megmutatja a »félelmetes éjszakákat«), vagyis nem alany-állítmány-szerű szerkezetben építkezik, inkább a tulajdonságokat hozzárendelő melléknév-főnév szerkezet szerint.”²²⁴ A hasonlítás és Chatman szavai a mű lényeges jegyére terelik a figyelmet: az olvasó belevonódik a szöveg megalkotásának folyamatába. Erre kiváló példa a narrátor önreflexív kiszólása: „minden, a »feladat nehézségét bizonyító« triviális ábrázolási módszerről le kell mondanunk (arcjáték, botladozás, verejtékezés, lihegés stb.)” (104). Természetesen a T/1 narráció is erősíti az olvasó bevonását, ami a klasszikus dichotómiát (egyes szám első személyű és többes szám első személyű narráció)²²⁵ alapul véve, az E/3 elbeszélésből ered, ami szereplőhöz nem kötött, külső fokkalizációval egészül ki.²²⁶ Az olvasó ilyen típusú bevonása, annak ellenére, hogy a filmszerűségéből való kilépést eredményez, a

²²² *Világirodalmi lexikon – F-Groc* (3. kötet), 163.

²²³ *Indul a Kis Magyar Dekameron tehetségkutató pályázat* - <http://www.litera.hu/hirek/indul-a-kis-magyar-dekameron-tehsegkutato-palyazat> – elérés: 2015. 03. 15.

²²⁴ Füzi Izabella: *Bevezetés Seymour Chatman Amire a regény képes, de a film nem (és fordítva) című tanulmányához* in Uő (szerk.): *Verbális és vizuális narráció. Szöveggyűjtemény*, Pompeji, Szeged, 2011, 71.

²²⁵ Györfly: i.m. 20.

²²⁶ Bal, Mieke: *Fokalizáció in Verbális és vizuális narráció*, 136. Vö. még: „A bemutatott elemek és az ezeket közvetítő látásmód közti viszonyt a fokkalizáció terminussal nevezzük meg. Tehát a fokkalizáció a látásmód és a »látott«, észlelt közti viszony.” uo. 130.

vizualitást, a láttatást szolgálja. Reményi József Tamás azon információja, amely szerint *A szekér* eredetileg forgatókönyvnek készült, nem befolyásolja a filmnovella műfaji besorolás elvetését, legfeljebb a szöveg filmszerű elemeinek eredetét magyarázhatja.

Végül a szöveg értelmezésére is kísérletet teszek, ehhez használok fel igazán Sággy Miklós fentebb idézett elméleti irányelveit, amelyeket egyesítek irodalom- és filmtörténeti megfontolásokkal. Hiszen az 1960-as évek tehető Magyarországon a mozgóképkultúra aranykora, ami az irodalomra is nagy hatást gyakorolt.²²⁷ Joggal tehetnénk fel a kérdést, hogy miért nem a huszadik század elejére? „Amennyiben a médiumok »megkésett értelmezésének« tézisének (...) komolyan vesszük, továbbá mindehhez hozzászámítjuk a második világháborút követő időszak »megszakított folytonosságát« (...), akkor a '60-as, '70-es évek irodalmánál találjuk magunkat.”²²⁸ Tanulmányában Györfly Miklós a '70-es évek filmjeinek közös vonásaként emeli ki az elfordulást a nagy, történelmi paraboláktól (ez az előző évtizedre jellemző), az egyéni sorsok előtérbe helyezését és a feldolgozatlan közelmúltat; valamint a korabeli irodalmi alkotások egy kis részében kimutatja az ehhez kapcsolódó „anyák és öregasszonyok” motivikus alapot, az ő alakjukat „állították az emlékezés középpontjába.”²²⁹ Hasonló, de jobban körüljárt motivikus hálót mutat ki Gelencsér Gábor a '70-es évek magyar filmjeiben: a lakótelepét.²³⁰

Ezekből a premisszákból alakítom ki a szöveg (tágabb) értelmezését. Véleményem szerint *A szekér*ben jól kivehető tragikus ellentételezést olvashatunk régi és új között. Elsősorban a „főszereplő” *öregasszony*, akit végül felfalnak a galambok, és a gyerekeket madzagon vezető szemüveges nő között, aki a szöveg végén „lassan elmosolyodik, a zacskóba nyúl, kukoricát szór a fehér galambok közé” (107). A két figura az alapja az ellenpontozásnak, hozzájuk köthető az életterek és idősíkok ellentéte. A fentebb idézett bevezetőben egy „tipikus szocialista lakótelep”²³¹ képe rajzolódik ki. Élesen elüt ettől a környezettől a „régiszekér”. Ugyanennyire élesen elüt egymástól a lakótelepi tömbház és az öregasszony által a galambok elé dobott (véltetően) családi ház, parasztház – hiszen a szekérről ledobott tárgyak között van „tetőácsolat” és „tetőcserepek, téglák” (106). Az első két, a galambok elé vetett tárgy esetében is hangsúlyozott öregségük: „régimódi” rézagy és „öreg, hatalmas” diófa szekrény. A lakótelepeken keresztül megjelenik az „új”, a hatalom uniformizáló törekvése²³², illetve felidéződik a lakások szűk, kényelmetlen tere, amellyel szembeállítódik az öreg, tágas családi ház. A Gelencsér által elemzett filmekben az előtérben az egyéni sorsok vannak; a lakások problematikája, minősége vagy léte egyáltalán, sokszor a háttérben húzódik meg, így csak felsejlik a társadalmi, gazdasági konfliktus.²³³ *A szekér* sűrítettsége, feszes szerke-

²²⁷ Györfly Miklós: *Párhuzamok és metszéspontok: a magyar film és az irodalom* in Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.): *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, Gondolat, Budapest, 2007, 623.

²²⁸ Sággy: i.m. 22.

²²⁹ Györfly (2007): i.m. 632, 635 és 638.

²³⁰ Gelencsér Gábor: *Panelkapcsolatok. A lakótelep-motívum a magyar filmben* in Uő: i.m. 98-119.

²³¹ Gelencsér Gábor idézett tanulmánya szerint a kapcsolódó filmekben a '70-es években épült lakótelepek takarják ezt a kategóriát, Gelencsér: i.m. 100.

²³² Vö. Gelencsér: i.m. 112.

²³³ Gelencsér: i.m. 102-103.

zete még a személyes konfliktust is csak sejteti. A régi és az új tragikus szembenállása természetesen az öngyilkosság képében teljesedik ki igazán. Hajnóczy életművében gyakoriak a groteszk fantasztikum elemei, amelyek a valóság síkján és a tudati síkon lejátszódó események összeépítésére szolgálnak.²³⁴ Értelmezésem szerint ez esetben is hasonló folyamat játszódik le a galambok „zabálása” és a rituális önfelszámolás képében. Végső soron tehát a történeti kontextusból vezethető le a szöveg azon interpretációja, amely a generációs ellentéteket a hatalom elnyomó voltának alapjára helyezi, ráadásul a hatalom egykorú és közelmúltbeli formái jelennek meg. Ez az értelmezés az amúgy is ironikus galambrajnak még gúnyszerűbb jelentést társít, hiszen az ilyen módon az elnyomás szimbólumaként, a hatalom eszközeként jelenik meg. A Hajnóczy-szövegektől nem idegen az önfeláldozást középpontba állító, az egyén és a társadalom háborúját bemutató tematika.²³⁵ Ide kíváncsoznak Reményi József Tamás megfigyelései a *Ló a keramiton* kapcsolatban – a forgatókönyv nemcsak formai, hanem, például a szekér kapcsán, motivikus kapcsolatban is áll *A szekérrel* –, ami szerinte „a háborúban született és a békebeli, hétköznapi erőszak élményei közepette felnőtt ember tragédiáját állítja elé.”²³⁶ Az eddigiek alapján kijelenthető, hogy *A szekér* szervesen kapcsolódik az egykorú magyar irodalom történetébe – főként az elbeszélő technikai megoldások téren, és az egykorú magyar film történetébe – főként tematikájában. De más, tágabb kapcsolódási pontok is felfedezhetők, például a francia új regénnyel. Hajnóczy műve az új regénynek (és az azzal kapcsolatos francia filmes irányzatnak) a diegézis megtörésére, leleplezésére való irányultságával rokonítható.²³⁷ *A szekér* esetében ez az olvasónak a narrátor szintjére való felemelésében jelentkezik, tehát ugyanúgy, mint a *nouveau roman*, „a hagyományos narratívával ellentétben – amely igyekszik minél láthatatlanabbá tenni az elbeszélés aktusát – önmagára reflektál a narrációs folyamat, tehát az elbeszélés aktusára hívja fel a figyelmet.”²³⁸

²³⁴ Reményi: i.m. 346.

²³⁵ Példaként az író két kiemelkedő alkotását, *A fűtőt* és *A véradót* lehetne itt említeni.

²³⁶ Reményi: i.m. 347.

²³⁷ Vö. Tamás: i.m. 191. és Nánay Bence: *Túl az adaptáción* in Gács Anna – Gelencsér Gábor (szerk.): *Adaptációk. Film és irodalom egymásra hatása*, Kijárat, Budapest, 2000, 42.

²³⁸ Tamás: i.m. 191.

Bencsik Orsolya

Halálmagyar

- kis va(j)dmagyar -

H. P.-nek és H. A.-nak

Kocsival utazunk, én vagyok a vezető. Belehajtok egy kirakatba. Mindenki meghal körülöttem, nekem is kirepül az agyam. Tulajdonképp az volt a cél, hogy kirepüljön. Az egyik fiókban találok egy csavarhúzó, és elkezdem piszkálni vele az orromat. Ellenállhatatlan késztetést érzek, hogy egyre feljebb túrjak vele. Fel akarom nyomni az agyamig. Egy kis darabka rátapad a csavarhúzó tetejére, és én meg tudom nézni az agyamat. Bezárom az ajtót, betömöm a réseket. Kinyitom és bekapcsolom a sütőt (Karancs 3T), bedugom a fejem. Gyógyszert veszek be és ráiszok. Fürdőkádba fekszem és felvágom az ereim. A Katona József utcai bérházban nincs fürdőkád, csak tusoló. Felvágom az ereim, és forró vizes lavórba teszem a csuklóm. Gyógyszert veszek be, és csak simán elalszom, mint a mama. Nem lesz senki, hogy körülöttem a morzsákat söprögesse. Akkor vesznek észre, amikor már a szomszédos lakásban is érezni fogják a szagom. Anyámékat értesítik, beleroppannak. Két százas (tíz centiméter hosszú) szöveget verek a koponyámba, a mesteremberekre jellemző szaktudással. Az egyik szöveget a szájamban tartom a fogaim között, míg a másikat komótos ütésekkel a homlokomba kalapálom. A Délmagyaron a napi szenzáció, „Négy napig élt még!” Hazahozok valaki ismeretlent, és miközben részegen leszopom, megfulladok. Elutazok New Yorkba és egy felhőkarcoló tetejéről levetem magam. Nem lesznek nálam a személyes irataim. Nem hagyok búcsúlevelet. Nyomtalanul tűnök el. Heroint veszek és túllövöm magam. A vonat elé vetem magam. A villamos elé vetem magam. Egy teherautó elé vetem magam. Kíéheztetem magam. Egy házibulin minden előzetes jel nélkül kilépek a nyitott ablakon. Két százas szöveget verek a koponyámba, kint, a szabad ég alatt. Mellettem a Tisza, zavaros a vize. Köveket pakolok a zsebembe, és besétálok a folyóba. A hídról vetem le magam. Nem beszélék senkivel. Nem hagyok búcsúlevelet. Amikor megtalálnak, és anyámékat értesítik, beleroppannak. Módszeresen halálra iszom magam.

A saját halálomat építem, ebben senki nem segíthet. Nem tudom megvárni, hogy három gyerekem szülessen. Anyám azt mondja, ha végeztem az egyetemen, kiveszi a pénzt a bankból és vesz nekem egy használt gépkocsit. Ha keményen dolgozok, egy-két év múlva képes lennék félretenni annyi pénzt, hogy a használt gépkocsit eladjam, és újat vegyek. Apám azt mondja, én vagyok az ő szeme fénye. Slágerénekesnő akarom lenni, vagy harminc dalt még most is fejből tudok, a Katona József utcai bérházat időnként átjárja a hangom. A beszédhibás pasas azt mondja, neki a kedvence a csipkés kombiné. Nincsen jogosítványom, nem tudok vezetni, nem akarok gyereket szülni. Van módom válogatni. Nem vagyok kiszolgáltatott, vagy hogy nevén nevezzem a dolgot: nem vagyok szolga. Úrnő vagyok, a halálom főszereplője, így döntöttem. A mama azt mondta, „A nyomorúságainkban egyetlen dolog nyújt vigasztalást, a szórakozás, és mégis, ez a mi legnagyobb nyomorúságunk. A szórakozás elmulattat és észrevétel-

nül vezet a halálba”. 85 éves volt, egy negyed vér zsidó, egy negyed vér német, a többi magyar. Azt mondta, erről soha nem írhatok, mert ez rossz. Nem tudtam elbúcsúzni tőle, nem volt nyitott a koporsó, nem tudtam megsimogatni a madárfejét. A szabadkai haveromnak mondtam a temetés után, hogy a koporsóban egy kis énekesmadár lakozik. Ez a kisénekes úgy szerette a táncdalokat. Amikor még azt hitte, hogy a tata is szereti, neki trillázott. Bevett 12 Rivotrilt, lefordult a székről, csak úgy elaludt. A tata módszeresen söprögette körülötte a morzsákat, apám szerint arra gondolt, hogy miért ebbe a nőbe botlott.

Nem beszélem meg senkivel. Nem megyek tánciskolába, strandra, nem keresek hobbit. Anyámékat nem készítem fel rá. Besétálok a folyóba, levetem magam, halálra éheztetem magam, szöveget verek a fejembe, karambolozok, elűtetem magam, a sütőbe dugom a fejem, csavarhúzóval felnyúlok az agyamig, túlادagolom magam, felvágom az ereim, gyógyszert veszek be, módszeresen halálra iszom magam. Fröccsel (balatoni, termelői borokból és szikvízből) hűtögetem a vérem.

Apám azt mondja, „Aki egyedül van, az öreg.” Megunta anyámat, majd a kert minirózsáit fotózni, és úgy döntött, hogy disznótorokat fog fényképezni. Készít egy átfogó, csak a vajdasági magyar disznótorral foglalkozó albumot. Ahhoz, hogy ez jól sikerüljön és találjon kiadót, legalább ötszáz jó képet kell csinálnia, amelyekből aztán kiválaszt nyolcvanatot. Már két hónapja hirdeti a Svaštarában és megy disznótorokra ingyen fényképezni. A kedvenc állatkám még soha nem látott élőben disznót. „Minden rendben van, de jobb lenne meghalni”, ezt írom neki, de mielőtt elküldeném, megdöntöm magam, és kitörölöm. Helyette megnyitom a Facebook-ot, és új barátomnak, Chrisnek írok. Chrisnek ébenfekete bőre van, vastag, húsos szája. Nagy ember. Elmegyünk motorozni. A motorkerékpárját elöl, hátul és oldalt karabélygolyó alakú villanykörték borítják. Hideg fénnel égnek. Az új barátom fekete bőréhez jól áll a világoskék ing, alig várom, hogy a motorozás után letépjem róla. Hátulról hatol majd belém, az élvezettől behunyom a szemem, a számat kinyitom, jobb kezemmel egy műanyag almacsutka után nyúlok. A kedvenc állatkám a francia „Bonne Maman” almazsem címkéire kétsoros verseket ír. Apró betűkkel, hogy csak nagyítóval lehet elolvasni. Új barátom kétméteres kukac a kedvenc állatkám életében. Izmos testét átjárja a hajladozás, így mozog. Egy picike köpetből fejlődött ki, kedvenc állatkám tömött húsú, vastag héjú életét egyre üresebbre zabálja.

Anna barátnőmnek mesélem, hogy én egy alma formájú városban akarok élni. Nem New Yorkra gondolok, oda csak meghalni mennék. Levetném magam egy felhőkarcoló tetejéről, és csak úgy, névtelenül, eltűnnék. Azt mondom Annának, hogy attól félek, mire megtalálom az alma formájú várost, addigra mindenki kihal. Már csak a romok maradnak, a sárga por és a sárga kövek, nekem pedig nem lesz könnyű halálom. Apámnak igaza van, mindenki, aki egyedül van, az öreg. Hiába a csipkés kombiné, hiába a feszes test, hosszú távon nem lehet kívánatos. „Öreg vagyok, öreg”, mintha ezt mondaná a beszédhibás pasas is, miközben bemegy a kis lakásába és magára csukja az ajtót. Elképzelem, hogy mivel szórakoztathatja magát. Rózsaszínű hálóköntöst húz, a

vékony, pamutanyagon átüt a mellbimbója, átüt az egész lötyyedte teste. Az egész élete egy érintetlen, ráncos mellbimbó. Zavar, hogy alig értem, mit mond. Hörög, de mintha röhögne. Apám őt is lefotózhatná.

Azt álmodom, hogy pravoszláv temetésre megyek. Egy középkorú férfit kísérek, nem tudom eldönteni, milyen viszonyban vagyok vele. Az ő apja halt meg. A ravatalozó előtt fehér előtér, oldalt rézcsap, ahol öregek és könnyű vérű nők mossák az arcukat, hogy tisztán lépjenek a koporsó elé. A középkorú férfi azt mondja, nekem nem kell arcot mosnom, én mégis alaposan megmosom, mert nekem sok a bűnöm. Ha a mama (a kisénekes) még élne, és elmesélném neki, azt mondaná, „Butaságokat beszélsz, te lány. De most mondd meg, mit csináljak veled?” A Katona József utcai bérházban, tudom, együtt énekelek a mamával, miközben a kedvenc állatkám serényen az almazsem címkéire apró betűkkel kétsoros verseket ír. Ilyesmiket, hogy „Szemed a szememben hordva, számban nyelvedet fogva, / szürcsölném lelked virágos réteit.”, vagy „Kormányozz életembe megváltást, hogy ne legyek / dagadék, szürke cafat, aki mindenkit rúgásra ingerel.”

Összepakolok mindent, kitakarítok.

Úgy döntök, valóban úrnő leszek, saját halálom főszereplője. Újra és újra végigénekelem, „Folyó, vonat, szög, kés, csavarhúzó, felhőkarcoló, gyógyszer, heroin, alkohol, ablak, autó”, a mama hangja rekedtebb, az enyém, noha mély, mégis lágyan trillázó. A pravoszláv könnyű vérű nőkre és öregekre gondolok, a víztől csöpögő arcukra, meg az én picit, régen látott kisénekesemre. Tudom, jó helyen vagyok.

EFFÉLÉKET DOBOTT EL

Hoványi Márton

Hajnóczy Péter hagyatékának antológiája

A Hajnóczy-műhely 2010-től kezdve megújult kutatási lehetőségekhez jutott azzal, hogy Reményi József Tamás átadta a szerzői hagyaték gondozás feladatát. Az elsőként az anyag felmérésével és rendszerezésével meginduló munka három éven belül jelentős mennyiségű, posztumusz közlést eredményezett. A közlések sorát Cserjés Katalin nyitotta meg a *Tányéraknak* kommentárral ellátott publikálásával. Ezt követően sorban jelentek meg korábban csak utalásokból ismert vagy sok esetben teljesen ismeretlen Hajnóczy szövegek. Műfaji besorolásukat tekintve a filmvázlattól, a szépirodalmi értékkel bíró skiccen át a kiforrott novelláig egyaránt olvashatóvá váltak az 1981-ben elhunyt szerző alkotásai. Publikálásukat minden esetben konszenzuális döntés előzte meg, amely alapvetően a következő két kérdés legalább egyikét illetően igenlő választ várt a Műhely tagjaitól: a posztumusz közlésre szánt szöveg(töredék) szépirodalmi értéke megérdemli az olvasói figyelmet, avagy a már ismert életmű egészét jelentős mértékben gazdagítja filológiai szempontból a közlésre szánt írás.

A döntések kifejtését a kísérő tanulmányok tartalmazták minden esetben. Ezek egyrészt feltárták a sajtó alá rendezés szempontjait, amelyek jellemzően a hasonló kiadások mentén fogalmazódtak meg, ötvözni kívánva a hagyatéki írások sajátos világának érzékeltetését a filológiai pontosság szakmai kritériumaival. Másrészt olyan kísérő tanulmányokat is közölt a Műhely, amelyek elsődleges bevezetésként a datálás, az életműbeli elhelyezhetőség és az új értelmezési horizontok feltárlását vették számba. A magyar nyelvű irodalomtudományos folyóiratok legfeljebb egy-két esetben, akkor is a terjedelmi korlátok miatt vonakodtak közölni a kiadásra szánt szövegeket. Éppen terjedelme és az életmű egészére gyakorolt jelentős hatása miatt emelkedik ki a Magvető Kiadónál megjelentetett *Jelentések a süllyesztőből* című önálló, gyűjteményes kötet. Ezt az egy munkát leszámítva a világhálón vagy a nyomtatott sajtóban közölt posztumusz szövegek ez ideig egységesen még nem jelentek meg. Jelen kötetünk szerkesztésekor éppen azért, hogy az elmúlt években sokféle publikált szöveg egyúttal hozzáférhetővé váljanak, úgy döntöttünk, hogy a legjelentősebb posztumusz közléseket egybeszerkesztve is közöljük.

A hat, eredetileg kéz- vagy gépirat korábbi átiratait változtatások nélkül adjuk most is közre. Elsősorban a kéziratok átirásakor fontos hasonmásközlés a tördelések, javítások és áthúzások karakterjegyeit is láttatja. Minden esetben feltüntettük az első kiadás pontos lelőhelyét. A kísérő tanulmányok ugyanezekben a lapszámokban, illetve könyvben lelhetőek fel. Mielőtt a szövegek jelen közlésének, datáláson alapuló sorrendjére kitérnénk, érdemes még egyszer felhívni a figyelmet a rendelkezésünkre álló hagyatéki szövegek esetleges rendjére. Reményi József Tamástól a dobozokba rendezett anyagok világos, tematikai intenció mentén elrendezett anyagnak tekinthetőek első pillantásra. Az egyes füzetek, naplók és gépiratok alaposabb tanulmányozása nyomán megállapítható azonban, hogy csak részben fésülhető össze például a keletkezési és a

tematikus rend. Ezt tovább bonyolította az a helyzet, hogy a tematikai rend többszöri áttekintés után is logikus voltát újabb és újabb töredékek írták át. Egyetlen példával jól érzékeltethetjük ezt a rendbe bújtatott esetlegességet: a *Jézus* kéziratát az *Az elkülönítő* egyik segédanyagát tartalmazó spirálfüzetben találtuk meg, jóllehet a *Perzsia* anyagai között lett volna a helye. Lehetséges, hogy datálás tekintetében mérvadó, hogy az adott füzetbe burkolva találtuk meg, de könnyen lehet, hogy ez csak a véletlen műve.

A datálás az imént említett okok miatt alig határozható meg, több esetben csak a már ismert életműre tett utalások nyújtanak némi eligazítást. Nem tagadva ezt a bizonytalanságot, az újraközlés sorrendjét – a korábbi kísérő tanulmányokban meghatározási kísérletek nyomán –, a feltételezhető keletkezési dátumok szerint határoztam meg. Ennek alapján biztos választóvonalaként a *Tányéraknák* Hajnóczy által szignózott, 1973. június 16-i dátuma szolgál. Előtte keletkezhetett az *Árulás*, amelyet kísérő tanulmányában Cserjés Katalin a *Tréfa* egy bekezdésével összehasonlítva az 1966-os év körüli időszakra tesz, a szöveg némely poétikai megoldása (például a pap túlzó monológja), meglátásom szerint, alátámaszthatja a szöveg akár ilyen korai keletkezését is. Második helyen áll a *Földreidőzés* című novella, amely 1969 és 1970 között keletkezhetett. Ezt követően szerepeltetjük a *Partizánok* filmvázlatát, amely írás megszületését Reményi József Tamás és Cserjés Katalin javaslata alapján 1970 és 1973 közé tehetünk. Az 1973-as évszám környékén, alighanem 1972 és 1975 között íródhatott a *Jézus* című protonovella, amely *A szakács* és *A halál kilovagolt Perzsiából* szövegeinek elődjeként olvasható. A kezdő dátumot a naplóbejegyzések, a záró dátumot az említett művek keletkezési ideje kapcsán határolhatjuk be. Posztumusz antológiánk utolsó darabjaként a *Lidi mama* című elbeszélése olvasható, amelynél Cserjés Katalin a szöveg egyes poétikai és stilisztikai sajátosságai miatt egészen kései, 1979-80-as keletkezési dátumot javasolt az első közlést kísérő tanulmányában.

A most először egymás mellé helyezett szövegek, konkrét közlési sorrendjüktől függetlenül sajátos párbeszédre lépnek egymással. A kidolgozatlan szakrális motívumok, a halál, az igazság, a kegyetlenség témái és az egyszer szenttelenül természetes leírások néha patetikus hangnembe hajlásai tárulnak a szemünk elé. Zsengék vagy a nagy művek torzói ezek? Vagy kimaradt remek? A döntést az olvasóra bizzuk, beszéljen Hajnóczy maga.

ÁRULÁS

Rui ránézett a sarki villanyórára, azután ujjaival kétszer pattintott. Csíkos ing volt rajta és durvaszővetű trapéznadrág: pontos mása annak a nadrágnak, melyet Levendula nevű barátja viselt: végre ő is megvehette. Kissé feszengve fordult a József utcába. A Körúton jobb volt: a mindent elsöprő szombat délutáni forgalomban nem tűnik fel egy merész szabású nadrág, de ebben a mellékutcában... Hirtelen megtorpant - most jutott eszébe, hogy egy vasa sincs. Pénz dolgában Levendulára nem számíthat: mehetnek a templomba. Pílanatig arra gondolt, hogy visszafordul. - És ha valóban visszafordulna? - Tétovázott. Rui nem fordult vissza, zsebredugta kezét, majd sietve lépkedni kezdett, s a József utca 47-es számú ház előtt megállt.

*

Levendula végre meghallotta a füttyöt. Ágyéig kihajolt a második emeleti ablakból, és hangosan kiabált valamit Ruinak, az még jobban fölfelé nyújtotta a nyakát, meglazította szájában az ujjait, mély lélegzetet vett, s újra fülrepezttő, éles füttyök röpködtek az ablak felé. Rui egydarabból formált vásott kölyökarca izzadt és ráncokba torzult, mint aki szívet lapátol. Levendula kilépett a kapun, a kézfogás helyett megemelte a jobb kezét, Rui biccentett, megigazította derekán az övet, s mindketten elindultak a Körút felé.

- Dohány nincs - mondta Levendula.

A frissen vasalt trapéznadrág éles ráncokat vetve mozgott bokája körül, felső testén pattanásig feszült a keresztbe-csíkos, rövidujjú matröztrikó. Rui most oldalvást nézett rá.

- Melyik nem volt még? - kérdezte.

Azt hiszem, az Egyetem. A Krisztus Király, az Angolkisasszonyok, a Ferencesek, a Bakáts-téri... ezek már mind voltak. Az Egyetem talán jó lesz.

Te... a Nagytól biztos le tudnék akasztani egy húszast. A Bakáts-tériben rendőrt akartak hívni, a Krisztus Királyban szentképeket kaptunk, és a címünket kérték. - Rui szinte könyörögve nézett a másikra.

- Majd ha nem te következel, akkor abbahagyhatod - vont a föl szemöldökét Levendula. - Én nem a nagy mutterod húszasából akarok szórakozni. Bemajrértál, öregem?

- Dehogy... Csak olyan... furcsa az egész.

- Fenét furcsa. Megnézted a menetrendet?
Rui bólintott.
- Tizenkilenc-ötök indul a Keletiből Szolnokra.
- És ha szegediek lennénk?
- Helyes. Vonatjegy, kaja, öregem, nyugodtan kérhetek egy százast.

*

A templom hűvös volt, és csaknem üres. Nem láttak

papot, de a biztonság kedvéért bemártották kezüket a szenteltvíztartóba, majd féltérde ereszkedve gyorsan keresztet vetettek. Elöl a főoltár, jobbra a pirosan izzó örökmécses, a barnásfeketére koptatott padosorok, s köztük a hosszú kókusz szőnyeg, amely odavezet a főoltárhoz: a szószer, a mállott freskók, a sok szobor. Az első padosorban egy öregember mozdulatlan arccal nézte a főoltárt.

Levendula Rui füléhez hajolt.

- A gyóntatószékhez!

Ruit szorongó érzés lepte meg, mintha nála magasabb nővel hagyta volna egyedül. Lassan lépkedett előre a kókusz szőnyegen, mögötte Levendula, aki most csak statisztálni fog. Rui önkéntelenül az egyik szoborra meresztette a szemét, s minden erejéből azt kívánta, hogy ne legyen senki a gyóntatószékben. Az első mellékoltárnál sötét volt. Rui reménykedni kezdett, s visszafojtott lélegzettel figyelte szemben az oltárral a japán házikóhoz hasonló faépítményt: a piros térdeplő fölött a lakkfestéssel bevont farácsot, melyet függöny takart. A függöny mintha megmozdult volna: látni lehetett a rácsréseken kiszivárgó fénycsíkokat; a fiú megtorpant és hátranézett.

- Tiszta hülyeség - suttogta. - És semmi értelme... le-
bukunk. Ha valami öreg ül benn, nem csinálom.

- Miért nem mondtad ezt múlt héten? - Levendula elhúzta a száját. - Többé nem viszlek sehová, ne félj. De most nem fogod megjátszani magad. Most te jössz. Ha buksz, bukom én is. - Közelebb hajolt Ruihoz.

- Fene azt a szar, gyáva pofádat.

Rui mély lélegzetet vett, mint füttyülés előtt. Nem letérdelt, szinte rácsuklott a zsámolyra. A függöny lassan elhúzódik, Ruit ellepi a veríték, centiméterenként emeli följebb a fejét, aztán egyszerre fölveti, mint aki nem bírja tovább. A rácson keresztül is tisztán láthatja a frissen borotvált, sima arcot - a pap fiatal. Rui kissé megkönnyebbülve lesüti a szemét.

- Gyónni szeretnék, atyám.

- Tudja a gyónási imát?

Rui nem-et int.

A pap keresztet vet rá, majd erősen összekulcsolja a kezét.

- Gyónom a Mindenható Istennek, Isten helyett neked, lelki atyám, hogy utolsó gyónásomtól fogva milyen bűnökkel bántottam meg a végtelenül jóságos Istent.

- Mikor gyónt utoljára?

- Két hete... - csúszott ki Rui száján. Sietve hozzátette: - Tudniillik, én vidéki vagyok... csak néhány napra jöttem fel Pestre a barátommal... gimnazisták vagyunk.

A pap bólintott.

- Akkor mondja el a bűneit, kérem. Ne nekem mondja, hanem Istennek. Kérdezzem?

- Köszönöm. - Rui megrázta a fejét.

Térdével ide-oda mocorgott a zsámolyon, izgalom fogta el, mint aki kalandregényt olvas.

- Szüleimmel tiszteletlen voltam... kétszer is -

kezdte rutinos vonakodással. - Hazudtam nekik... kételkedtem Istenben... abban is kételkedtem, hogy Isten teremtett-e... a túlvilágban... hogy az embernek lelke van. - Megjátszott, hisztériás mozdulattal arca elé kapta a kezét. - Én nem tudok hinni... képtelen vagyok... - Aztán minden átmenet nélkül: - Megvertem a kishúgom... kétszer.

- Másra nem emlékszik?

Rui megijedt, ez túl kevés bűn, Levendulával még az ötlet születésekor szereztek egy imakönyvet és megnézték benne azokat a bűnöket, amelyeket szégyenkezés nélkül el lehet mondani: de most képtelen volt visszaemlékezni többre. Szeme előtt százforintos bankjegyek képe táncolt. Ha már most előhozakodik vele, a pap mindenre rájön. Lázasan gondolkozott. Végül izzadó homlokkal ismételni kezdte az eddig felsoroltakat, a pap együttérzéssel nézte kínlódó arcát, s halkán köhintett.

- Teljes szívéből és lelkéből megbánta az elkövetett bűnöket? Erősen elhatározza, hogy ezentúl nem vétkezik, és a bűnre vezető alkalmat elkerüli? - Kissé közelebb hajolt a rácshoz, halkán, határozottan beszélt. Hirtelen elvesztette a fonalat: nem egy tizenhét éves fiúhoz szólt, hanem az emberekhez, akik kilökték lelkükből az Istent. Megindultan nézett Rui lesütött szemhájára.

A gépkor lélekromboló hatásáról beszélt - s bár a tudomány szé-
dületes eredményeket mutat fel, mondta, - az embereknek hiányér-

zetük van. Rendszeresen gyónó és áldozó műgyetemistákat említett példaképp. Természetesen tisztában van azzal, hogy a fiatalok nagy többsége elzárkózik az egyház elől; ez sajnos divat kérdése, de most új, az egyház számára kedvező légkör van kialakulóban, a politikai nyomás enged: János pápa zseniális éleslátással vitte előre a béke és a keresztény megújulás ügyét. A tizennyolcadik században - folytatta a pap - forradalmi gondolatnak számított az ateizmus, ma nevetséges evvel hivalkodni. Ami a hitüket illeti, a kommunisták nem szükségszerűen ateisták. Sztálin diktatúrájában például nem a terrorcselekmények voltak meglepőek, hanem hogy ezeket a cselekményeket politikában tapasztalt férfiak őszintén támogatták. Mi volt ez, ha nem hit az emberfölöttiben? Aztán ugyanezek a férfiak, hasonló őszinteséggel belátták, hogy akkor félrevezették őket, hibáztak. - A pap vállalt vont.

- Az egyháznak az inkvizíciót hányják a szemére. Pedig szükségszerűen terrort kellett alkalmaznia, hogy fönmaradjon, mint ahogy Sztálinnak is vaskézre volt szüksége, hogy megalapozza az új rendszert. Később megy minden magától, mint egy jól zsírozott gép, míg az átalakulás és megélhetés gondjain túljutott ember gondolkodni nem kezd, hogy miért van a világon.

- Ez az a pont, mikor újra beszélni kezdenek a háborúról. - A pap még jobban lehalkította hangját. - Persze: hacsak fatális véletlen nem robbantja ki, ez ma lehetetlen. Borzasztó, iszonyatos volna! -

Befejezésül azt a merész elképzelést kockáztatta meg, hogy a keresztény és kommunista igazság - természetesen az alapvető nézetkülönbségek fenntartásával - végül is egyesülni fog; illetve Isten létén vagy nemlétén kívül nincs is lényeges nézetkülönbség. A harcok ideje elmúlt, lehetlenné vált - mosolygott a pap. - Az egyház rugalmasan elfogadja Marx és Lenin nézeteit a gazdasági berendezkedést illetően - nem is lenne miért elvetni, - s csupán az ideológiai feladatokról kívánja kivenni részét; az állam talán majd a mostaninál nagyobb propaganda lehetőségeket biztosít számára: iskolák, sajtó, könyvnyomtatás stb. terén.

Az emberek szabadon választanak. És hogy a büntől Isten féltése, vagy a szocialista erkölcs tartja vissza őket, végső soron - mindegy: nem lesz harc többé. Eljön a béke országa. - Körülbelül ezt és ennyit mondott a pap, szinte révületben, s nem látzott rajta, hogy ezt sokaknak - köztük a hetenként gyónni, áldozni járó műgyetemistáknak is - elmondta már.

Rui most felnézett; összevillant a szemük.

- Bocsásson meg, hogy ilyen hosszú ideig fárasztottam -

mosolygott ismét a pap. - Nagyon untatta?

A fiú zúgó fejjel, értetlenül bámult rá. - Atyám, nekem nincs pénzem - bökte ki buta fahangon. Aztán, mint a diák, aki végre elmondhatja a kínlódvá bemagolt verset: - Ha tetszik emlékezni rá, előbb mondtam, vidéki gimnazista vagyok, s csak rövid időre utaztunk ide a barátommal. Tegnap a Boráros téri büfében ebédeltünk, s valaki ellopta a pénztárcámat. A stop-ot betiltották, nem tudunk hazajutni. Rokonaink nincsenek Pesten. Ha atya lenne olyan szíves kölcsönözni az útiköltséget... címlünköt megadjuk, s postafordultával természetesen...

Kíváncsian és szemtelenül nézett a papra.

Az kissé oldalt tartva a fejét visszanezett rá, alsó ajkát beszívta, előrecsücsörítette, majd ismét beszívta. - Adok...

Adok maguknak pénzt - mondta kínos szünet után. Amennyit tudok... szívesen. De mondja, csak ezért térdelt ide a gyóntatószékbe? Én nem kérek írást, nem kérem a címüket. De őszintén mondja, ezért térdelt ide?

- Igen - válaszolt a fiú. Érthetetlen volt, hogy csúszott ki a száján; ebben a pillanatban megszerette a papot.

- Minden szombatot ezt csináljuk, atyám - nyomta a rácsához az arcát. - Mindig másutt. A pénzt pedig az Otthon étteremben megpiáljuk a haverommal a rohadt erénycsőszök egészségére. - Felkelt a számolyról, keze remegett és izzadt. Levendula távolabb, egy oszlop mellett állt. Rui látta, hogy türelmetlenül integet neki. Szándékosan lassan ment az oszlophoz.

Levendula vigyorgott.

- Na, hülye gyerek?

- Fogd be a pofád! - Rui előrenyújtotta a kezét. - Állat! Lettél volna te ott, összeszartad volna magad!

Siető, reverendás alak közeledett feléjük, kezében lobogtatott valamit. Levendula nekitámaszkodott az oszlopnak, Rui meredt szemmel nézte a közeledőt.

- Fiúk, hatvan forintot tudok adni. Szórakozzanak. -

A pap átnyújtotta a pénzt, Levendula kétrét hajtotta és zsebre-tette. - Talán majd később megkeresnek engem. - A pap szomorúan Ruira nézett.

Mikor kiléptek a templomkapun, Levendula köpött egyet, harminc forintot dugott Rui zsebébe, átvágott a Károlyi-kerten, egy közértben liter bort és doboz Kossuthot vásárolt, majd lassan lesétált a Duna-partra. Rui még aznap este a rendőrségre ment. Följelentette Levendulát, végül, önmagát sem kímélve, részletesen elmondta szerepét a gyónás-trükkben - a rendőrtisztnek minden erejére szüksége volt, hogy a hangos nevetést visszatartsa.

FŐLOLDOZÁS

Feje ott feküdt a Truman Capote könyvet olvasó lány ölében, teste napolajtól és verítéktől ragyogott, és azt álmodta, hogy felakasztották.

Kimeredt a szeme, és fölpattanva a torkához kapott.

– Nem csináltam semmit ... – suttogta – Igazán nem csináltam semmit ...

– Mi van veled már megint? – nézett fel rá a lány a könyvéből – De te senkire sem hallgatsz. Neked beszélhet az ember, hogy ne igyál annyit, és ne dohányozz.

Amaz nem felelt semmit. Lassan leült, aztán tenyerével dörzsölni kezdte a homlokát.

Két lány ment elöttük a nagymedence felé. Mindkettő fehér bikinit, fehér fürdősapkát és vörös vietnámi gumipapucsot viselt.

– A baloldalinak jó melle van. – A fiatalember cigarettára gyújtott.

– Meguntál? – csapta össze a könyvét a lány.

– Mondd, a dohányzáson kívül létezik valami, amit nem unsz meg két hét alatt?

A fiatalember mélyet szívott a cigarettájából, és a két lányt nézte.

– Az Ervin azt mondta, hogy zsidó vagy – nyomta el a fűvön a cigarettavéget – De hát amit az Ervin mond ... – Legyintett.

– És ha kivételesen nem hazudott? – csattant fel a lány – Ha csakugyan az igazat mondta?

– El akartalak venni – vont vállat a fiatalember – De az Ervin össze-vissza fecsegett ...

– És most már ugye, nem gondolsz arra, hogy elvegyél? – villant rá a lány szeme – Keveset öltek meg közülünk Auschwitzban, igaz?

Könyvét, törölközőjét a sportszatyorba vágta; a szeme lobogott.

– Ha tehetném, a rendőrnek adnálak át ... te ... te ... strici fasiszta ...!

És rázkódó vállakkal, eltakart arccal futni kezdett a női öltöző felé.

A fiatalember az előcsarnokban várta. Csaknem félórai erőfeszítésébe kerül, míg a lány hajlandó volt végighallgatni magyarázatát. Végzetes félreértésről van szó – tárta szét a karjait. Ami a házassági tervét illeti, csakugyan a lány származása teszi lehetetlenné; vagy talán férjhez menne egy fiatalemberhez, akinek az apját tömeggyilkosságokban való részvétel miatt 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte? Meg kell vallania: sokáig példaképének, hősnak tartotta ezt a kivégzett katonatisztet, és szíve mélyéből gyűlölte a zsidókat, akiket az apja gyilkosainak tartott. Kemény küzdelmet vívott magával – élete első igazi küzdelmét – míg úgy döntött: minden kapcsolatot megszakít családjával és albérletbe költözik. Jól tudja, hogy ez a szakítás nem enyhíthet semmit az apja bűnein, mint ahogy őt sem szabadíthatja föl a szégyen és büntudat terhe alól. De ha nevenségesnek is érzi, meg kell tennie. Végre is nem csaphat föl partizánnak, hogy fegyverrel harcoljon a fasiszták ellen, de semmit sem tenni: ezt nem bírta volna el a lelkiismerete.

Zavartan megköszöri a torkát, bizonytalan szervuszt köszönt, és sarkonfordulva, gyors, hosszú léptekkel az ellenkező irányba indult.

– Várj!

A lány utána szaladt, és a vállába és a karjába kapaszkodva állította meg. Nem, csak-

ugyan nem sejtette, hogy valami egyéb ok miatt akar szakítani a fiatalember, mint amiért egy fajgyűlölő tenné. Amit a fiatalember az apjáról mondott, az csakugyan szörnyű történet, de – gyöngéden megsimogatta a fiú karját – számára nem jelent többet, mint egy lapot a történelemből, tényhalmazt, amely bármennyire embertelen és iszonyatos, egyszerűen képtelen teljes jelentőségében fölfogni és átérezni. Talán csak a személyes tapasztalat ereje elég ehhez. Ő abban az évben született, amikor a fiatalember apját kivégezték; most béke van. – Elhallgatott.

A fiatalember könyörgő tekintettel és megfeszült arccal nézett rá.

Talán egy fél percig nézhették egymást, a lánynak lassan könnyes lett a szeme, és erősen megszorította a fiatalember kezét.

Nem, ne féljen: az apja miatt nem hagyja el. És ami az ő bűneit illeti, azokat nyilván csak idézőjel között nevezhetjük bűnöknek: néhány antiszemita kijelentés, horogkeresztmázolás stb. Ezekért a gyerekéssel elkövetett csínyekért igazán nem szükséges ilyen mértéktelen büntudatot éreznie. (A fasizmus már soha nem juthat uralomra: erre szilárd biztosíték a szocialista országok egysége és katonai ereje.)

– Ez azt jelenti, hogy megbocsátasz? – kérdezte a fiatalember. Cipője orrával egy cigarettavéget tologatott, és kezét elhúzta a lány kezétől. – Egy csöppet sem félsz, vagy undorodsz tőlem?

– Miért félnék? – rázta a fejét mosolyogva a lány – Mi okom lenne rá, amikor elmondtál őszintén mindent?

– Akkor gyere fel hozzám – mondta a fiatalember – Föl mernél jönni hozzám?

– Miért ne?

A lány gyorsan a fiatalember arcára kapta, aztán lesütötte a szemét.

– Ha akarod... – mondta – Ha csak így hiszed el, hogy csakugyan megbocsátottam, akkor...

A csöngetésre testes asszonyság nyitott ajtót, és szűrős szemekkel mérte végig a lányt.

– Legalább annyi tisztesség lehetne benned, hogy a vasárnapi ebédre pontosan és józanul érkezel.

– Elnézést kérek – hajolt meg a fiatalember, és a lányra mutatott – A menyasszonyom.

– Örvendek a szerencsének – rázta meg a fejét az asszonyság – De azt hiszem, világosan megmondtuk: vasárnap nem hozhatsz ide kurvákat.

A lány fülig vörösödött, és az asszonyságra, majd a fiatalemberre kapta a szemét.

– Elnézést kérek... – hebegte – Én igazán nem akarok zavarni... a Karcsi egy szóval sem mondta, hogy – És vádlón, segélykérőn a fiatalemberre nézett.

Szemüveges, ingujjra vetkőzött férfi lépett az előszobába.

– Mi történik itt? – vont a szemöldökét, és mutatóujjával a fiatalemberre bökött

– Azonnal magyarázd meg! Megértetted?! Azonnal!

– Anyámnak már megmondtam: ez a lány itt a menyasszonyom. – Hozzá fordult.

- Az apám meg az anyám. Barátkoztatok egymással.
- Az apád...? - rázta a fejét amaz - Ez... ez... az apád...?
- Miért? Mit gondoltál? - nézett rá meglepett arccal a fiatalember - Talán fiatalosabbnak képzelted?
- Ez nem lehet igaz... - hebegte a lány - Ez... mondd... ugye... nem igaz... ugye nem...

Két fagyos, és egy vörös, könnyes, villogó szempár lökte az ajtó felé: keze gépiesen nyomta le a kilincset, és azok hárman tisztán, élesen hallották cipőkoppanásait a lépcsőkön.

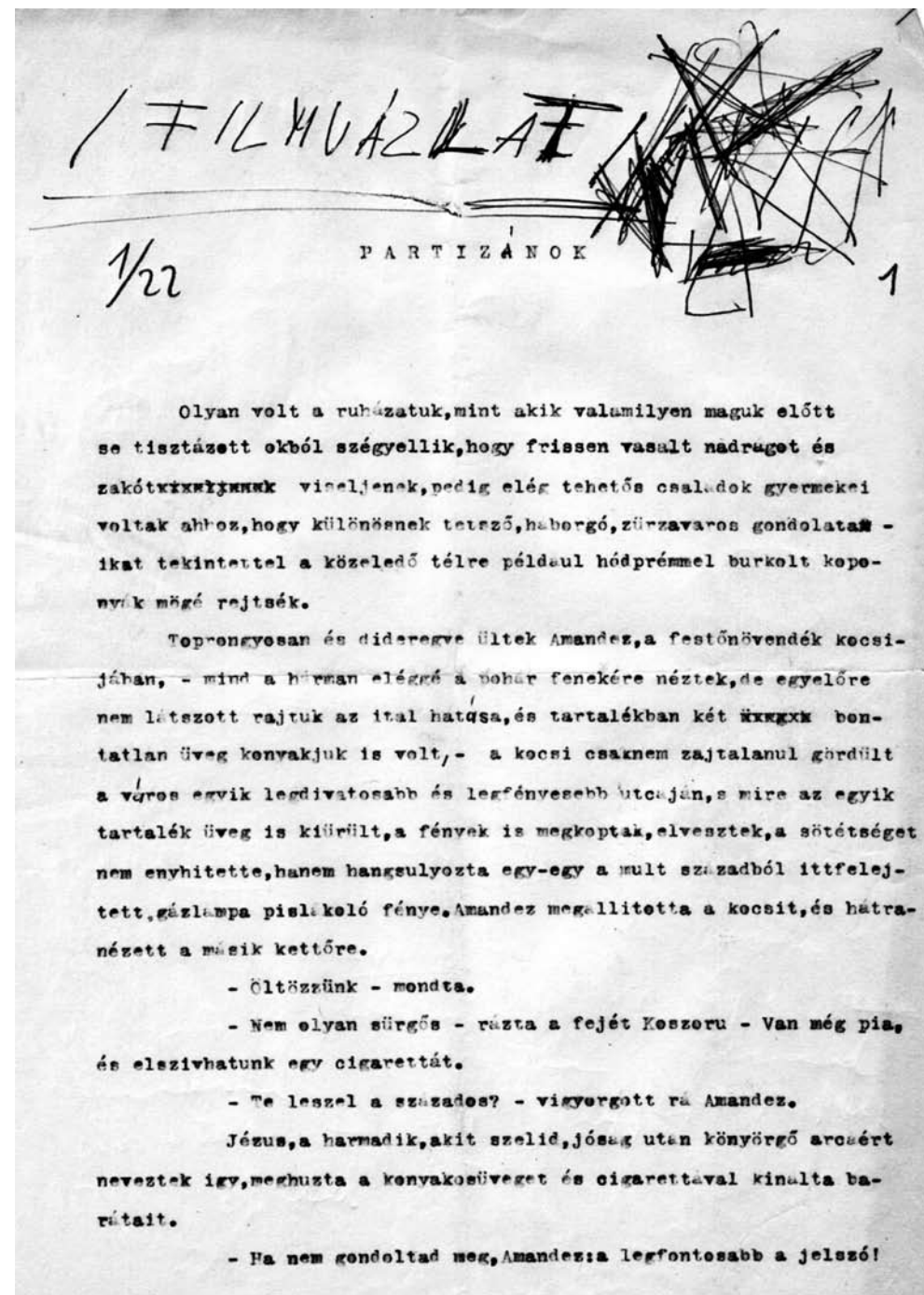
Az apa és az anya zavartan egymásra nézett; a férfi megköszörülte a torkát, és a szemüvegét kezdte törölgetni. A fiatalember törte meg a csendet.

- Ne szomorkodjatok - rázta meg a fejét - ne szomorkodjatok, hanem örvendezzettek, mert föloldozott titeket minden bűneitek alól, amit elkövettetek ellene.

És jobbkezét lassan áldásra emelte rájuk, mint a pap a távozóra a gyóntatószékben.

PARTIZÁNOK

/FILMVÁZLAT/

Olyan volt a ruházatuk, mint akik valamilyen maguk előtt se tisztázott okból szégyellik, hogy frissen vasalt nadrágot és zakót viseljenek, pedig elég tehetős családok gyermekei voltak ahhoz, hogy különösnek tetsző, háborgó, zűrzavaros gondolataikat tekintettel a közeledő télre például hódprémmel burkolt koponyák mögé rejtsék.

Toprongyosan és dideregve ültek Amandez, a festőnövendék kocsijában, – mind a hárman eléggé a pohár fenekére néztek, de egyelőre nem látszott rajtuk az ital hatása, és tartalékban két bontatlan üveg konyakjuk is volt, – a kocsi csaknem zajtalanul gördült a város egyik legdivatosabb és legfényesebb utcáján, s mire az egyik tartalék üveg is kiürült, a fények is megkoptak, elvesztek, a sötétséget nem enyhítette, hanem hangsúlyozta egy-egy a múlt századból ittfelejtett gázlámpa pislákoló fénye. Amandez megállította a kocsit, és hátra nézett a másik kettőre.

– Öltözzünk – mondta.

– Nem olyan sürgős – rázta a fejét Koszorú – Van még pia, és elszívhatunk egy cigarettát.

– Te leszel a százados? – vigyorgott rá Amandez.

Jézus, a harmadik, akit szelíd, jóság után könyörgő arcáért neveztek így, meghúzta a konyakosüveget, és cigarettával kínálta barátait.

– Ha nem gondoltad meg, Amandez: a legfontosabb a jelszó!

Apa cuka funda luka, funda kávé kamanduka, ap cuk funda luk, funda kávé kamanduk!

– Tudom – legyintett Amandez – Egy kicsit hosszú, de úgyse lesz szükségem rá.

– Azt soha nem tudhatod – rázta a fejét Jézus – Jobb, ha fennhangon elmondod néhányszor, és ha m é g i s meggondoltad volna, elég csak elkezdeni: apa cuka... Minek mondanád végig az egészet?

– Vagy csak annyit mondasz, hogy "kamanduk" – ajánlotta Koszorú – Azt, amit akarsz.

– Semmit se fogok mondani.

Sürgetően nézett rájuk.

– Ti csak húzzátok az időt, én mindenestre átöltözöm.

Kiszállt a kocsiból, kinyitotta a csomagtartót, és összegöngyölt ruhadarabokat és különféle tárgyakat dobált a földre: SS egyenruhát, fagéppisztolyt, szakadt, piros festékkel bevérzett ingeket, zubbonyokat, rohamkést és egy törött nyelű, molyrágta lyukakkal borított vörös zászlót. Ezeket a holmikat

Koszorú lopta a Filmgyár Központi Kellékraktárából, ahol mint segédmunkás dolgozott.

Amandez egy vérfoltos inget választott, de a vörös olajfesték, amellyel Koszorú kente be, még csak félig száradt meg, és az ing minduntalan Amandez meztelen melléhez és hasához ragadt.

– Nadrágot persze nem hoztál – nézett rá szemrehányón – Farmernadrágban legyen partizán?

– Sietnem kellett – védekezett Koszorú – Nem gondolhattam mindenre: bármelyik pillanatban meglephettek a raktárban...

– Mindent, amire szükségünk van, fel

kellett volna írni egy darab papírra – mondta komoly, megfontolt hangon Jézus. – Kissé hátrább lépett, és összecsapott szemmel végigmérte Amandezt.

– Ebben a kitérdelt nadrágban nyugodtan lehetsz partizán.

Amandez a zsebébe nyúlt: kulcsokat, piszkos zsebkendőt, százforintos bankjegyeket és aprópénzt halászott ki. A kulcsokat és a zsebkendőt visszatette a zsebébe, a pénzt pedig odanyújtotta Jézusnak, aki már a fejébe nyomta az SS tiszti sapkát, és mint egy láthatatlan tükör előtt illegve, összehúzott szemmel ellenőrizte a hatást.

– Szegény akarok lenni – vont a vállát zavartan

Amandez – és azt hiszem, ebédelnem se kellett volna: egy csöppet se vagyok éhes, mint ők...

– De biztosan fázol legalább – vigasztalta Koszorú –

– Erre igazán nem gondolhattunk: de ha akarod, a vattatásnál még egy cigarettát se kapsz.

Amandez szeme fölcsillant, mint akit súlyos gondoktól szabadított meg egy utolsó percben jött jótanács.

– Igazad van: ne adjatok cigarettát, még akkor se, ha könyörögnék érte. – Kis szünet után hozzátette: – Addig se gyújtok rá, amíg elkezdjük.

Tíz perc múlva ott álltak beöltözve: a partizán, az SS hadnagy Jézus, és Koszorú.

– Nem bántad meg? – kérdezte Jézus a keményre fagyott sárgöröngyökön toporgó partizánt. – Bizonytalan, rábeszélő hangon mondta: – Hagyjuk a fenébe, Amandez. Senki se hiszi, hogy gyáva voltál...

– Kisorsoltuk – hangzott a válasz – Nem mi döntöttünk, hanem a véletlen. Hirtelen Jézushoz ugrott, és az arcába köpött. – Talán t e nem merted volna végigcsinálni! Gyáva, szemét fasiszta gyilkosok!

De csak egyszer üthette meg a hadnagyot: a százados kimért, pontos mozdulattal az arcába csapott a géppisztolytussal. Amandez oldalt

a földre bukott, homlokán vékony, piros ránc jelent meg, mint egy gondolat, és a szeme felé szökött.

– Kommunista disznó, kik a társaid?

Koszorú belerúgott a magasra húzott térdekkkel kucorgó testbe.²³⁹ Aztán szeme keményen Jézusra

villant, az görcsösen lehunyta a magáét, lába rúgásra lendült, és hogy ne hallja annyira a nyögéseket és a rúgások tompa puffanásait, együtt ordított Koszorúval:

– Kik a társaid, disznó? Neveket mondj! Kik a társaid?

Amandez, az elfogott partizán alig érzett fájdalmat. Hálásan gondolt a hegyek között meghúzódó társaira, akik a veszélyes küldetés előtt kényeztető gyengédséggel vették körül: dupla porció babfőzeléket kapott, és a zsákmányolt konyakból is megitták. Tudta, hogy nem érdemes árulónak lennie: mindenképpen megölik. Ha elárulja a neveket, akkor is. Legfeljebb kevesebbet szenved. Amandez fiatal volt ugyan, de komoly és megfontolt harcos, akit tapasztalt férfiak szemeltek ki egy ilyen fontos feladat végrehajtására. A feladatot nem teljesítheti, ez talán nem is az ő hibája, bár ha meggondoljuk, lehetett volna óvatosabb, körületekintőbb. Mindegy már: ezen nem érdemes rágódnia. Egyetlen kötelessége maradt: hallgatni, nem árulni el a benne bízó társakat. Jobb lett volna fegyverrel a kézben harc közben meghalni, mint így, mikor a fonákjára fordult logika szerint egyetlen lehetősége a cselekvésre nem cselekedni: túrni, hallgatni, mindent eltúrni és mindenáron hallgatni. Vagy ez a passzív magatartás csak látszólagos, és aktívabb élete minden cselekedeténél? Ha nem hallgat, megölik a társait is, megölik a szabadságot. Amandez, az elfogott partizán, míg kínjában a megfagyott földön hempergett, a kínnál is világosabb és fénylőbb bizonyossággal érezte – a fájdalom, a halál és a saját árulásától való félelem csak segítette ebben a felismerésben –, hogy életének csupán ez az egyetlen cselekedete ad látható, tapintható értelmet: titkon mindig lehetőséget, esélyt könyörgött a sorstól, egy mindent eldöntő pillanatot várt; nem mutatkozhat gyöngének és méltatlannak, mikor elérkezett. Eddig hiába élt. Sem a nők, sem a kényeztető szülői kezek nem adhattak neki semmit, amelyet igazán fontosnak érzett volna. De ezek a félszeg szerelmekben és munka nélkül eltöltött évek megpuhították, megtörtek benne minden ellenállást; azokat a férfiakat se tudta megtéveszteni ott a hegyek között, mindezt látták összevérzett, rémült arcán, kerekre tágult szemein, mikor egy hideg novemberi hajnalon valósággal a lábuk elé esett, – a tulajdon merészsége miatt érzett büszkeségét és a társakat előre lenéző gőgöt, hisz ők nem egy meleg, kényelmes otthont hagytak el, valószí-

²³⁹ Az eredeti gépiratban itt vessző áll, utána x-ek által törölt szavak, melyeknek feloldása: „a gyerekek szoktak így aludni” (bizonytalan olvasat).

núleg soha nem éltek másként a világban, mint egyik napról a másikra, mindig üldözöttek, ezt a szánandó büszkeséget és gőgöt egyszeriben megtörte, nevetségessé tette csupán a hozzájuk vezető út és a hideg. Néhány testébe akaszkodó bokortüske elég volt ahhoz, hogy alázatossá váljék, mint a tűztől elrúgott kutya. Lassan, nagyon lassan bíztak meg benne, gyanakodva méregették a közük csöppent idegent, aki mindig jobban fázott és mindig éhesebb volt, mint ők, akiknek ez volt a megszokott. Végül is elfogadták olyannak, amilyen volt;²⁴⁰ ez mindig inkább pusztán idő kérdése,

mint a józan fontolgtatásé. Velük harcolt fegyverrel a kezében a gyűlölt hódítók ellen, és nem viselkedett gyáva férfi módjára. Amennyire rettegett egykor a tüskétől is, később mint aki berúgott a nyakába szakadt szabadságtól, a halálra is csak vállat vont és legyintett.²⁴¹ Talán nem tudták, de világosan érezték, hogy Amandez partizán ereje ijesztő gyöngéségében rejlik, életmegvetésében, amely sajátos, forró, önfeláldozó emberszeretethez kapcsolódott – bátorsága, halálmegvetése így a helyére került szemükben, és ha mint egy szabad és boldog életért tudatosan cselekvő ember nem is volt közük való, de önmarcangoló hűségének felismerése meghatározta végre igazi helyét és szerepét.

Amandez, az elfogott partizán összepréselte a száját, és megvetéssel hátrította el a verésben elfáradt hóhérok odakínált cigarettatárcáját. Nem árulta el társait, kitartott az utolsó pillanatig. Kínjainak és győzelme csontjáig átérzett mámorának a hadnagy rohamkése vetett véget. A két SS tiszt lihegve állt egymás mellett, lábuk előtt a halott.

– Szemét – lihegett a százados – Láttam: beszélt volna. Túl könnyű volt neki. Gyorsan csináltuk. Jézus elhajította a véres kést, és lassan a kocsihoz ment. Koszorú köpött egyet, rágyújtott, aztán követte. Pénzadarabot vett ki a zsebéből. Földobta a pénzt, és Jézus felkiáltott:

– Írás!

Lehajoltak, megnézték.

– Válassz – mondta.

– Én öltem meg... – mondta Jézus – Maradok én a tiszt...

– Minek magyarázkodsz? – nézett rá Koszorú –

– Iszol egy kortyot?

²⁴⁰ Itt ismét x-ek által törölt rész látható; feloldása: „hogy az embert befogadják-e, az többnyire idő és kitartás kérdése: nem valami józan megfontolás alapján, hanem mert” (bizonytalan olvasat).

²⁴¹ A pont után az oldal utolsó sorában a következő jel látható: .

Meghúzták a konyakosüveget, aztán Koszorú lehajigálva magáról az egyenruhát,
festékfoltos

zubbonyt húzott fel helyette. Majd lassú, ünnepélyes mozdulattal
fölemelte a törött nyelű vörös zászlót, a halotthoz lépett, és
szakadozott vásznával letakarta az arcát.

– És a ruhák? – kérdezte Jézus – A kocsi?

– Igazad van – bólintott Koszorú.

Benzinnel öntötték le a földre dobált ruhadarabokat,
fagéppisztolyt, a kocsi üléseit, a fölnyitott motorházat, a kereke-
ket. Gyufa lobbant, és a vörösen fölcsapó láng megvilágította az
arcukat, mint egy bizonytalanul megsejtett igazság. Aztán Jézus
feszes, katonás, Koszorú nesztelen, lopakodó léptekkel elindult
vissza, a város felé.

TÁNYÉRAKNÁK²⁴²

Mint az érverés, mint amikor /a Dobozban/ rádmosolyog az érgörcs, az embólia; az
infarktus; nehéz vagy vérnek: sok és kevés. Szikla robog az érben: /megállni akarsz!/ az
emberség úgy szakad le rólad, mint gombokról a koldus.

Dobai Péternek, 1973. június 16-án 8h 27'.

Hajnóczy Péter

²⁴² Első megjelenés: Forrás 2010/11, 45. Sajtó alá rendezte: Cserjés Katalin.

JÉZUS

[Bal felső sarokban, mottószerűen:] *Harminc tallér egy /szelet kenyér*
[A mottóval egy vonalban, a lap jobb oldalán az első fejezet címe:]

Az ébredés Jézus felébred

Jézus szürke arccal ébredt; nem is ébredt, inkább felriadt a szabálytalan szívverésekre: torka égett és száraz volt, fulladni kezdett és görcsös köhögéshozam fogta el. Kimeredt szemmel, mint akit rugó lökött ki, fölugrott az ágyából, érezte, hogy arcából és kezeiből kifut a vér, és mintha nyirkos verítékké változva ellepi reszkető egész testét. Tántorogva járkálni kezdett a Remegő kézzel kinyitotta az ablakot, és kapkodva belélegezte belenyomta arcát a májusi reggel friss orgona illatú levegőjébe.

„Istenem, édes Istenem, csak most az egyszer ne haljak meg, soha többé nem iszom egyetlen kortyot és leszokom a dohányzásról is.”

Letépte magáról az átizzadt pizsamát és meztelenül, fejét a két tenyerébe fogva, apró, gyors léptekkel járkálni kezdett a szobában, amely olyan hosszú volt, amilyen az ágya, mint aki abban bíz, hogy titkon rászédheti Istent, mert ha el is felejt segíteni rajta, addig biztosan nem halhat meg, amíg ilyen szemmel láthatólag bebizonyítja Neki és önmagának is, hogy él, mert nem csak egyszerűen a tagjait képes mozditani, ennyire talán egy akármilyen haldokló is képes egészen a legutolsó pillanatig, hanem a legkülönbözőbb, egyedül az eleven embert jellemző, értelmes cselekedeteket képes végrehajtani: ablakot nyitott, hogy friss levegőhöz jusson, és őszinte fogadalmat téve Isten segítségét kérte az Atyához fohászodott, anélkül, hogy ölbe tett karokkal várakozott volna könyörületére...

Jézus átvészelt már egynéhány ilyen rohamot átvitt, áttivornyázott éjszakák után, de igazán csak az előző roham percei alatt szenvedett. Akkor nem vigasztalhatta semmiféle tapasztalat, hogy túl lehet élni a nyolc napot felelőtlenség és az aljasságok-következményeit: amelyeket az ember önmagával szemben elkövet bűnösnek érezte magát, elfecsérelt, nincs életű embernek, aki pedig azért jött világra, hogy a jóság iránti [...], és bizonytalan ügyeit cselekedetekre és hatalom változtassa át. Ezt a rohamot az önmaga feletti ítélet Ez a roham az Ítélet előtti figyelmeztetés volt. Ezt biztosan tudta, mint ahogy bizonyosan hitt az Ítéletben. És hogyan változtat életmódján? A kérdés a semmibe lökte, mert váratlanul, hogy valamiféle magára kényszerített krízis, amely a lélekben habzsolást váltaná fel, céltudatosság, és életének kicsúfolása lenne.

A szobában lábszag, savanyú konyakszag és nikotinbűz keveredett az ablakon betóduló orgonailattal. Jézus zakatoló szívvel térdre esett az ágya előtt, és savanyú leheletű szájából remegő, elcsukló hangú fohász tört elő:

– Istenem, mutasd meg az Utat, hogy jó lehessenek! Látod, így/hogy nem tudok élni: bűdös a lábam és nem szeretem az anyámat! Istenem, adj értelmet kis, szürke életemnek, add vissza hitemet a lábizzadás elleni gyógyszerben és az anyám iránti szeretetben egyaránt, amen!

Sovány, remegő teste lassan felemelkedett a padlóról és Jézus pillantása a szoba egyetlen a meszelt falon lógó tükörre esett: öreg, csomós szakállú majomarc vigyorgott kacsintott rá.

Jézus Elfordult a tükörtől és, bizonytalan, határozatlan, tétova és remegő keze az ágya mellé a sarokba nyúlt és biztosan és határozottan megmarkolta a félig telt konyakos üveget. [Valószínűleg nem ide, hanem egy későbbi betoldási szándékra vonatkozik, de itt áll ez a szó:] Tibet!!!

A forró fürdő fürdő és a forró pogácsák

Jézus cigarettára gyújtott. Vérében kellemes zümmögéssel zümmögve, duruzsolva áradt szét a konyak: íme ismét győzött, az Ítélet pillanata, íme ismét a végtelenbe nézett: tíz perc, fél óra, három nap, kétezer nyolcvan, 20 ezer év.

Anyja a reggeli kávé főzte a konyhában, és a lakást betöltötte a pirított kenyér illata. Jézus megivott egy pohár teát és néhány harapás vajas pirítóst evett, ismét rágyújtott, és a fürdőszobába ment.

A kádhoz tolt egy széket, rajta a borotválkozó eszközök fogkrém, fogkefe, shampoo. Elhatározta, hogy haját is mos: tökéletesen tiszta, gyári tiszta akart lenni! Közben vizet engedett a kádba, füttyörészett.

Nyakig a vízben, tükör nélkül biztos kézzel borotválkozott, aztán durva kefével egész testét végigdörzsölte. Fél óra múlva leengedte a piszkos vizet és meztelenül a tükör elé állt. A majom képű szörnyeteg helyén maga Adonisz állt: a sovány, remegő test és a nyomorúságot arcán hordozó lélek eltűnt a Fenyőgyöngye fürdőszóval illatosított vízben, Isten csodát tett, meleg tenyere cirógatóan, megbocsátón végigsimított [...:] egyetlen fián.

A haldokló testen a nyirkos, szürke bőr, most finoman ívelt rózsaszínű [...], nyúlánk és izmos férfitermeten feszült a piros Csodával elnémított, kutyaszemű, idegek főlött. És az arc, ez a jóságért kiáltó jóság iránti kielégíthetetlen vágyban égő gyerek vagy kölyökarc gyermek arc, a nagy megtört fényű sárgászöld tigrisszemekkel, amelyek most bárány szemként szürke pillantottak vissza a tükörből viselőjükre!

[Ez a bekezdés bekeretezve és két átlós vonallal áthúzva szerepel a kéziratban, az alatta lévő a javított verzió:] Konok és szomorú volt ez az arc, és valamilyen erőt – a borotválkozás és a Fenyőgyöngye fürdőszó erejét sugárzott meggyőzően és megvesztegethetetlen – és szép volt, ahogy a mint ahogy a nőkből élő fiatal emberek arcán ragyog fel néha a szabadság. [Bekeretezés vége]

Konok és szomorú arc volt ez az arc, és valamilyen erőt – amelyet ki tudja, honnan kölcsönzött: talán nem volt más, mint a Super Silver borotvapenge és a Fenyőgyöngye fürdőszó hatása, vagy talán valamely mélységes, minden verejtékkel és szorgalommal megszerezhető tudásnál súlyosabb és a lélek legmélyére elásott hitből táplálkozott –, egyszóval valami ilyen behízsgáló, meggyőző és megvesztegető erőt sugárzott ez az ovális, finomrajzú arc – a megváltás ígézetét [vagy: ígéretét] tükrözte és azt a fajta

szépséget, amely ahogy a nőkből élő fiatal emberek a stricik arcán ragyogtak fel néha a felragyogó szabadságot sághoz hasonlít.

Jézus fehérneműt váltott és felvette Mikor Jézus felöltözött, anyja félig meddig elkészült már az előző nap eltervezett pogácsasütéssel. Sajtos pogácsát sütött: vendégeket várt délutánra. Két vendéget: név szerint Melindát, egy nőorvos feleségét, és a Pacsirta Umathumot, a festőművészt. [...] A villanytűzhely sütőjéből a Megváltás részeg, jobbra-balra dülöngelő pogácsák alakját öltötte fel. Jézus kényelmesen elhelyezkedett egy karos székben. Itt, anyja szobájában, ahogy kinézett a kis budai villa ablakából a virágzó orgonabokrokra, és beszívta a sült pogácsák illatát hirtelen nagyon erősen és világosan érezte, ez a hely az, amelyet elhagynia soha nem szabad, ahol bármi is történjék vele homályos indítékú cselekedetei és kalandjai során, itt mindig megpihenhet: hiszen ha az ember forró fürdőt vesz elfecsérelt valami alkoholos éjszaka után, és frissen vasalt öltönyben lép ki egy tisztos küllemű ház kapuján, rá se hederít [...] a sors apró tűszúrásaira, és e csapások talán el sem érik.

– Ha pedig egyszer csakugyan rosszul lennék – gondolta – ott az asztalon a telefon. Akkor majd orvost hívatok.

A strandon

Ha az ember talál valamit, mindig véletlenül találja. Jézus soha nem szerette előre eltervezni a programjait.

Lassan végigsétált a budai utcán, amely a Déli-pályaudvarhoz vezet. Ha pénze volna, fölülhetne ott az egyik vonatra, amely Siófokra vagy Balatonfüredre megy. De csaknem azonnal elvetette a gondolatot. Ha pénze volna, talán soha nem ülne vonatra, amely a könyvügynök számára ugyanolyan nélkülözhetetlen munkaeszköz, mint a könyvekkel és címjegyzékkel prospektusokkal megtömött aktatáska alatt látszó aktákat. Jézus hétköznapi és az öreg ügynökök által megadott címeikkel és neveikkel megtömött nehéz, zsírfoltos aktatáska: hol találni Szolnokon vagy Kiskunfélegyházán olcsó szállást, ahol néhány forintért vacsorát is főz a háziasszony, és talán reggelre az ügynök kockás flanelingét is kimosná. De hát mit csináljon? Megigyon egy korsó sört a „Gödörben”? Vagy csak úgy céltalanul sétálgasson egyet a Duna parton, a vizet és a cigarettája füstjét nézve?

A villamosmegállóban csinos strandszatyrokat lóbáló, nevetgélő lányokat és fiatal embereket látott. Hirtelen megirigyelte és megkívánta tőlük a jókedvüket, mint aki váratlanul heves vágyat érez egy harapásra annak a kenyereből, aki azt örömmel és jó étvágyal eszi.

Így Jézus elhatározta, hogy vidám és boldog lesz; valójában a boldogság nem egyéb, mint kemény elhatározás kérdése, gondolta. Miért ne szállt volna föl a tarka és nevető többiekkel a villamosra, amely egyenesen a Gellért-strandra vitte őket?

Jézus úgy vitte körül barnára sült, napolajtól csillogó testén kissé oldalvást tartott szomorú fejét, a pázsitkockák szegélyezte hullámedence körül, amelyen zölde, homályos és szomorú szemek voltak az ablakok, mint ahogy a pap mutatja föl az templomunkban

a Bárany Vért az ezüst kehelyben fölfogott Ártatlan Vért. Nyitva voltak ezek az ablakok, de fényük nem az Igét a Mester lábainál hallgató Máriát vagy a finom keskeny, fehér ujjait fehér kendőjébe rejtő. ezek az ablakok: fölnyílt, várakozó sebek, amelyeket a múltban elég gyakran kötözgettek különböző Máriák és Márták, akik 19 éves korukban filozófiai műveket olvastak és Dylan Thomas Mann költeményeit regényeit olvastak és ismerték a gyomorbetegség számára előírt ételek elkészítési módját. módjait.

Jézus tudta, hogy minden férfi számára csupán egyetlen nő van megteremtve, és azt sok néven, különböző alakokban szeretjük.

Jézus mélységesen szégyellte magát, mikor szerelmeskedés után Locke filozófiájáról kellett előadást hallania, és ilyenkor buta és műveletlen nők társaságára vágyott. És mivel a világ olyan szűk és rettenetes, szívet facsaróan kijózanító nap, ahol iszonyú módon minden emberi kívánság teljesül – gondolta Jézus – csak akarni kell valamelyest; És mivel e sorscsapások közül, amelyek az embereket sújtják, talán ez a legmegalázóbb az életben [...] hogy csaknem minden emberi kívánság teljesedik egyszer, megajándékozta Jézust, buta és műveletlen hölgyekkel is. S míg a hölgy az ágy szélén ülve a körmét reszelgette és időnként hangosan ásított, Jézus azon kapta magát, hogy Locke: Értekezés az emberi értelemről c. munkájából olvas fel fennhangon a fölolvastást meggyőző és erélyes kézmozdulatokkal kísérve részleteket, s mit sem törődik a feléje fordult tágra nyílt szemű, rémült lányarcával arcocskával, tovább fecseg, mintha élete legfontosabb feladata volna, hogy a mellette ülő az olvasottakat maradéktalanul megértse, és részt vegyen a felolvasónak örömeiben az Értelem iránti buzdó, s olthatatlan szerelmében...

Természetesen a Megváltás ösztöne dolgozott benne, amikor Locke-ról fecsegett – azon kívül szerette hallgatni a hangját: Olvasottságukat fitogtató nőknek néha hosszú részleteket olvasott fel a telefonkönyvből, hangosan ásított közben és nem tette a szájá elé a kezét.

Néha órákat töltött ábrázolással, hogy elképzeljen magának egy nőt, akit igazán szeretni tudna. Mint érezte Alapos munkát végzett, apró részletekből, mozaikdarabokból igyekezett kirakni az ideál arcképét, ahogy a gyerekek teszik a Kirakós játékokban vagy a rendőrségi nyomozók, mikor az egy-egy arcrészletre pontosan emlékezni vélt szemtanúk megfigyelései alapján fényképezik egyetlen arcba a körözött gonosztevő feltehetően élethű ábrázatát.

Jézus ezer és ezer férfi és női és gyermek arcot használt fel ehhez a munkához; ügyvéd, bibircsók, tejszínű stb. arccokat – kutyák, majmok, és mókások elhesett és madaraktól elhesett szelíd, könnyed, megható vagy kegyetlen fintorokat és mozdulatokat, és nem kerülte el figyelmét a fák az ég és a kövek színe és különös rajzolata sem-, mert tudta, hogy mindenbe, ami létezik, valamilyen módon szerelmesek vagyunk; egy valaha elroppant elkopogott hallott géppisztolysorozat, száraz [...] és anyánk halálhörgése ugyanúgy része szerelmi vágyaink tárgyának, mint egy vércse átröppenő és visszatükröződő árnyéka egy sündiszó fekete sötét szemében.

Jézus összerakta összerakosgatta a Mindenségből kiválogatott képet amelyről azt hitte a Mindenség maga - hisz olyan alaposan és minden apró részletre kiterjedő figyelemmel válogatott! – Saját arcképét látta viszont, a kissé féloldalt tartott ovális rajzú,

Krisztus-fejet, amint zöldes, hunyorgó szemmel a Napba néz.

Ahogy most visszagondolt arra az elképzelt lányra, akit talán igazán szeretni tudna, ~~önkéntelenül~~ lassan a Nap felé fordította és végigsimította arcát.

Hűvös víz loccsant végig arcán mellkasán és ujjain. Egy lány ~~nevetett rá~~ nevetése röppent föl a medencéből, s mikor Jézus zavartan és meglepetten lenézett a partról a nevetés fehér bőrű teltnyakú, párnáskezű gazdája nem fordította el az arcát és úgy imbolygott kissé kövérkés, puha, fekete szőrpihés combjain és lábszárain a bokáig érő vízben, mint lágy, meleg vérrel megtöltött tejes tömlőkön. Jézus biccentett, és most már zavar nélkül őszintén és boldogan elmosolyodott; tudta, hogy nem valaki mással tévesztették össze, hanem csak is őt várják ott a vízben; fölemelt karjával intett a lánynak és elindult hozzá lefelé a lépcsőkön.

A Csoda

– Mert Csoda, máshogy nem nevezhetem, ahogy mi találkoztunk – jelentette ki Jézus, és megkérte a lányt hogya kibontja a haját szedje ki hajából a tűket, mert kellemtelenül szurkálják a mellkasát – Vagy te nem annak érzed?

Olyan szép vagy és olyan szomorú az arcod – válaszolta a lány – Biztosan érdekes foglalkozásod van és kitűnően pingpongozol. És mondd csak, hogy hívnak?

Jézus megmondta a nevét.

És mindenki így nevez? – kérdezte a lány. A mamád? A házmester? A barátaid és ~~ezen a néven ismernek~~ így szólítanak a munkahelyeden? – Különbö – tette hozzá – szép név és illik az arcodhoz.

Diák vagy? – kérdezte Jézus.

A Közgazdasági Egyetemre járok gazd. történet és filozófia szakra.

– Locke – rázkódott meg Jézus az utálattól – John Locke. Értekezés az Emberi Értelemről. Nyilván olvastad; igazán elsőrendű és úttörő és forradalmi munka volt a maga korában.

~~Ez volt a Csönd kezdete, az első perc, amikor mindketten megértették, hogy nem tudnak mit mondani egymásnak; közéjük zuhant válaszfal volt a Csönd, amely végül is közelebb hozta őket egymáshoz, mert közös volt bennük a szóval ki nem mondott szándék, hogy valamiképp ledöntsék ezt a falat.~~

– Tudomány és filozófia! kiáltott fel hadonászva Jézus – Nem tudom miért kell ilyenmiről fecsegni, amikor süt a Nap? Az igazán fontos közlendőket úgy sem lehet szavakkal kifejezni, mert nincsenek ilyen szavak: nyomorultán könyörgünk és sikoltozunk szeretkezés és haldoklás közben, mint amilyen [...] nyugalommal [...] át a köztes időt.

Locke és a telefonkönyv.

A Csodáknak az a sajátságuk, gondolta, hogy olyan kiábrándítóan hasonlók egymáshoz. Locke és a telefonkönyv. Úristen, miért kell egyáltalán beszélni? Miért kell filozófiáról fecsegni, mikor süt a Nap? Nem a csodában van a hite; elszürkült lelkünk nem tudja hirtelen befogadni az Esélyt, a Megváltás esélyét. Magunkhoz aljasítjuk és

bemocskoljuk a Csodát, hogy aztán [...] hatalmaskodjunk.

Locke és a telefonkönyv. Miért van az, gondolta, hogy ezek a Csodás [...] annyira hasonlítanak egymáshoz?

– Voltaire is igen nagyra értékelte John Locke munkásságát – bólintott a lány, és szeméit ijedten, félénken a fiatalemberre kapta – Te már elvégezted a filozófia-szakot?

– Könyvügynök vagyok – felelte Jézus – és ha vidékre utazom, unalomból gyakran elolvasom a könyvek borítólapjára nyomtatott fülszöveget.

– Milyen érdekes foglalkozás! – kiáltott fel a lány – És mondd, mennyit fizetnek? – Aztán választ se várva összecsapta a kezét: Csakugyan van ~~abban~~ lehet valami abban a Csodában, amiről beszéltél! Milyen furcsa véletlen, nem mindennapi találkozás ez a miénk!

A vendéglőben

Térdük összeért a kis vendéglő asztal kendője alatt, és rántott máját ettek uborkasalátával. Jézus gondolatban a zsebében kutatott és a pénzt számolta.

A lány nagyon lassan evett, sokáig és gondosan megrágott minden falatot, mintha ebédelni és élni is örökké óhajtott volna: két falat közben megpihent egy kicsit, erélyes és határozott hangon sót, szódavizet vagy kenyeret kért, s csak akkor vette ismét kezébe a kést, villát, mikor a pincér megérkezett a szalvétába bújtatott, friss kenyér szeletekkel a ~~sóval~~ sótartóval és bádogtálcán egyensúlyozott pohár szóдавizzel.

Jézus kínlódó arccal feszengett a székén: ő legfeljebb pezsgőt vagy valami drága konyakot, mert volna kérni ilyen ellentmondást nem ismerő hanghordozással, és mivel a számlát növelő rendeléshez nem volt pénze, tányérjába súnyta a fejét és villájával egy-két maradék kenyérdarabot kezdett ide-oda tologatni.

A lány miután jó félóra elteltével befejezte az étkezést papírszalvétába csavart egy felbevágott gyerektenyéryni májdarabot, aztán egy bő nylonzacskót húzott elő retiküljéből, amelybe villájával lassú, magabiztos mozdulatokkal behelyezte az uborkasaláta maradékait, végül egy félig elfogyasztott kenyérszelettel együtt mindkét csomagot táskájába süllyesztette. Végül órájára nézett.

– Szólj a pin

– Fizessünk – mondta Jézusnak – még ki kell mennünk anyuhoz a kórházba.

Jézus piros fülekkel, rekedt hangon szólította a pincért.

A lány gondosan ellenőrizte a számlán feltüntetett végösszeget, majd ismét a táskájába nyúlt, a tükrében apró tükröt húzott elő és a haját kezdte igazgatni.

~~Tudod az Édesanyám~~ Anyunak méhrákja van és nagyon viszem – ~~mondta a lány~~ – ~~a májat~~ – ~~mondta a lány~~ – szereti a májat – ~~mondta a lány~~ – Nekem pedig még legalább öt kilót kell fogynom, és nem ehetek meg egy egész adagot.

Jézus zavartan bólintott, majd elnézést kért: a mosdóba kell mennie.

A lány húsz perc várakozás után értette meg, hogy otthagyták; [Bekeretezve a következő rész:] Csak arca rándult meg; és az ajkát keményen [...] arra gondolt, hogy két év múlva, mikor már kezében lesz a diploma, a vizes fürdőnadrágját szorongató Jézust pedig sajtos pogácsával kínálta az anyja és [...] a nőorvos középkorú felesége tréfás

megjegyzéseket tettek csillogó szeme és farkas étvágya láttán. [Bekeretezés vége] a hazatérő Jézus karikás, csillogó szeme láttán Pacsirta úr és a nőorvos középkorú felesége néhány tréfás, kötekedő megjegyzést tett.²⁴³

²⁴³ Hajnóczy Péter *Jézus* című, hagyatékban maradt, protonovelláját, hosszas kutatás után, kizárólag kéziratos formában találtuk meg a hagyatékban. A füzet, amelynek a lapjai között megtaláltuk a tizenöt lapnyi, különálló protonovellát, a hagyatékot elsőként elrendező Reményi József Tamás által 1974-es datálást kapott, amit a *Jézus* kapcsán inkább 1972 és 1976 közötti időintervallumra érdemes bővítenünk. A kézírás nehezen, helyenként egyáltalán nem olvasható. Egyes részeit a szerző minimális változtatásokkal áttemelte későbbi, publikálásra kerülő műveibe, amint arról a kiadást kísérő tanulmányok is megemlékeznek. Az egyeztetési hibák és a kifejtésre váró mondattöredékek révén is megmutatkozik az írás befejezetlensége és csiszolatlansága. Az egyeztetési és más helyesírási hibák közül csak az ékezetek hiányát korrigáltam, ha biztos voltam az olvasatban, illetve a központozás hiányait ott „pótoltam”, ahol a kézírás zsúfoltsága vagy más jelek arra utaltak, hogy vélelmezhetően a szerző is megtette ezt, jöllehet bizonytalan a meglétük. Azokat a helyeket, amelyek olvashatatlanok voltak [...] jellel, a bizonytalan vagy csak kikövetkeztetett helyeket aláhúzással jelöltem. A lap alján csillaggal jelzett beszúrásokat beemeltem a főszövegbe. Egyéb megjegyzéseimet szögletes zárójelbe foglaltam. Az áthúzott részek a kéziratban is át vannak húzva. Csupán azokat a szerző által kihúzott részeket hagyom el a posztumusz közléskor, amelyek egyértelműen jelentéktelen- és a főszövegben egyébként biztosan megőrzött résznek bizonyultak, így szóisméltéseket, szókezdeteket, névelőket, stilisztikai különbséget alig hordozó variánsokat töröltem. Ahol a főszöveg megértése miatt fontos vagy bármilyen szemantikai többletet ígérő, áthúzott rész szerepelt a kéziratban, ott mindent megőriztem. A hasonmás lejegyzés helyett a könnyebb áttekinthetőség miatt döntöttem e mellett az eljárás mellett. A szöveg sokszorosán kezdetleges állapota még így is próbára teheti az olvasót, aki valószínűleg csalódní fog akkor, ha ezzel a protonovellával elsőként vesz Hajnóczy-alkotást a kezébe. Annál nagyobb meglepődésére lesz, reményeink szerint, azoknak, akik Hajnóczy munkásságának és a róla szóló szakirodalomnak jó ismerői ugyan, de eddig csak Reményi József Tamás egy-egy utalásából ismerhették ennek a kéziratnak a címét és néhány sorát, például a „*Szétzórom, majd felépítem magam*” tanulmányt olvasva az ezredfordulón. (Hoványi Márton)

LIDI MAMA

Valamikor azt a bérházat három, szigorúan elkülönített udvar választotta szét, mi azon a részén laktunk, amely az első kategóriába tartozott: kisgyerek voltam, de az úristennek sem tudtam felfogni, mit is jelenthet rangban a vörös kókuszszőnyeg, amelyet titokzatos rendeltetésű rézfűlek határoltak. Ez a kókuszszőnyeg még akkor sem érne semmit, ha létezett volna, pl. mert a lift többnyire rossz volt – az a gyanúm, hogy a házmester rontotta el, s aztán hosszabb-rövidebb kérések után busás borraivalóért megjavította.

A ház első udvara fölé csüngő emeletek – öt emelet volt! – lakói ún. értelmiségiek voltak a nőgyógyásztól a katonatisztig. Hogy a világon, s épp a mi házunkban katonatiszt is van, azt akkor tudtam meg, amikor az ezredes az ötödikről az udvarra vetette magát. Nekem ugyan szigorúan megtiltották, hogy megnézzem az udvar sárga keramitján szétkenődött bajszos férfit, de én megnéztem. Azóta mindig így gondolok a katonatisztekre, úgy, ahogy a bajszos ezredest láttam. A takarításra a házester utasítására – Lidi mama vállalkozott, miután néhány pohár törköly pálinkát megivott. Lidi mama vállalkozott a munkára, pontosabban nem tagadhatta meg a parancsot. Lidi mama az ezredes maradványait egy háti kosárba dobálta, a vért s egyéb maradékot a kanálisnyílásba zavarta.

/Néhány szót talán maga Lidi mama is megérdemel. Természetesen a harmadik udvarra néző koszos ablakszemeivel rendelkező lakóhely volt az övé. Azt hiszem, semmi egyéb nem volt, ami az övé lett volna./

Tehát Lidi mama bűzös rongyaiban előkerült valahonnan, és törköly pálinkát lehelve a bajszos ezredesre, azt is eltakarította, ami az ezredesből még megmaradt. Megjegyzendő: a régi épületek emeleteinek, ha a felét kiteszik a maiak.

Furcsa függőségi kapcsolat állt fenn a házmester és vicéje között. Furcsa, mondom, mert az előbbi volt kiszolgáltatva az utóbbinak. Mert néhány forint és törkölypálinka fejében minden elképzelhető mocskos munkát elvégez, túlélve jötevéjét, a házmestert is.

Természetesen nem ő lett az új „házfelügyelő”, de neki is, akár elődjének, Lidi szolgálatai pótolhatatlanok voltak, és Lidi nem volt annyira hülye, hogy saját árfolyamát fel ne verte volna, amennyire csak lehet.

Én akkoriban szarral megtöltött papírzacskókkal szoktam megdobálni – nem Lidit, mert ő a szarnál sokkal bűdösebb volt –, hanem egy jól öltözött polgárt, aki, mint mindenki, kivéve Lidit, Szabad Nép félórákra igyekezett munkakezdés előtt.

Ezek az emberek lelkesebbek voltak a meggyőződéses kommunistáknál – Magyarországon tízmillióból három volt ilyen –, mielőtt meggyőződéses nyilasok voltak. E két párt „eszméi” és főként eszközei semmiben sem különböztek egymástól: és Lidi szarral bíbelődő lényé – meglehet, ösztönösen – utálkozva elfordult tőlük.

Talán csak az öreg, bajszos ezredes földi maradványait dobálta némi gyengédséggel a kosárba.

MOSZKVA TÉR BLUES

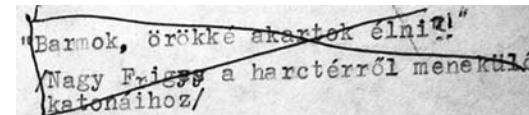

Bagi Anita

A szakács mottóinak feldolgozásáról

A *szakács* hagyatékban található mottóinak listája, az egyes fejezetek címéhez rendelve.²⁴⁴ A bal oldalon a hagyatéki szöveg kivágatai, míg a jobb oldalon az átírt és helyesírással javított változatok olvashatók.

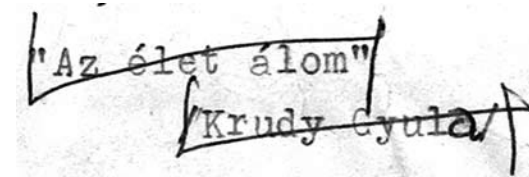
A szakács és a lázas fagyaltosnő

„Barmok, örökké akartok élni?!”

/Nagy Frigyes, a harctérről menekülő katonáihoz/

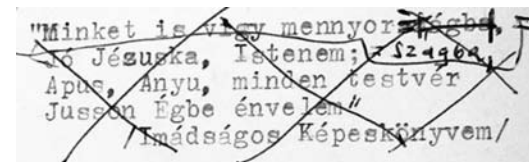
A szakács álma

„Az élet álom”

/Krúdy Gyula/

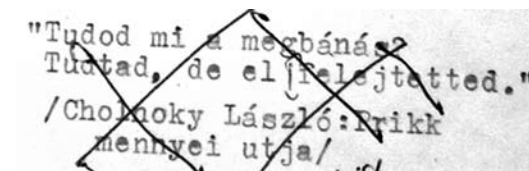
A szakács először jelenti szenvedéseit

„Minket is vigy menyországba. Jó Jézuska, Istenem; Apus, Anyu, minden testvér Jusson Égbe énvelem”

/Imádságos Képeskönyvem/

A szakács és a kiegyensúlyozott lány

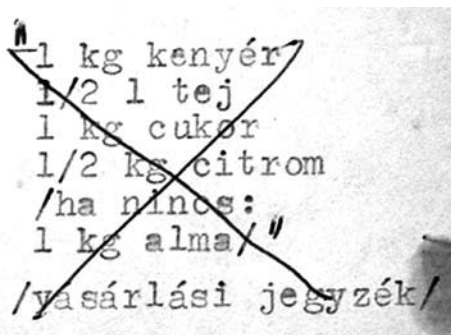

„Tudod mi a megbánás? Tudad, de elfelejtetted.”

/Cholnoky László: Prikk mennyei útja/

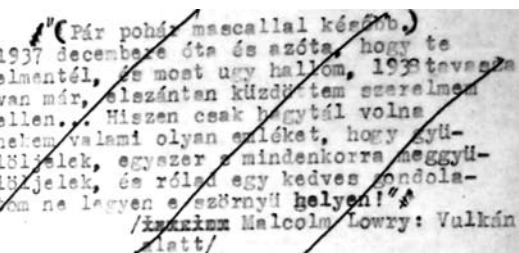
²⁴⁴ A *szakács* in: Hajnóczy Péter *összegyűjtött írásai*, szerkesztette: Reményi József Tamás, Mátis Livia, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 567-609.

A szakács feldönti a tejespoharat

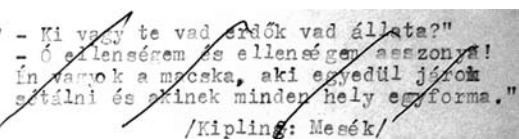
„1 kg kenyér
1/2 l tej
1 kg cukor
1/2 kg citrom
/ha nincs:
1 kg alma/
/vásárlási jegyzék/”

A szakács és egy kavics

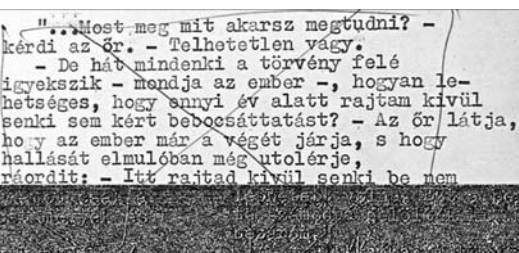
„(Pár pohár mescal-lal később.) 1937 decembere óta és azóta, hogy te elmentél, és most úgy hallom, 1938 tavaszán van már, elszántan küzdöttem szerelmem ellen... Hiszen csak hagytál volna nekem valami olyan emléket, hogy gyűlöljek, egyszer s mindenkorra meggyűlöljek, és rólad egy kedves gondolatot ne legyen e szörnyű helyen!” /Malcolm Lowry: *Vulkán alatt*/

A szakács mint állatbarát

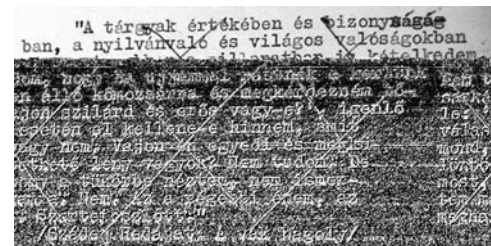
„ - Ki vagy te, vad erdők vad állata?”
„ - Ó ellenségem és ellenségem asszonya!
Én vagyok a macska, aki egyedül járok sétálni, és akinek minden hely egyforma.”
/Kipling: *Mesék*/

A szakács megkísértése

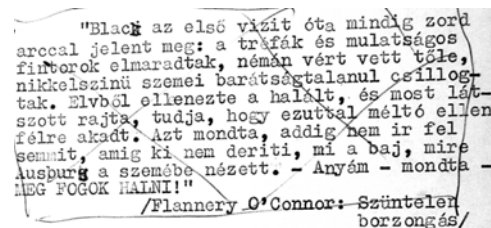
„...Most meg mit akarsz megtudni?
- kérdi az ör. - Telhetetlen vagy. - De hát mindenki a törvény felé igyekszik - mondja az ember -, hogyan lehetséges, hogy ennyi év alatt rajtam kívül senki sem kért bebocsáttatást? - Az ör látja, hogy az ember már a végét járja, s hogy hallását elmúlóban még utolérje, ráordít: - Itt rajtad kívül senki be nem léphetett volna. Ezt a bejáratot csak a te számodra jelölték ki. Most megyek és bezárom.” /Kafka: *A törvény kapujában*/

A szakács átváltozása

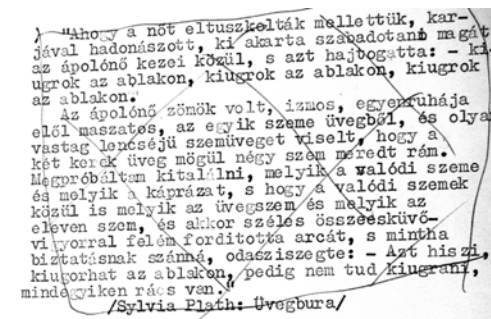
„A tárgyak értékében és bizonyosságában, a nyilvánvaló és világos valóságokban még most, ebben a pillanatban is kételkedem. Nem tudom, hogy ha ujjammal ráütnék a kertünk sarkában álló kőmozsárra és megkérdezném tőle: 'vajon szilárd és erős vagy-e?', igenlő válasz esetén el kellene-e hinnem, amit mond, vagy nem. Vajon én egyedi és megkülönböztethető lény vagyok? Nem tudom. De most, hogy a tükörbe néztem, nem ismertem magamra. Nem. Az a régebbi énem, az meghalt. Szertefoszlott.” /Szádecq Hedáját: *A vak bagoly*/

A szakács másodszer jelenti szenvedéseit

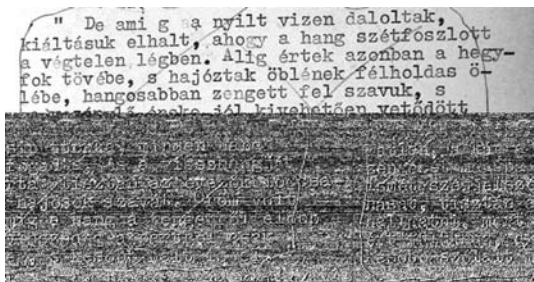

„Black az első vizit óta mindig zord arccal jelent meg: a tréfák és mulatságos fintorok elmaradtak, némán vért vett tőle, nikkelszínű szemei barátságtalanul csillogtak. Elvből ellenezte a halált, és most látszott rajta, tudja, ezúttal méltó ellenfélre akadt. Azt mondta, addig nem ír fel semmit, amíg ki nem deríti, mi a baj, mire Ausburg a szemébe nézett. - Anyám - mondta - MEG FOGOK HALNI!” /Flannery O'Connor: *Szüntelen borzongás*/

A szakács fellapozza a noteszát

„Ahogy a nőt eltuszkolták mellettük, karjával hadonászott, ki akarta szabadítani magát az ápolónő kezei közül, s azt hajtogatta: - kiugrok az ablakon, kiugrok az ablakon, kiugrok az ablakon. Az ápolónő zömök volt, izmos, egyenruhája elől maszatos, az egyik szeme üvegből, és olyan vastag lencsés szemüveget viselt, hogy a két kerek üveg mögül négy szem meredt rám. Megpróbáltam kitalálni, melyik a valódi szeme és melyik a káprázat, s hogy a valódi szemek közül is melyik az üvegszem és melyik az eleven szem, és akkor széles összeesküvő-vigyorral felém fordította arcát, s mintha biztatásnak szánva, odasziszegte: - Azt hiszi, kiugorhat az ablakon, pedig nem tud kiugrani, mindegyiken rács van.” /Sylvia Plath: *Üvegbura*/

A szakács visszaemlékezik hajóújtára „De amíg a nyílt vizen daloltak, kiáltásuk elhalt, ahogy a hang szétfószlott a végtelen légtelenben. Alig értek azonban a hegyfok tövébe, s hajóztak öblének félholdas ölébe, hangosabban zengett fel szavuk, s a vezénylő éneke, jól kivehetően vetődött a partra. Hiszen a síkot körülölelő völgykatlan, akár a síp tokja,

minden hang zengését magába fogadta, és a visszhangját ismét széjjelszórt: tisztán az evezők loccsanását, tisztán a hajósok szavát. Öröm volt hallgatni, mert míg a hang a tengerről előbb ért fülükhöz, a visszhang a partról csak később szólalt meg, s később halt is el.” /Longosz: *Daphnisz és Khloé*

A *szakács és a lesben álló tulipánok* címet viselő „fejezettől” már nincsenek mottók az egyes szövegegységek előtt.

Az ismertetőben bemutatott szöveg gondozásánál (hagyatéki jelzete: 2_08) a műhely előző publikációihoz hasonlóan Dányi Ágnes műhelytagunk jelzéseit és rendszerét követtem. A teljes hagyatéki szöveg még nem került feldolgozásra; ezúttal a mottókra koncentráltunk, s a szöveg sajátosságait vizsgáltuk.

A *szakács* tanulmányozásánál érdemes megjegyezni, hogy gyümölcsöző lenne összevetni az *Osiris* kiadásában megjelent szöveget a gépirat szövegével, és a hagyatékban ugyancsak fellelhető kéziratok szövegével: kihagyások, félre-szerkesztések és elgépelések szép számmal találhatóak – a genetikai szövegkritika a különböző szövegváltozatok kapcsolatát vizsgálva segíthetné a jelen szöveg további tárgyalását is.²⁴⁵

A szöveg viszonylag könnyen kezelhető: mindegyik mottó gépelt, az esetleges javítások azonban kézírással történtek. A *szakács* szövegén az eddig feldolgozott szövegek egyik sajátossága is jól megfigyelhető: a hosszú magánhangzók közül az „í” és az „ü” szinte minden esetben röviden szerepel – a tendenciaszerű jelenség bizonyára az író-gép korlátozott számú karakterének tudható be. A javítások nem csupán helyesírásiak. A kivágatok olvasásakor megfigyelhető, hogy a mottók minden esetben kihúzásra kerültek – s pont e tény szolgál publikációnk apropójául és lényegéül. Vajon miért nem kerül minden fejezet elé mottó? Az első tizenkét fejezetet követően ugyanis már nem találunk többet.²⁴⁶ Miért tartotta az írás folyamán mégis oly meghatározónak?

A *szakács*, teljes gépiratát tekintve, még messze nem mondható befejezett és feltárt hagyatéki anyagnak – a különböző szövegváltozatok aprólékos filológiai vizsgálata még a műhely szorgos tagjaira vár.

²⁴⁵ Ezek közül az egyik talán legfeltűnőbb: Az *úr a Honvéd utcán* című szövegegység külön fejezetként van jelölve a gépiratban.

²⁴⁶ Ennek szövegszervező nyomairól s lehetséges indokairól, valamint a mottók és a fejezetek szemantikai viszonyairól Cserjés Katalin dolgozatában olvashatunk.

Cserjés Katalin

Eltávolított mottók emlékei

- a Hajnóczy-hagyaték gondozói megosztanak bizonyos rájuk bízott és immár feltárt szövegtényeket érdeklődő olvasóikkal -

Előbb a Hajnóczy-intertextek természetrajzáról:

Talán a háló; a szöveg tükrén lebegő, majd alámerülő háló metaforája lesz az, mely „kifogja” a Hajnóczy-intertextus természetrajzát. Vagy: a vírus, irritáció és fertőzés; kiismerhetetlen utakon, bűvópatakként fel- feltörő jelenlét és terjedés.

Talán a „háló”; és: „a motívum lebegtetése a szöveg tükrén” vagy a mélystruktúrába applikálva. És: „nyomozás és felfedezés”²⁴⁷ mint módszer, mellyel a fenti metaforák által lefedni remélt szövegjelenségek, „intertextuális” vonások előkerülhetnek a homályból a Hajnóczy-korpusz szövegeiben.

Hajnóczy rengeteget olvasott, ez – és az írás voltak kapaszkodói a civilizált (élhető) világhoz. Ezek tartották életben. Autodidakta volt, ehhez (és göggyéhez) mérten néha „sznob” is. Szívesen másolt szövegeibe olyant is, amit nem ért(het)ett egészen, de rálelt, megtetszett neki, és felismerte „talált tárgyan”, hogy az arisztokratikus regiszterbe tartozik. Így kerülhetett intertextjei közé a *Carmina Burana* ófelnémet részlete, a vaka-költészet példái vagy a Nietzsche-szemelvények.

Olvasmányait a legváltozatosabb körből választotta, de jó érzékkel jó irodalmat vett magához. Olvasmányai megragadták, és mélyen beleivódtak gondolkodásába, azon keresztül írásai: „*appropriation art*” – a kisajátítás expanziós művészete –, sajátjai-ként éltek tovább benne a megismert és honosított szövegek.

Most a már ismert Hajnóczy-szövegek mottóiról:

A gyűjteményes kötetek anyagát számba véve – míg a hagyatékot, a Reményi József Tamás által az *Utószó*ban jelzett, töredékben maradt vagy vázlatban hagyott írásokat nem sikerült a maguk teljességében áttekinteni –, hat olyan mű látható, mely mottóval rendelkezik. A mottó-adás az *M* című kötet hasonló címet viselő és a szerkesztésben a kötet végére került elbeszélésében kezdődik (megítélésem szerint ez a szöveg vízválasztó/áttörés a Hajnóczy-prózában), és mintha az ötlet, a lehetőség, amivel eddig még nem élt, megtetszene a szerzőnek, a rákövetkező írásokban sorra használja e textuális eszközt. (Ne felejtjük azonban el, hogy Hajnóczynál a publikálás sorrendje nem azonos a megírásával, és a kötetben való egymás utáni elhelyezés is a szerkesztők műve, ha, míg élt, Hajnóczy ebbe természetesen bele is szólt.) A *Hajnóczy Péter művei* 1982-es, Mátis Livia által szerkesztett kötetét kézbe vevő olvasó úgy érzékeli: az *M*-től kezdve

²⁴⁷ Itt egy kedves könyvem címe köszön vissza: Halász László: *Az olvasás: nyomozás és felfedezés*. Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1983.

Hajnóczy mintha, legalábbis egy ideig, rászokna a mottóadásra. Olyannyira, hogy *A parancs*ban egyenesen három (négy?) mottót helyez el a kisregény előlapján. Ez nem lehet véletlen: *A parancs*, ez a „nyitott mű”²⁴⁸ épít leginkább a vendégszövegekre. Ezt követően a *Meghalt a trikóm* az utolsó olyan szöveg, melyet mottó vezet be, bár vitatható, valójában mottó-e a kínai agyagkatonákról szóló újságcikk-részlet a novella élén, vagy a mottónál szervezesebb része a főszövegnek ez a terjedelmes idézet.

A *Világirodalmi lexikon* a mottót (olasz motto »szó«, »mondat«) az irodalmi mű élén álló jelszóként, jelmondatként vagy hasonló szerepű hosszabb szöveggé határozza meg.

Gérard Genette ötféle transztextuális kapcsolatot különít el 1982-es tanulmányában, egyre növekvő „absztrakciós, implikációs és globális rendben”²⁴⁹ elősorolva őket. Első alestésként különíti el a Julia Kristeva által tanulmányozott intertextualitást. A második típusba Genette egy „távolságtartóbb” kapcsolatot utal, amely „a tulajdonképpeni szöveg és aközött áll fenn, amit aligha hívhatunk másként, mint a szöveg *paratextusa*: cím, alcím, belső címek; előszók, utószók, bevezetők, előjáró beszédek stb., lapszéli, lapalji, hátsó jegyzetek; mottók (...)”. Ezek az elemek a szövegnek változó környezetet teremtenek, mellyel megkönnyítik, irányítják az olvasó tájékozódását, akinek erudíciója esetleg más irányú. E kapcsolatterület Genette szerint „a mű pragmatikai dimenziójának, vagyis az olvasóra gyakorolt hatásának egyik kiváltságos helye”, melyet „műfaji szerződésnek vagy egyezésnek” is lehet nevezni Philippe Lejeune önéletrajzról írt tanulmányának szóhasználatára²⁵⁰ hivatkozva. Genette példák sorával bizonyítja, hogy a „paratextualitás (...) elsősorban megválaszolatlan kérdések tárháza”. És bár a szerző a példákat a kategória egyéb alcsoportjaiból hozza, a kijelentést bizonyos fokú igazolásnak fogadom el Hajnóczy mottói közt tapasztalt eseti tanácsalanságomban.

Így a mottó maga is vendégszöveg, tipográfiaileg és szerkezetileg kiemelt fontossággal. A mottó – mint mindennemű intertextualitás – „(...) bevezet egy új olvasási módot, amely szétfeszíti a szöveg linearitását. (...) Az a szöveg, amelyből származik, ott van, virtuálisan jelen van, a szöveg egész értelmének hordozójaként, anélkül, hogy meg kellene fogalmaznunk.”²⁵¹ Segítségül hív egy (nála, meglehet, /el/ismertebb) beszélőt, és rá hivatkozva, az ő szavait kölcsönvéve húzza alá a most induló mű bizonyos jelentéstartományait. A mottó, jó esetben, a megértést segíti és támogatja (metonimikus kód: amikor önmaga s a szöveg közt érintkezéses viszony tételeződik). Máskor épp a sejtelmet, a távlatot/távolságot növeli (metaforikus kód: ha e viszony a két elem távolságából, de egymásba olvashatóságából fakad), és elbizonytalanít. Ilyenkor talányossá tesz, nyugtalanságot kelt, és keresésre ösztönöz.

A mottók: kapuk, melyekhez, ha nem hagyták őket eleve nyitva, a kulcsot²⁵² keressük.

²⁴⁸ Mészáros Sándor: *A szenvedés formái. Hajnóczy Péter prózája*. In: Alföld, 1988/10. 57.

²⁴⁹ Gérard Genette: *Transztextualitás*. Ford. Burján Monika. In: Helikon, Intertextualitás I-II., 1996. 82-90.

²⁵⁰ Philippe Lejeune: *Az önéletrajzi paktum*. Ford. Varga Róbert. 17-46. In uő: *Önéletrajz, élettörténet, napló – Válogatott tanulmányok*. Szerk. Z. Varga Zoltán. Ford. Z. Varga Zoltán, Házas Nikolettta et al. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2003.

²⁵¹ Laurent Jenny: *A forma stratégiája*. Ford. Sepsi Enikő. In: Helikon, Intertextualitás I-II. 1996. 23-50.

²⁵² E talált mondatot Szilasi László kollégámtól vettem, egy Esterházy Péterről érkező tanulmányából (*Zsófia szüzessége. Esterházy Péter*: Fuharosok. Jelenkor, 1999/1. 66-72.); Szilasi viszont Szirák Pétert nevezi meg e mag-mondat fel-találójaként.

Néhány szó *A szakács* című 1977-es hagyatéki szövegről

A szakács a 2007-es *Osiris Összesben* jelent meg először Reményi József Tamás gondozásában, s a hagyatéki Műhelyünk által történt átvétele előtt ez a csaknem ötven oldal volt az egyetlen, Hajnóczy kéz- és gépirat-hagyatékából kiemelt, eddig ismeretlen szövegpublikáció. Izgalom és várakozás előzte meg e szöveg megjelentét s egy folyóiratközlés is (*Élet és Irodalom*²⁵³), s *A szakács* beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Egy gyűjtő ez az elbeszélés, ez a némafilmese címekekkel etüdökre tagolt hypotext-komplexum (ha nem hyper-, de mindenképp autotext-gyűjtő is!). Alanyi jogon is fontos, érdekesítő, letehetetlen írás, de mint „előkép és vízió”²⁵⁴ – ugyancsak az. 1977 január végén²⁵⁵ készül el a szöveg (hagyja abba Hajnóczy az írását), és úgy végződik, ahogyan majd a *Perzsia* kezdődni fog: *A szakács írni próbál...* (ha ez a mondat más ízzel s iránnyal cseng is aztán a kisregény lapjain).

S most felleltük a hagyatékban ennek a megkerülhetetlenül fontos, egyszerre régi és új szövegnek a fejezetmottóit, melyeket a szerző nem írt rá végig minden epizódra, még hozzá utólag el is törölte őket, s mégis: a kitörölt, lehúzott és megsemmisített *paratextusok emléke*²⁵⁶ a Hajnóczy munkacsoport memóriájában nem tud többé nem élni, nem tud *eltemetett holt*ként egzisztálni. A mottó-szövegek beilleszkednek immár a hagyaték-gondozók emlékezetében abba az intertextuális hálóba, melyről fent beszéltem. S beilleszkednek most már, reményeink szerint, kedves olvasóinkéba is...

A szakács címet viselő elbeszélés 17 kisfejezetből áll. (Még hőkentem jegyzem meg, hogy az 1973-as datálású, egyetlen „készbe formált” forgatókönyvnek, a *Ló a keramiton*nak is 17 modulja, képkivágata van, hasonlóképp dőlőbetűs, az iróniát sem nélkülöző címekek ellátva; végül: többszöri átszámolás azt mutatja, hogy *A halál kilovagolt Perzsiából* rémképeinek száma is 17, ebből az utolsó a címben megígért *Perzsia*-álom. Malcolm Lowry számmisztikához, kabbalához való viszonyáról tudunk; talán a Hajnóczyén is ideje volna elgondolkodni. Krasznahorkai László nyolcai; Hajnóczy tizenhetei...).

²⁵³ 2007. május 11.

²⁵⁴ Szörényi László írásának címére utalok: *Előképek és víziók*. Mozgó Világ 1980/12. 103-105.

²⁵⁵ E dátumot olvassuk az 1993-as gyűjteményes kötet utószavában; az *Osiris*-kiadványban *A szakács* keletkezésének dátuma: 1976 ősze és 1977 őssze között.

²⁵⁶ Genette megemlíti jeles tanulmányában Joyce *Ulysses*-ének esetét: „Erről a regényről tudjuk, hogy első, folytatásokban történő megjelentetése során fejezetcímekkel volt ellátva, melyek az egyes fejezeteknek az *Odüsszeia* egy-egy epizódjához fűződő kapcsolatát idézték fel: 'Szirének', 'Nausicaa', 'Penelopé' stb. Amikor kötetben jelenik meg, Joyce eltávolítja ezeket a belső címeket, amelyek pedig 'borzasztó' fontos jelentést hordoztak. Ezek az eltörölt, de a kritikusok emlékezetében még élő alcímek vajon részét képezik-e az *Ulysses*nek vagy sem? Ez a zavarba ejtő kérdés, amelyet a szöveg zártóságát hangoztatók figyelmébe ajánlok, tipikusan *paratextuális* jellegű.” i.m. 84.

Végül az eltüntetett mottókról: emlékállítás

A szakács hagyatékdozban talált kéziratában a mottók a 12. fejezetig előzik-előlegzik a főszöveget. A szakács és a lesben álló tulipánok fejezetétől kezdve szerzőnk nem ír több mottót. Kihúzza a korábbi mottókat, s felhagy a mottó-adással. Vagy: felhagy a mottó-adással, s kihúzza a már meglévőket is. A paratextusok megsemmisítésének sorrendje ismeretlen.

Csatolt dokumentumunkból e mottó-tervek megismerhetővé válnak, s bevezető széljegyzeteimben még csak azt szeretném rögzíteni, hogy e sokszerű, sokhelyű és sok-regisztrű mottószövegeket milyen kapcsolattípusokban látom anya-szövegeikhez kapcsolódni.

Metonimikus kapocs és kód (értem alatta: egymásra következés és összekapcsolás elve szerint felépülő, folyamatosságon alapuló, a kronológiát érvényesnek tekintő építkezés és kapcsolódás; érintkezéssel alapú viszony).

Metaforikus kapocs és kód (értem alatta: analógián alapuló, szaggatottságában föl-épülő, abban létrejövő, atemporális tulajdonságokkal bíró viszony; helyettesítő, azonosító építkezés, mely alkalmas akár az idő kizökkenésének érzékeltetésére is; nem ok-okozati jellegű összefüggéseket tartalmaz; nem előzmények és következmények kapcsolatára utal, hanem szabad teremtés, kaland a tudat labirintusában, korlátlan válogatás és átívelés/ellipszis. Egyfajta *diszkontinuitás* jön így létre, megszakított és hézagos én-tudat; a rétegek paravánokként helyeződnek egymás elé).

Asszociatív viszonyrendszerek (szabad társítás, ugrás, utolérhetetlen váltások, logikátlan logika: a fantáziáé, álomé, a képzettársításé, hirtelen, futó ötleteké stb.)

Konjunkció általi egymáshoz rendelés: lásd hasonlóképp: Parti Nagy Lajos: *Rókatárgy alkonyatkor*. A róka az róka, az róka, az róka. Borbély Szilárd írja, Parti Nagy poétikai eszközeit jellemezve: „Konjunkció: az összekapcsolás, nem (jelentés)azonosítás (vagyis metafora), hanem csak egymás mellé helyezés, vagyis nem líra, hanem logika”²⁵⁷. A „konjunkció” fogalmának bevezetését érdekesnek és fontosnak találom; a „logikával” vitatkoznék.

Egyéb (lásd: „kínai enciklopédia”) Előre kész vagy magunk gyártotta (műfaji) kategóriáink mátrixából az organikus, élő műalkotás, meglehet, kihullik/kivonja magát. A fogalmi háló mankó, hogy gondolkodni tudjunk a műalkotás létmódjáról; végül mégis úgy tűnik, a meghatározások s a belőlük kreált rendszer önkényes, és – meghaladandó... Nem mindig, nem mindenütt, és nem mindenre érvényes ez a gondolkodás; íme, ne vessünk tudákosságainkon Foucault-val együtt²⁵⁸!

²⁵⁷ In uő: *Kádáriában éltem én is!* Élet és Irodalom. 47. évf. 25. sz. június 20. 25.

²⁵⁸ „(E könyv)... abból a nevetésből született, amely e szöveg olvasása közben hangzik fel, és teljesen szétzilálja a mi jelenkori és földrajzi övezetünkre jellemző gondolkodásmódunkat, összekuszál minden rendezett felszínt, síkot és szintet, amelyeknek segítségével megszeliidítjük a lények fékevesztett burjánzását, gyökeresen elbizonytalanítva és megrendítve az Ugyanaz és a Más megkülönböztetésén alapuló évezredek gyakorlatunkat. E szöveg bizonyos »kínai enciklopédiát« idéz, amely az állatokat a következőképpen osztályozza: »a) a Császár birtokát képezők; b) a bebalzsamozottak; c) a megszeliidítettek; d) szopós malacok; e) szirének; f) mesebeliek; g) a szabadban futkározó kutyák; h) az ezen osztályozásban foglalt állatok; i) amelyek rohangálnak, mintha csak megvesz-

Fenti felsorolás és meghatározás rögzítésekor határozottan úgy gondoltam: a metaforikus kódból fogok legtöbbet találni a mottó-főszöveg kapcsolatok között. Nem így lett, s ez meghökkentett, gondolkodásra s bizonyos következtetések levonására késztett. E dilemmákat szeretném végül olvasóimmal megosztani.

Mindjárt az első fejezet mottója, a meglepően nyers (de műhelytagunk, R. Horváth Zsóka által elhithetően *másként*-értett) kérdés: fő szövegrésszel tartott kapcsolatát illetően nem metaforikus, hanem metonimikus. Életről, halálról, testi és lelki nyomorúságról szól *A szakács*-epizód, és halál elől fejvesztetten menekülő katonák képződnek meg a brutális igazságú Frigyes-mottó által is. Érintkezéssel alapuló kapcsolat ez tehát kétszeresen: témáját, de stílusregiszterét illetően is: a groteszkbe átcsapó fanyar iróniára gondolok.

A második fejezet címe álmodást ígér, s a mottóban is álom említődik, csak hogy e két álom (a szakács hidegrázós, egy életet gyökeréig felforgató s valóságba átlépő álma az *álomság* egészen más jelentésmezőjét szólaltatja meg, mint a szépséges, később szállóigévé válva, s ekként banálishan elunt Krúdy-mottó. Így szöveg és paratextus viszonya keserű, vádló viszonyba kerül egymással. Szándékosan?

A sort folytathatnám, s folytattam is olvasásom és széljegyzeteim során, de ez itt nem a tanulmányírás helye.

Netán éppen azért törli Hajnóczy a mottókat *A szakács* fejezeteinek éléről, mert elégedetlen velük, nem tetszenek neki; érzi, nem tudott révükön kitörni a metonímia lineáris, ugyanazt még egyszer mondó világából (az önismétlésből) – át, a jóval nagyobb erejű metafora felé, a *mást*-mondás, *de ugyanazt* állítás, az elmélyítve érzékeltetés tragikumába.

A szakács megkísértése és *A szakács átváltozása* címet viselő fejezetekben azonban mást tapasztalunk.

A szakács megkísértése talán az egész elbeszélés pillére (távoli, esetleg megmosolyogtató – de még mindig nem metaforikus – párhuzammal: mint Balassi *Katonaénekeiben* az ötödik versszak). Egy meta-betét, a „szöveg közepén celebrált kozmikus liturgia”²⁵⁹, azaz egy *mise en abyme*, nem a cselekmény, hanem az eszme szintjén. „*Miféle általános érvényű rendező elv kapcsolja össze például Fortinbras ünnepélyes szavait a finn elutasító szavaival, és mindezekhez a SAY IT!, e vérforraló felszólítás a betűruhás szépség telt, ringó mellein?*” A fejezet második felének felsorolása, majd kommentárjai mintha a

tek volna; j) a megszámlálhatatlanok; k) amelyeket roppant finom teveszőr ecsettel festettek; l) stb.; m) amelyek az imént törték el a korsót; n) amelyek távolról legyeknek látszanak. « E csodálatos taxonómiában pontosan egy másfajta gondolkodás egzotikus bája ragad meg minket, az a tény, hogy e tanmesét olvasva tulajdon gondolkodásunk *határain* járunk, vagyis számunkra mindezt teljességgel lehetetlen elgondolni.”

Foucault, Michel: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*. Előszó. Ford. Romhányi Török Gábor. Osiris Kiadó, Bp. 2000.

²⁵⁹ Dällenbach, Lucien: *Intertextus és autotextus*. Ford. Bónus Tibor. In: *Intertextualitás I-II*. In: Helikon, 1996. 51-67.

Hajnóczy-féle intertextus-használat jellegére és keletkezésmódjára, a szabad asszociációs, (pszichedelikus) képek áradásából fakadó csapongásra mint generátorra hívna fel a figyelmet, s vallaná be alkotói módszerét ekként a szerző. Egy *gyűjtő* ez a kisfejezet: szublimáltan minden, vagy csaknem minden, ami Hajnóczyt jellemzi – más szövegekben. (Gyűjtő a gyűjtőn belül, mert *A szakács*ot magát is *hypotext*nek minősíteném: gyűjtemény, ötletbörze és előzmény-raktár.) S a mottó, megítélésem szerint, itt lesz először metaforikus kapcsolódású. A nagy erejű, közismert Kafka-idézet csak az én agyamban képez jelentésszerű és kitölteni vágyott hiányt és űrt a kisfejezet tartalmához képest? Csupán (ellenőrizhetetlen) asszociáció volna? Netán konjunkció: szándékosan csak-úgy-mellé-állítás? Aligha. A mottókereső Hajnóczy itt rátalál a maga metaforájára. Hogy a *Hajóút*at metaforikusan értő fejezetben ismét elveszítse azt... De még azelőtt: *A szakács átváltozása* sajátos kapcsolatot létesít a *Perzsia* mottójával. A *mássá* válás (árnyá válás?), az *átváltás*, mely a megkísérettésnél kezdődik, most teljesebbé válik. A *Vak bagoly*ból vett mottó *metaforikus* közreműködésével. **La métaphore vive.**

– mostantól azonban hagyjunk helyett a mögöttünk csoportosuló/utánunk következő, mottó-elemző tanulmányoknak –

Rákosné Horváth Erzsébet

A szakács mottói

A szakács és a lázas fagyaltosnő mottója

(1. fejezet:

„Barmok, örökké akartok élni?!”

Nagy Frigyes, a harctérről menekülő katonáihoz)

Nagy Frigyesről (1740-1786), Poroszország felvilágosult uralkodójáról azt állítják a történelemkönyvek²⁶⁰, hogy egész reformtevékenységével egy célt kívánt teljesíteni: országa katonai erejének növelését. Miután Ausztriától megkaparintotta Sziléziát, uralkodása végéig kíméletlen cinizmussal használt ki minden kínálkozó alkalmat területei növelésére.

Heine a poroszokat olyan fafejű népségnek tartotta, amely

„*mereven jár, mint a gyertyaszál,*

azt hinnéd, mind lenyelte

a botot, mely egykoron

mindezt beléje verte.”

„Barmok, örökké akartok élni?!” – teszi fel – Nagy Frigyeset idézve – a felkiáltójellel nyomatékosított kérdést *A szakács* szövege mindjárt az első lélegzetvétellel.

Kire (kikre) vonatkozik a kérdés, ki a címzett, és tulajdonképpen ki az, aki kérdez?

Az első fejezet élén álló első mottó vajon csak az első fejezetre vonatkozatható-e, avagy kontextusba lép a teljes művel (első megszólalásként mintegy besugározva azt)? Amikor ezt kutatjuk, rögtön belépünk a szerző, Hajnóczy Péter írásainak áttűnésekkel, bűvópatakokkal, rejtett átjárókkal, hidakkal, csapókkal teli világába.

A zavarba ejtően nyitott struktúra további jele a szerző, a narrátor és a címszereplő kiterjesztésének bizonytalansága. A szociografikus leírás mögött az irracionalitás irányába mutató tendenciákra figyelhetünk fel. Az Ötperces Törzsasztal műsorának fojtottan ironikus minősítése vélhetően, de nem egyértelműen már a szakács gondolatait előlegezi az „őszintén” és „mély” átéléssel recitáló nő tudattalan működéséről.

A szakács „lírai alapmagatartása” a rádióban „bántó és agresszív hangon felolvasó” nővel, a pult túloldalán álló törzsvendégekkel, majd később a fagyaltosnővel is szembenállóként pozícionálódik. A szereplők cselekvésfunkcióit vizsgálva felvetődik a tipizáció lehetősége, szükségessége.²⁶¹

Az a fajta embertípus, mely *A szakács*ban is megjelenik, leginkább a Márai-novellák MINTÁjával, Bartalis ápoló úrral azonosítható.

²⁶⁰ *Felvilágosodás és forradalom*. Szerk: Lőrinc László. Alternatív Közgazdasági Gimnázium Alapítvány Bp. 1994. 99.

²⁶¹ Cserjés Katalin „*a lebegő orgonagyökér*”. Egy Hajnóczy-prózaalkalmazás első fejezetei c. munkájában veti fel több más, rendkívül ösztönző, irányjelző, „kalauzoló” megjegyzése mellett.

E típus néhány jellemzője a következő (indokolt lenne számba venni az *oeuvre*-ben dantei precizitással megjelenített bűnöket; itt csak néhány jellemző példa álljon):

1. kimosdott-kiborotvált, vagy úri megjelenés (*Mosószappan, Foghúzás, Az unokaöcs, Temetés, A parancs*)
2. a társadalmilag elfogadott mérték szerint való életvezetés (*Mosószappan, Munkaterápia, Perzsia, Freedom, A hangya és a tücsök, A véradó*; Jézus anyja, Mária és népes családja *A szakácsból*, akik – a tekintélyes *Chamber's Encyclopaedia* szerint – „a prófétálás korai szakaszában meg voltak győződve arról, hogy [Jézusnak] elment az esze, és be akarták záratni”.)
3. részvétlenség, a valódi együttérzésre való képtelenség, értetlenség, elutasítás (a parkőr a *Freedom*-ból, az ápoló *Az alkoholistából*, *A parancs Győzelem* című betéttörténetének Embere, Krisztina apjának kiközösítése a *Perzsiában*, a *Rorate* személyzete; *A szakács* „kiegyensúlyozott” lány-alakja: Mária, tiltó-rettegő szemmel néző fagyaltosnője, Nórája, aki nem érti, „Mit keres [a szakács] hajnali öt órakor a Moszkva téren?”)
4. kettős kommunikáció: a kimondott szavak és a valódi intenciók közötti szöges elmentés (*Viktória, Perzsia, Szenesek, Ciklon*), lesütött (*Árulás*²⁶²) vagy sunyi tekintet (*A kecske kubikosai, A szakács balatoni üdülőhelyen is jól felismerhető honfitársai*)
5. az árulásnak ugyan különböző módzatokban és mértékben történő, de folyamatosan jelenlévő vétsége (pl. a Detoxikáló Intézet munkatársai a hivatásukat „árulják el” a *Jézus menyasszonyában*; a paraszolvencia a *Foghúzásban*; árulásra kívánta rávenni *A szakács* pócegődröt tisztító férfiája is a szakácsot²⁶³)
6. a hatalommal, a mások kiszolgáltatottságával való visszaélés (*Mosószappan, A fűtő, Munkaterápia*)
7. kisszerűség, gyávaság, a belső szabadság (a *freedom*) hiánya (*Alkalmi munka, Freedom, Az unokaöcs*)

Paradox módon az *outsider* hős(ök) lírai (értelmezésem szerint szemérmesen tiszta) alapmagatartása: a szembenállás vulgáris szemérmelenséggel nyilvánul meg.

E hősök „mindenütt, minden pillanatban mocskot, szenvedést, és igazságtalanságot” látnak²⁶⁴, amerre csak néznek, ezért lépten-nyomon hányanak, köpnek (ha tudnak, mert még nem fogyott el a nyáluk), verejtékeznek, émelyeg a gyomruk, bűdöset éreznek, undorodnak.

A szakács – mint egy konvex lencse – többszöri töréssel gyűjti egybe a MINTA életműben fellelhető visszatéréseinek alakzatait.

A szakács „utálkozással” vegyes „viszolygással” konstatálja az „ünneplőbe öltözött”

²⁶² *Az Árulás* hagyatéki szövege megjelent a Műhely gondozásában a Palócföldben, 2011/1.

²⁶³ T.i. a férfi arra akarta rávenni a hőst, hogy csábítsa el pénzért a szomszédjának a szeretőjét. Ez tehát a szerelem, az érzések elárulásának büntette, súlyosbítja az ártatlan áldozat (a nő) szenvedésre ítéltetésével. De a tulipánok figyelnek: a szakács visszaadja a pénzt. (Sokkal többet, mint amennyit a pócegődről tisztításával szerezhetett.)

²⁶⁴ Hajnóczky Péter: *Az unokaöcs*, a szemüveg-vásárlási jelenet. In: *HP művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1982. 70.

háaspár részvétlen, öntetszelgő viselkedését. A felolvasó nő szavai és indítékai közötti inkoherencia „nyomasztó lábszagában” szinte fuldoklik.

A „gondjaira bízott, fagyalttal megtöltött porcelántégelyekbe” legszívesebben behányni kívánó fagyaltosnő aritmiájával (lázával, verejtékezésével) *A parancs* aritmiás rohammal felébredő Jézusához, vagy a *Perzsia* ugyancsak aritmiássá váló szívverésű fiújához volna társítható, ha nem követne el árulást a szakáccsal szemben. „Immár gyűlölködve nézett a beteg nőre, mintha amaz elárulta volna”.

A szakács magára marad, és ennek „kockázata” félelemmel tölti el. Léptei ezért lesznek bizonytalanok, ezért érez ingoványos talajt a talpa alatt.

A szakács mint állatbarát mottója

(6. fejezet:

„– Ki vagy te, vad erdők vad állata?”
„– Ó ellenségem és ellenségem asszonya!
Én vagyok a macska, aki egyedül járok
Sétálni, és akinek minden hely egyforma.”

Kipling: *Mesék*)

A szakács azonban mindezek ellenére sem domesztikálódik, nem lesz Törzsvendéggé, „nem olvad a MINTÁba”. Gyűlöli a zsúfolt déli Balaton-partot (sőt, még a Balaton térképét is a falon), nem tülekedik a lángos-, hurka-, keszeg- és palacsintasütők előtt. Viszszautasítja a gyűrött százásokat is, mert „Van, amit az ember nem tesz meg... Nem tagadja meg önmagát, mert csak az első lépést nehéz megtenni a hamisság útján” (*Perzsia*).

Ízlést és méltóságot követel, egy másfajta törvényt és mértéket. (József Attila szavai²⁶⁵ jutnak eszembe: „oh, én nem így képzeltem el a rendet, lelkem nem ily honos...”)

Lírai alapmagatartásának lényege, hogy mint Kipling bölcs macskája: „vad erdők vad állata” marad, „aki egyedül jár sétálni” hajnalban a Tóth Árpád sétányon, „hosszú, titkos beszélgetéseket” folytatva magában.

Bizonyára üresedő szívét figyelve, hiszen csak így láthatja meg – a latyakos trágya teregetése után is – a „lesben álló” tulipánokat.

E magatartás legvonzóbb eleme az önazonosság őrzése mellett az elkülönülés jogoságának önreflexiók általi állandó megkérdőjelezése. „Próbálkozása” az Ács Fiának követésére ezekben az aktusokban gondolható el leginkább megvalósultnak.

Áldozathozatalra való belső készítésének elkerülhetetlen következménye a korai kínhalál.

A Másik Halál.

Kiissza a bibliai keserű poharat.

„Barmok, örökké akartok élni!?”

²⁶⁵ József Attila: *Levegőt!* c. verséből

(A kérdésre adható válaszokat – némi matematikai absztrakcióval – a következő képletekkel kísérem meg leírni:

Ő kérdi önmagát, Ő kérdi a Mintát, Ő kérdi az Embert, Isten(Jézus) kérdi(kéri) Őt, Isten (Jézus) kérdi az Embert. Amennyiben $\text{Ő}=\text{szerző/narrátor/címszereplő}$, akkor $4 \times 3 + 1 = 13$.

Tehát a mottóban feltett kérdésre legalább 13 féle válasz adható.)

Dányi Ágnes

A szakÁCS mennyei útja

„... szavai, amelyekkel Krisztusról és a megváltásról beszélt, lágy, sejtelmes érzékenységben olvadtak fel, mintha a templom fagyott oszlopai alatt, a tegnapi tömjéntől nehéz levegőben megtalálta volna a kibékülést, aminek révén néhány napig ott őrizgethette szívében a nyugalmat, a békességet.”

/Cholnoky László: *Prikk mennyei útja*/

„A szeretet kíméletlen szorítása a szíve körül jótékonyan ernyedni látszott, mint ha megfélekezett volna róla. Ott ült még egy ideig, és örült a szíve köré telepedett csöndnek.”

/Hajnóczy Péter: *A szakács*/

Hajnóczy Péter kedvenc magyar írójától, Cholnoky Lászlótól idéz, mikor *A szakács* egyik alfejezetének mottójául a *Prikk mennyei útjából* vett szöveghelyet választja. *A szakács és a kiegyensúlyozott lány* elején álló „Tudod mi a megbánás? Tudad, de elfelejtetted” Cholnoky Lászlónál is kiemelt – szinte mottószerű – szöveghely, hiszen a szerző elbeszélésének zárófejezetét nyitja ezekkel a tipográfiaileg is elkülönített szavakkal. Mielőtt azonban a mottó és a Hajnóczy-fejezet kapcsolatára rátérnék, érdemesnek tartom pár, a két szöveg között fellelhető azonosságra felhívni a figyelmet.

Mind a szakács, mind pedig *Prikk* története alfejezetekre tagolódik, mely fejezetek címeiben a főhősök nevei egyes szám harmadik személyű formában szerepelnek, egymáshoz hasonló példabeszédszerű szerkezeteket formálva.²⁶⁶ A példabeszédszerűség azért is tekinthető releváns kategóriának, mert mindkét szöveg főhőse önként vállalt szenvedésein keresztül igyekszik megtalálni az Urat, s elnyomni²⁶⁷/ megtalálni²⁶⁸ azt az ürességet, mely a valakihez /önmagukhoz tartozás érzését tenné lehetővé számukra. Ennek akadályaként *Prikk* és a szakács esetében is az alkoholfogyasztást említhetjük – ami meglátásom szerint mind a két esetben a valakihez tartozás lehetőségét zárja ki,²⁶⁹ ugyanakkor az önazonosság megőrzésének feltétele is. A tudatállapotok közötti folytonos mozgás is sajátja mind a két szövegnek,²⁷⁰ s ezt a külső és belső idő diszharmoniaja hangsúlyozza, valamint a mindent kontrolláló szubjektumok, akik énjüket „adagolják”, hiszen (alkoholos) megnyilvánulásait kiszámítják, nehogy belső határon kívülségük a külvilág számára is egyértelművé váljon.

²⁶⁶ Ez alól az egyetlen kivételt *A láthatatlan poröly muzsikája* jelenti.

²⁶⁷ „Ezek helyén úr támadt, és *Prikk* később, magányos pillanataiban gyakran érezte a vágyat, hogy ezt az úrt betöltse.” (Cholnoky 2007.77.)

²⁶⁸ „Üresedő szívét figyelte, amely még nem volt elég üres ahhoz, hogy Jézust befogadja.” (Hajnóczy 2007. 572.)

²⁶⁹ Értem ez alatt a másik arc interiorizálását is *Prikk* esetében.

²⁷⁰ A cselekedetek „morális origója” minden esetben az Ács Fiának tanítása, ugyanakkor Cholnoky szövegében az erkölcsi minta fokozatosan stabilizálódik, s kétségbevonhatatlanná válik *Prikk* számára.

Hoványi Márton

A szakács, Daphnisz és Khloé

Mind a két szövegben megtalálhatóak bizonyos elemek: így a vendéglátó egységekbe való betérés végletekig részletező leírásai; a napszámos munka; a gyerekkori élmények felelevenítései; a józan és a részeg én közti végeláthatatlan harc, ami az alkoholfogyasztás ritmusát ismétli, hiszen egy-egy józanabb szakasz után az alkoholba való teljes alámerülés következik mindkét főhős esetében. Kísérteties hasonlóság van ugyanakkor a villa- és a nyaralójelenetek között is. Prikk a városi villát sajátjának tekinti, hasonlatosan a Várban sétáló szakácshoz; illetve a Mária nyaralójából menekülő szakács Prikk álmainak birodalmát hagyja maga mögött. Ismétlődő elemnek tekinthető végezetül a szakács hajszálából kicsöppenő vér,²⁷¹ mely Cholnokynál a hajszálak töveiből fakadó, vérrel keveredő veritékcseppeknek feleltethető meg.²⁷²

Az idézett mottó Prikk „bokortól bokorig” tartó – egy egész életciklust megjelenítő – útját zárja le, s a folyamatot, melyben az én kettőssége még lehetőség volt.²⁷³ Azonban a szimbolikus én-gyilkosságot az alkoholmámor hatására valós gyilkossággént kanonizáló elme hamis megbánásra készíti a főhőst. A szakács esetében is megjelenik a feledékenység, hiszen a főhős sokadszorra felejtette el, hová és mennyi időre utaztak el Mária szülei, ugyanakkor a szöveghelyből kitűnik, hogy mégsem ez a feledékenység a kiváltója a szakács megbánásának.²⁷⁴ Mintegy bűnhődésül vallja meg a lánynak „szeretet utáni sóvárgó vágyát s a hozzá vezető göröngyös utat”. Hasonlatos ez a beszélgetés Prikk első és utolsó kitérőjéhez, mikor a forgatagban a mellette állónak meséli el a szeretet utáni sóvárgó vágyát s a hozzá vezető göröngyös utat. Utóbb felel fel, hogy beszélgetőtársa süket.

Hajnóczy és Cholnoky története is olvashatatlan írással zárul, hiszen az írás mint az én kivetülése mind a két esetben roncsolva van. Prikk szisztematikusan lefelejt a kettőzött betűket a szavakról, hiszen az aktuálisan író Prikk félemben, a múltjához tapadt, jövőjét veszített én.²⁷⁵ A szakács – e tudatállapotok között rekedt én – szintén magányában menekül az íráshoz, elfelejtve a szavakat, melyeket *munkája* során lejegyezni készült.

²⁷¹ „Aztán a hajához nyúlt, egy hajszála halk roppanással kettétört, mint a báránygerinc, és a hajszálból kövér vércsöpp hullott...” (Hajnóczy 2007. 571.)

²⁷² „Hajszálai tövéből forró verejtékcseppek fakadtak, végigfolytak az arcán, és amire véres kezére estek, jég-hideggé váltak.” (Cholnoky 2007. 83.)

²⁷³ Erre utal a bekezdés zárlatában a szerző, mikor háromszorosan hangsúlyozza: „Hanem nincs senki. Egyedül vagy. Teljesen egyedül.”

²⁷⁴ „Mintha ez különös jelentéssel bírt volna számára, s változott volna baljós, fenyegető előjellé, hogy már legalább háromszor megkérdezte Máriától, de mindannyiszor – szinte azon nyomban – elfeledte.” (Hajnóczy 2007. 571.)

²⁷⁵ „IT LAKIK PRIK. Szeretetteljesen nézte tréfás művét, és várta a kedves, jótékony derűt, a régi ismerőst, aki el szokta űzni a sötét gondokat. De a régi, kedves ismerős nem jött el. Akkor elpusztította a felírást, és ezt véste a helyébe: IT LAKOT PRIK.” (Cholnoky 2007. 86.)

A szakács visszaemlékezik hajóútjára (12. fejezet)

„De amíg a nyílt vízen daloltak,
kiáltásuk elhalt, ahogy a hang szétfoszlott
a végtelen légtelenben. Alig értek azonban a hegy-
fok tövébe, s hajóztak öblének félholdas ö-
lébe, hangosabban zengett fel szavuk, s
a vezénylő éneke jól kivehetően vetődött
a partra. Hiszen a síkot körülölelő völgy-
katlan, akár a síp tokja, minden hang
zengését magába fogadta, és a visszhangját
ismét széjjelszórta: tisztán az evezők loccsa-
nását, tisztán a hajósok szavát. Öröm volt
hallgatni, mert míg a hang a tengerről előbb
ért fülükhöz, a visszhang a partról csak
később szólalt meg, s később halt is el.”

(Longosz: *Daphnisz és Khloé*)

A szakács 12. fejezetének most publikálásra került mottó-terve az antik görög regényirodalom legismertebb műve, amelyet egy Longosz nevű írónak tulajdonít a hagyomány. A *Daphnisz és Khloé* harmadik könyvének utolsó harmadában található sorokat tette volna meg Hajnóczy *A szakács visszaemlékezik hajóútjára* fejezet mottójául.²⁷⁶ Ha *A szakács* szövegét ezzel együtt olvassuk, a „hajóút” kifejezés reflektáltabbá válhat, minthogy a hajózás és a halászok énekének visszhangja kapcsán felerősödik *A szakács* szenvedéseinek hajós metaforája. A posztumusz publikált írás 12. fejezete szinte változtatás nélküli előszövege *A halál kilovagolt Perzsiából* első, delíriumtól való félelmet leíró részének.²⁷⁷

A hajóút metaforája arra a meg-megújuló mozgásra utal, ahogy *A szakács* (és később a *Perzsia*) férfi hőse a fürdőszoba és a hálószoba között imbolyogva, az alkoholéhségtől kizsigerezve újból és újból keresi az alkoholt, illetve a szobában az órát nézegetve, várja az idő múlását, miközben alvó feleségét, Á.-t nem meri felébreszteni.²⁷⁸ A szakács részegsége, hullámszerű mozgása, behatároltsága a két helyiség közötti útvonalon olyan, mint az evező halászok útja az öbölben, ha a mottót is hozzáolvassuk az epizódhoz. A szakács elkeseredett oda-vissza mozgása leképezi a belső feszültséget is, amely a konvenciókból és Á. gondoskodásából kitörni akaró alkoholfogyasztás kényszerű vágya és az idő Hajnóczynál kiemelten fontos szimbólumához való igazodási pont között te-

²⁷⁶ LONGOSZ, *Daphnisz és Chloé*, ford. Détsky Mihály, Bp., 1960, 94. Hajnóczy a másik magyar fordítást olvasta, ez a címbeli eltérés oka.

²⁷⁷ HAJNÓCZY Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* = UŐ., *Összegyűjtött írásai*, 169–172. (A továbbiakban HPÖI) A különbség az, hogy *Perzsia* szövegébe idézőjelek között bekerül *Szakács*-fejezetből a *Hamlet* idézet magyar fordítása helyett az angol eredeti áll.

²⁷⁸ HPÖI 586.

remtődik meg. A halászok evezése a szakács mozgásának; visszhangzó énekük pedig, amelyre a szerelmes Khloé a partról rácsodálkozik, a részeg szakács vágyainak és félelmeinek lehet analogonja. Az óra, amely a társadalmi normákat is jelképező józanság és kiszámíthatóság apollóni rendjét mutatja, szembe kerül a hős legmélyebb dionüoszosi vágyával. A görög istenek mítoszában Nietzsche által a művészet tipizálására fordított kettőssége éppen Longosz regényének a megidézésével válhat adekváttá nemcsak *A szakács*, hanem legalábbis a szöveg keletkezése (1976 ősze és 1977 ősze között) utáni Hajnóczy-mű minden más darabjában is. Az antikvitás számos mítoszára és a görögség hagyományaira gazdagon utaló pásztorregény megidézése azért válhat kiemelten fontossá, mert ezáltal Hajnóczy képzeletbeli könyvespolcára felkerül egy olyan, eddig ismeretlen intertextuális lehetőség, amelynek segítségével számos antik utalás érthetőbbé válik más művekben is.

A szakács szövegét ugyan joggal a *Perzsia* pretextusának tekinti a szakirodalom, nem szabad megfeledkezni azonban arról a tényről sem, hogy a tárgyalt 12. fejezetet követően az *Alkalmi munka* című novella bővített változatával találkozhatunk, amely írás a *Jézus menyasszonya* kötet kilencedik darabja. Több szöveghelyen keresztül is bizonyítható, hogy *A szakács* utóélete kétfelé ágazik, amennyiben a két utolsó Hajnóczy-kötet szövegeit előlegezi meg. Mindez azért lehet érdekes, mert *A szakács* mottói révén megidézett *Daphnisz és Khloé* gondosan utal többek között a kecske és a bárány szimbólumainak antik felfogására is. A fiú kecskéket, a lány pedig bárányokat terelget és nevel. Korábban pedig az is kiderül a regényben, hogy a szereplők saját neveltetése is összefügg a kecské és bárányok antropomorf gondoskodásával. Romulust és Remust a farkas táplálta, Daphniszt kecské, Khloét pedig bárányok táplálták gyermekkorukban. *A Jézus menyasszonya* kötetben a bárány és még inkább a kecske szimbólumának feltűnése regisztrálható *A paranca* és a *Jézus menyasszonya* kisregényekben, valamint *A kecske* című novellában is. Longosz pásztorregényének az ismerete bizonyosan hozzájárulhat a kecske és a bárány motívumainak újraolvasásához is Hajnóczy ezen írásaiban.

Végezetül kitérhetünk még a vágy kérdésére is a Longosz-mottó kapcsán. A pásztorregény erotikus atmoszférája, illetve a boldogság és harmónia utáni vágy, Erosz görög istennek az alakján keresztül, talán a legmeghatározóbb építőeleme a regénynek. Mindez a mottó beemelése révén elkerülhetetlenül kontrasztba kerül a szakács nyughatatlan életvitelével, amelyben a vágy bonyolultabb struktúrákban egyesül a szenvedéssel, a hiánnyal és a hős identifikációs válságával. Daphnisz és Khloé kizárólagos szerelme helyett a szakács Nórával, Máriával és Á.-val folytatott szerelmi viszonya mellett elsősorban az alkohol és a szakács sajátos kapcsolata említendő meg. Az a fajta intenzitása a vágnak, amelyet az antik szövegben olvasunk, Hajnóczy szereplőjénél is jelen van, de tárgya az alkohol. Persze, az egyszerű addikciónál többről van szó, amennyiben az alkohol utáni vágy és az alkoholtól való szenvedés Hajnóczynál bizarr megváltói – jézusi agóniává lép elő, amit *A szakács* végén megkezdődő írás-kísérlet révén a művészi teremtés *Perzsiában* kiteljesedő kérdése is árnyal. Az alkohol mint szenvedély, amely összefüggésben van a messiási és művészi szereppel, alapvető irányultsága Hajnóczy prózai életművének, amelynek újonnan felfedezett forrásaként olvashatjuk a *Daphnisz és Khloé* is immár.

Hoványi Márton Imádságos részegség

A szakács először jelenti szenvedéseit (3. fejezet)

„Minket is vígy mennyországba.
Jó Jézuska, Istenem;
Apus, Anyu, minden testvér
Jusson Égbe énvelem”
(Imádságos Képeskönyvem)

A szakács 3. fejezetének a mottója Blaskó Mária gyermekeknek írott *Imádságos képeskönyvem* című kiadványának a Hajnóczy-hagyatékban is megtalálható 1935-ös kiadásából származik.²⁷⁹ (Ugyanebből a kiadásból tépte ki és illesztette Hajnóczy *A herceg* című szövegébe a vacsorát osztó Kisjézus képét, amit egy idézet is követ Blaskó imakönyvéből.²⁸⁰) Ha szemügyre vesszük a mottóként választott imádság kontextusát, kiderül, hogy a szentmise alatt végezhető magánimák egyikével van dolgunk, azon belül is az átváltoztatást követő részekre utal az imát bevezető instrukció: „Csengetés után. A pap bácsi a megholtakért imádkozik. Gondolj Jézuskára, amikor feltámadt, és kérd meg szépen, hogy minden ember és te is egyszer halálod után a mennyországba juss.”²⁸¹ A latin rítusú szentmise eucharisztikus imájában az *Intercessiones* részben imádkozik az áldozatot bemutató pap minden élő és elhunyt emberért. Ezt követi a liturgiában (és emiatt a Blaskó-féle imakönyvben is) az áldozás szertartása, ahol Krisztus testét és véré a kenyér és a bor színe alatt magához veszi a hívó. Mindez összhangban van *A szakács* kísért fejezetében is: Jézus áldozata beteljesült, és az áldozat kegyelméből szeretne részesedni az a szakács, aki az alkoholfogyasztás révén kívánja a saját áldozatát bemutatni és egyúttal a Megváltóhoz közeledni. A szentmisében történtek és a fikció hősenek késztetései egymás tükörképei. A mottó szövegének illusztrációjában a rajz a kisgyermek Jézushoz történő mennyországbeli közeledését ábrázolja. Közbenjáróul valószínűleg az őrangyalaként funkcionáló égi lény szolgál, aki kézen fogva vezeti az imádkozó gyermeket.

A szakács legfontosabb motivációja a Megváltó felé való törekvés, amely a szereplő saját alkoholban történő feláldoztatásaként jöhet létre, az alkohol mintegy közvetítő, az eksztázis kiváltója vagy szolgálója is lehet a történetben. A részegség eksztázisára vonatkoztatva a mottó szövegét, az a Hajnóczy-prózára jellemző blaszfém távolságvétél jön létre, ami az eredetileg szakrális jelenségnek akár giccyszerű értelmezhetősége, akár avított jellege, akár más miatt, de radikálisan elhagyja az adott kifejezés eredeti jelentéstartományát. Miközben az elrugaszkodás során óhatatlanul meg is őrzi az eredeti kontextus jellegzetességeit. A szakács gondolata, amely azt implikálja, hogy

²⁷⁹ BLASKÓ Mária, *Imádságos képeskönyvem. Iskolás koron aluli és I-II. osztályos kisgyermek számára*, Bp., 1935, 66.

²⁸⁰ HPÖI 379. A kép eredetijét az imakönyvbe Györgyfi György készítette.

²⁸¹ BLASKÓ, Uo.

a részegség által lehet a mennyországba, Jézus közelébe jutni, Baudelaire Mesterséges mennyországait juttathatja inkább az eszünkbe, mintsem a katolikus imakönyv által vizionált üdvösséget. Ezzel szemben a főszövegben gyakran visszatérő bibliai Jézusra történő utalások (pl. „az Ács Fia”²⁸² megnevezés) a mottó eredeti értelmét és ezáltal a szentmise aktusát is játékba hozzák az olvasáskor, nem feledtetve, hogy az alkohol Európában legtöbbször idézett kódja szerint a bor Jézus vérévé válva szentség lesz, amely az üdvösség itala. Az alkoholhoz tartozó hol világos, hol homályosabb kettős utalásrendszer tulajdonképpen az egész Hajnóczy-életművet átfogja. A szakács, akinek karaktere az 1977 után megszülető *Perzsia* és *Jézus menyasszonya* című kötetek hőseinek is kétségtelenül mintájává vált, *A fűtő* kötet alkoholista művész-eszményével is rokonítható. Az imádság és a részegség, valamint az írásművészet három hagyományosan különböző dimenziója így ötvöződhet egyetlen komplexummá Hajnóczy poétikájában.

²⁸² HPÖI 570.

Pótáriné Hojcsi Zsuzsa

„Zsonglőrködni, drágám, ha dől az ég.”

Sylvia Plath: *Gyertyafénynél*²⁸³

A *szakács* című novellája tizenegyedik részéhez Sylvia Plath *Az Üvegbura* című, 1963-ban Angliában megjelent, majd Magyarországon 1971-ben az Európa Könyvkiadó Modern könyvtár sorozatában Tandori Dezső fordításában kiadott regényéből választott mottót Hajnóczy Péter²⁸⁴.

A szakács fellapozza a noteszát (11. fejezet)

„Ahogy a nőt eltuszkolták mellettük, karjával hadonászott, ki akarta szabadítani magát az ápolónő kezei közül, s azt hajtogatta: - kiugrok az ablakon, kiugrok az ablakon, kiugrok az ablakon.

Az ápolónő zömök volt, izmos, egyenruhája elől maszatos, az egyik szeme üvegből, és olyan vastag lencsés szemüveget viselt, hogy a két kerek üveg mögül négy szem meredt rám. Megpróbáltam kitalálni, melyik a valódi szeme és melyik a káprázat, s hogy a valódi szemek közül is melyik az üvegszem és melyik az eleven szem, és akkor széles összeesküvőviggorral felém fordította arcát, s mintha biztatásnak szánná, odasziszegte: - Azt hiszi, kiugorhat az ablakon, pedig nem tud kiugrani, mindegyiken rács van.”

/Sylvia Plath: *Az üvegbura*/

Esther Greenwood, *Az üvegbura*²⁸⁵ hősnője éppen az első elektrosokk kezelésnek készül alávetni magát, amikor elhalad a hadonászó nőbeteg és az őt szorosán tartó ápolónő mellett. Az elektrosokk, az elektromos áram motívuma végigvonul az egész könyvön. Esther egyre súlyosbodó neurózisát dr. Gordon elektrosokk-terápiával kí-

²⁸³ Sylvia Plath: *Zúzódás* (Tandori Dezső fordítása). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978. 149.

²⁸⁴ A *Nóra* kéziratának 1977. május 13-án írott részében a lapalji jegyzetek között már szerepel Sylvia Plath neve. A *Nóráról* a 2007-es gyűjteményes kiadás utószavában azt állítja Reményi József Tamás, hogy ebbe mentett át *A szakácsból* sok mindent Hajnóczy, ez némileg azt implicálja, hogy előbb született meg *A szakács* és utána a *Nóra*. A *Nóra* szövegében aztán explicite is megjelenik *Az üvegbura* (HPÖI 514), pontosan olyan módon utalva erre a könyvre, ahogy a *Perzsia* könyvespolcos részei igazítanak el az intertextuális utalások világában. Ennyiben tehát kimutatható lenne Plath esetén keresztül, hogy az, ami *A szakácsnál* idézett mottó formájában utalt az intertextusra, később átalakul a *Nórában* egy olvasási aktus szimbólumává, tehát ez egy tendenciózus intertextus-”rejtési” mód Hajnóczy-nál. (Hoványi Márton kiegészítése)

²⁸⁵ Sylvia Plath: *Az üvegbura* (Tandori Dezső fordítása). Európa Könyvkiadó, Budapest, év nélkül. 158.

vánja gyógyítani, de a félelmetes és fájdalmas élmény csak mélyebbre löki a lányt az öngyilkossághoz vezető szakadékba. Egy másik orvos, Nolan doktornő a sikertelen öngyilkosság után alkalmazza az elektroterápiát hetente három alkalommal. Míg az első esetben Esther úgy érzi, minden nedvet kifacsarnak belőle, *akár egy kettétépett növényből*,²⁸⁶ a későbbi kezelése után mintha *mocsármély álomból*²⁸⁷ bukna felszínre. Az első esetben az elektrosokk a pusztításhoz, az öngyilkosság után a gyógyuláshoz vezet.

1953-ban vagyunk, abban az évben, amikor a Rosenberg házaspárt villamosszékben kivégzik kémkedésért. Esther, a sikeres főiskolai hallgató, Plath alteregója (aki Plath nagyanyjának nevét viseli) irigylésre méltó lehetőséget kap egy New York-i magazintól, de az egy hónapos, luxust és intellektuális kihívást jelentő jutalomunka idejét beárnyékolja Rosenbergek halála, *amikor elevenen megég az ember, amikor az idegszálakon végigfut a tűz*.²⁸⁸

*(M)iert nem tudok aludni, miért nem tudok olvasni, miért nem tudok enni, és miért látszik olyan örültségnek, bármit tesznek is az emberek, ha úgyis meghalnak*²⁸⁹ – kérdezi Esther öngyilkossága előtt. A terápia kezdetén még úgy érzi: *mindig ugyanaz az üvegbura borul rám, mindig a saját áporodott levegőmet szívom*²⁹⁰. Ebből az állapotból jut el az elektroterápia és a pszichiátere segítségével oda, amikor ezt a helyzetet képes lesz kívülről nézni: *Annak, aki ott él az üvegbura alatt, bezárva, üresen, mint egy halott csecsemő, annak maga a világ a rossz álom*.²⁹¹

Hajnóczy Péter *A szakács* című novellájának *A szakács fellapozza a noteszét* című fejezetében (mint a novella egészében) az alkohol iránti vágy van úgy jelen, mint az áramütés Plath regényében. Az „Isten-kereső alkoholizmus” a bűn eszköze, de magában hordozza a megváltás ígérését is. A szakács ellen akar állni a készítésnek: *Igenis meg tudja állni, hogy nem iszik alkoholt!*²⁹² Ugyanakkor *(a) lerészegedéssel akar másokért szenvedni*.²⁹³ Ugyanúgy, mint Plath *Az üvegburában*, aki szegényérzet nélkül beszél az örületbe való süllyedéséről és az abból való újjászületésről, Hajnóczy is kívülről nézi saját helyzetét. A világhoz való pillanatnyi viszonyát az határozza meg, hogy az alkohol iránti vágya milyen erős, vagy milyen mértékben elégtelen. Az áramütés Plath regényében és az alkohol Hajnóczy novellájában destruktív és kreatív energiákat felszabadító eszköz egy időben.

²⁸⁶ *Az üvegbura*. 159.

²⁸⁷ *Az üvegbura*. 233.

²⁸⁸ *Az üvegbura*. 5.

²⁸⁹ *Az üvegbura*. 144.

²⁹⁰ *Az üvegbura*. 203.

²⁹¹ *Az üvegbura*. 257.

²⁹² Hajnóczy Péter *összegyűjtött művei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 583.

²⁹³ Hajnóczy Péter *összegyűjtött művei*. 583.

E(KÉP)PEN

Németh Gábor

A józanság révülete

„Mert a fiú többek között félt az éjszakától és a haláltól; talán ez volt az ok, hogy ezeket a képeket akkor otthon, albérleti szobájában tartotta, mint aki ilyen módon akar megszabadulni félelmeitől, szembenézni velük, tudomásul véve azt: ilyen dolgok is megtörténnek a világon.” (Hajnóczy Péter: A halál kilovagolt Perzsiából)

A Hajnóczy-műhely hagyatékigazgató-értelmező munkájához való szerény hozzájárulásként korábban²⁹⁴ a “képmás” fogalmának bevezetését ajánlottam az életmű iránt mélyebben érdeklődők figyelmébe. Képmásokon, kiszakítva a szót a hétköznapi nyelvhasználat jelentésmezőjéből, kifejezetten azokat a szöveghelyeket értem, amelyek a hagyaték nyilvánossá, kutathatóvá válása után -- tehát a forrásként vagy inspirációként azonosítható újságkivágásokhoz és fényképekhez viszonyítva -- képleírásnak, ekphrasisnak minősíthetők.

A szerző halálát ünneplő irodalmi diskurzusban természetesen semmiféle jelentőséget nem lehetne tulajdonítani a következő oldalakon tanulmányozható reprodukcióknak. Abban a kontextusban teljesen érdektelen, hogy a Hajnóczy-korpusz kultikussá vált szöveghelyeinek volt-e bármilyen, a hagyatékban “rajtakapható” inspirációja, vagy ezek mindenestül az írói képzelet termékei, esetleg delíriumos állapotban megjelenő rémképek leírásai. Viszont éppen a személyt az életmű centrumába emelő, szakralizáló kultusz kialakulása miatt érdekesek lehetnek ezek a kérdések, hiszen e kultusz Hajnóczyt a szerekek támogatott látomások szerzőjeként egy olyan, a magyar irodalom recepciójában²⁹⁵ is jól ismert, közkeletű, mitologizáló elbeszélés főalakjává teszi, amelyben a tudatmódosító szerekek élő Művész, mintegy az Ördöggel kötve szerződést, egészségével, majd életével fizet a Művészetért.

A fentebb már említett szöveghelyeket a hagyatékban talált képekkel összevetve viszont azt látjuk, hogy a korábban extatikus-delíriumos írói látomásoknak értelmezett szöveghelyek meglehetősen pontos, részletgazdagságukban is hű ekphrasisok, és “pszichedelikus” jellegük annak köszönhető, hogy Hajnóczy -- egy részletes elemzésben könnyen dokumentálható módon -- egy másik, névtelen vagy neves művész (pl. Helmut Newton) művét vagy egy témája miatt rendkívüli sajtófotót sajátít ki, ír fölül, interpretál. Az eredeti műtárgy retorikai műveletek, asszociatív kiegészítések, eltolások révén jut “hozzáadott értékhez”, az ekphrasis nem valamiféle révült látomás leírása, a kép konkrétságát elveszítve lép át egy másik esztétikai dimenzióba, a szöveg illékony, lebegő elvontságába, nyílik meg a befogadó rekonstruktív képzelete számára.

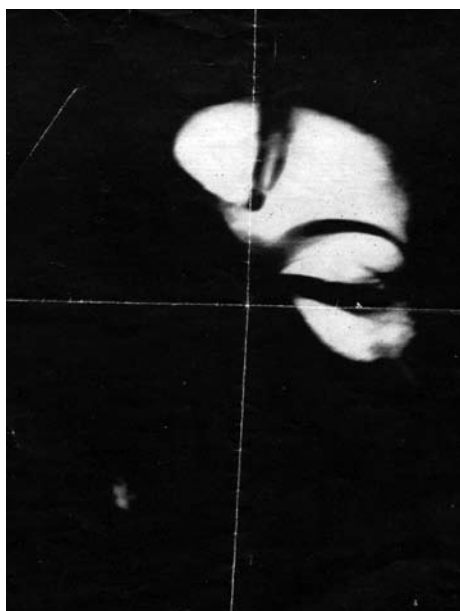
Számomra azért különösen fontos ezeknek a dokumentumoknak a beemelése a Hajnóczy művészetét tárgyaló diskurzusba, mert úgy vélem, hogy az érintett szöveghelyekkel való összevetésük a szerzőt körülvevő kultuszt módszerré, mintegy értelmezéstechnikai eljárássá szelídíti.

²⁹⁴ *A látvány mint látomás. Hajnóczy (meg)talált képeiről.* In: *énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben.* Országos Hajnóczy-konferencia, 2011. Hajnóczy-tanulmányok IV. Szerk. Cserjés Katalin és Nagy Tamás. Lectum Kiadó, Szeged, 2012, 111-117.

²⁹⁵ Pl.: Ady Endre *A magyar Pimodán* című szövege, és az azt körülvevő interpretációs bokor

Mint korábbi írásomban fölvettem, Hajnóczy életének utolsó éveiben a huszadik századi képzőművészet fogalomrendszerében installációként, kollázsként, ready-made-ként leírható műformák felé közeledett. Erre utalnak *A parancs* és a *Jézus menyasszonya* "inzertjei", a *Dinamit* és *Herceg* képhasználata, az a tény, hogy kéziratába valóságos orgonagyökeret ragasztott.

Mátis Livia filmje²⁹⁶ Hajnóczy szobáját műegésként, egységes installációként ábrázolja, élet és életmű átjárhatóságát ajánlja figyelmünkbe. Sugalmazására hallgatva hajlamos volnék rá, hogy Hajnóczy életét és művét is egészként szemléljem, de éppen nem a szerző személyét és életrajzát szakralizáló kultusz, hanem a műveket a gyanakvás hermeneutikájával megközelítő analízis jegyében. Ha a korábban a Szent Delírium isteni ajándékaént értelmezett szöveghelyeket ezentúl a hagyatékban talált képek kisajátításaként és kreatív interpretációjaként olvassuk, talán elkerülhetjük azt, hogy a "ködlovag" alakját a romantizáló elbeszélés egy letűnt korszak önpusztító, saját tudattalanjának kiszolgáltatott hőseként rögzítse a magyar olvasók emlékezetében, és növeljük annak az esélyét, hogy Hajnóczy írásaiban a neoavantgárd eszközeit józan tudatossággal felhasználó művész eljárásait érvük tetten.

„De hogyan is festett H. akkoriban, milyen volt az arca, homloka, szeme és az arca.”
 „Valahogy ekképp.”
 „Nézzük meg mindkét fényképet, amelyet tőle emlékül elloptam.” (*Hair*)

²⁹⁶ Mátis Livia: *In memoriam Hajnóczy Péter. (A Szoba.)* Fekete-fehér filmetűd, 1985

Aztán a Szűzanya egy kettős tükör előtt állt, meztelen felsőtesttel, hátrafont kezében lovaglóstor. Szűk, fehér, testhez simuló pantallót viselt, és barna csizmát. A nyakon átvett sál a nemi szervéig ért. A háttérben bíborvörös ágy látszott, az ágy fejénél csontszínű éjjeliszekrény, rajta henger alakú lámpa és lámpaernyő. Minden fehér volt. Csak az asztalon egy ónixpohárban láthatott a szemlélő két szál vörös rózsát. A nő szemben is és oldalt is látszott a földig érő tükörben. Lárait szétvetette. Mozdulatlanul állt a két tükör előtt. Most egy törött fogójú, vízben ázó acél locsolókannát látott a fiú, aztán – maga sem tudta, miért – leköpte a rózsákat. Ha álom is, gondolta, kissé már sok a Szűz Máriából.” (*Jézus Menyasszonya*)

„A Szűzanya most egy luxusautóban feküdt, meztelenül, csak egy áttetsző bugyi volt rajta, és egy fekete csizma. Vékony láncon súlyos aranykereszt nyugodott két meztelen keble között, jobb lábát föl húzta, mint aki alszik. A nyitott ajtóban egy kézelős férfi nyúlt be a kocsi belsejébe. Lehúzta a nő csizmáján a cipzárt. A nő haja szőke és csapzott volt: közelről kékeslila, oldalra bukott a feje, mint az udvarokban a macskáké.” (*Jézus menyasszonya*)

„De megint őt látta; egy szomorú arcú fiatalember nézett: haja szőke, közepén elválasztva, fehér inget viselt, és drága kelméből készült fekete mellényt, jobb karjával egy nő blúzába nyúlt, a nőnek jobb válláról lecsúszott a blúza, s a fiatalember ott hagyta a kezét. A férfi bal keze mellett, egy polcon hatalmas pohár állt, benne fehér, narancsszínű folyadék, amelyen vörös foltok és csíkok voltak láthatók, a férfi jobb keze mellett hideg, kék fényű váza állt, benne néhány sötét levelű, lila-fehér-sárga virág. A háttérben park látszott; éjszaka volt a parkban, a hall megvilágította a fenyőfák törzsét és a pázsitot.

A nő feketében volt. Nyakán gyöngysor, kezeit keresztben nyugtatta egy láthatatlan asztalon. Az asszony arca -csakugyan a Szűzanya?- kifejezéstelen szemmel nézett balra, ahol csaknem megpillanthatta volna arcképét: krétafehér háttérben egy halovány, élettelen arc, bal kezén -a gyűrűsujjon- vékony aranygyűrűt viselt, és egy csakugyan fekete széles szíjat, amelyen lehetett karóra, vagy valami felismerhetetlen ékszer.” (Jézus menyasszonya)

„És a katona! Mellképe volt látható, és a fejből a homlok széles csíkja. Arca szomorú, vonásai kemények; húsos, széles szája mintha önmagát készülné leköpni, vagy önmagának akarna mondani valami fontosat. Terepszínű ruhát viselt, amelyet vitorlavászonból varrtak. Elöl az egyenruháján nyitva volt a cipzár, látni engedte a trikót, amelyet a katona a zubbonya alatt viselt.

Bal vállán egy, a használattól kopottas bőrtokban negyedig kihúzott, hosszú, kétélű rohamkés látszott, középpütt a vércsatornával, a kés markolatát erős bőrrel vonták be. Szintén bal vállán, a kés mellett, bőrből készült tölténytár kígyózott le a melléig; maga a tölténytár két egymás mellett lévő széles bőrhurok volt, amelybe, hegyükkel a katona felé, karabélygolyókat illesztettek. A legelső bőrhurok üres volt.”

(A halál kilovagolt Perzsiából)

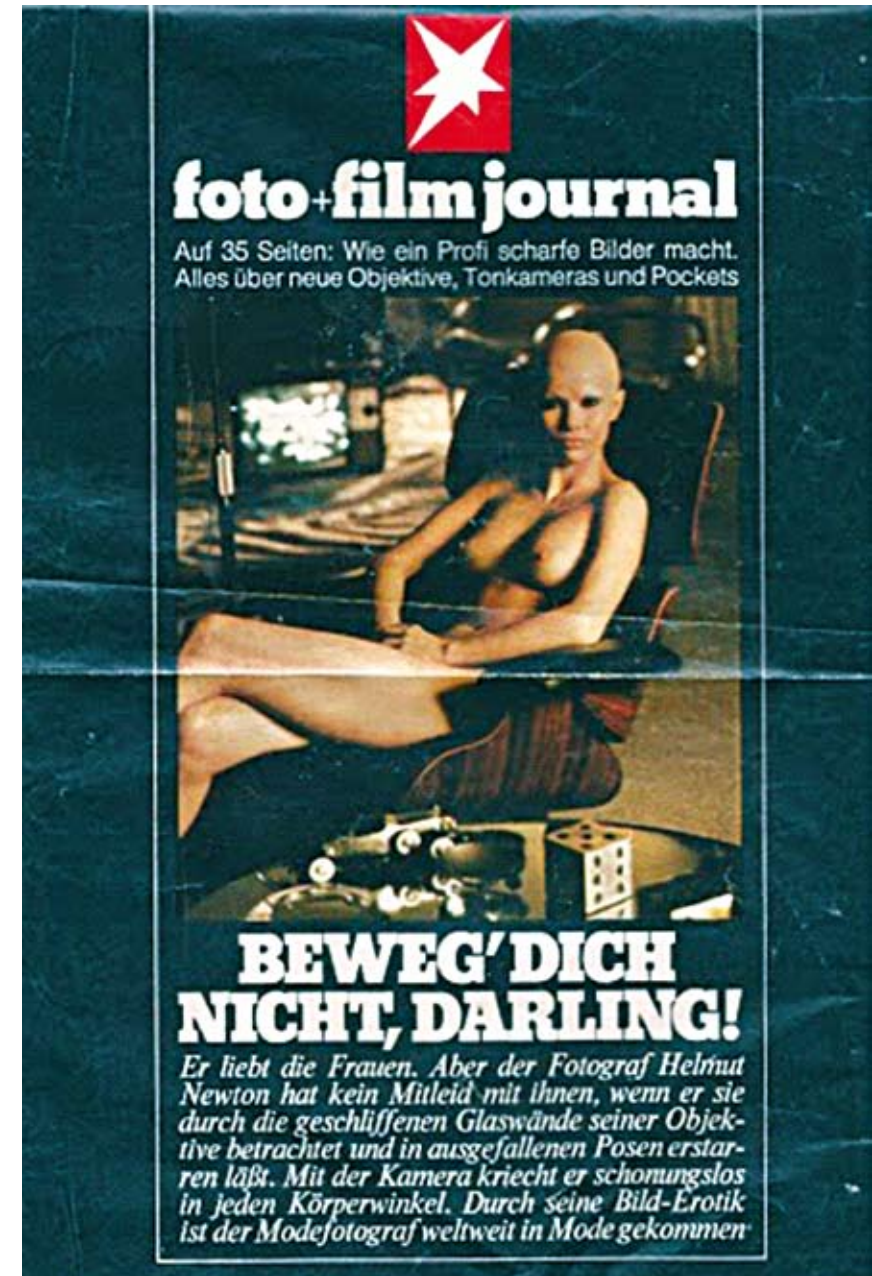

„Minden bizonytalanság fényképezés céljából álltak ott, és úgy viselkedtek, mint akik tudják, hogy lefényképezik őket; a civil ruhás férfi még mosolygott is, várva a fényképezőgép kattanasát. Mindketten „viselkedtek” a fényképezőgép előtt állva; ez, a képet szemlélve nyilvánvaló volt.” (A halál kilovagolt Perzsiából)

„Aztán egy nagy kék heverőn látta a Szűzanyát, illetve csak a combjait, fekete harisnyját és a fekete harisnyakötőt és a fekete, vastag hosszú szárú cipőt, egyik lába lelógott a heverőről, mint a halottaknak.”

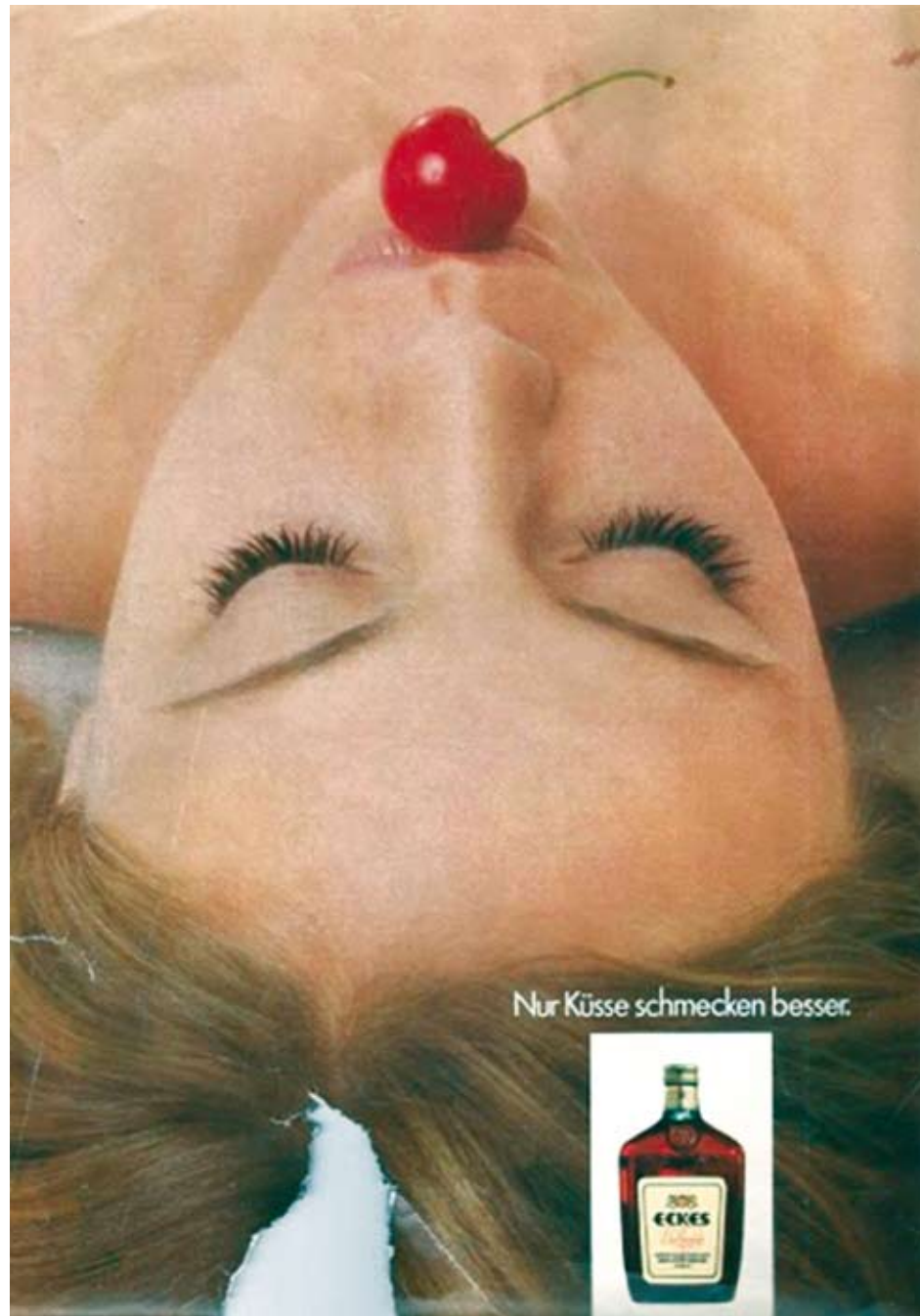
(Jézus Menyasszonya)

„Ez a lány a fiatal Szűzanya volt, ezúttal teljesen meztelenül ült egy mahagóni székben, feje golyókopasz volt, apró fekete szemei nyilvánvalóan rosszallást fejeztek ki, meztelen keblei és keresztbe tett lábai is valahogyan megerősítették rosszallását. Az odébb álló szék mellett hideg fényű játékkocka állt, a kocka mellett ugyancsak hideg fényű játékautomaták álltak egy piszkos narancsszínű asztalon.”

(Jézus menyasszonya)

„És az a másik hunyt szemű női arc! Ovális, arányos, szép arc volt; kissé csücsörített ajkakon egy vérpiros cseresznye nyugodott zöld szárral, és a cseresznyeszemen egy foszlott tollazatú, rohadó húsú papagály ült.”
(A halál kilovagolt Perzsiából)

„A nő mögött egy fölakasztott, meztelen testű fiatal bangkoki férfi volt látható; halott volt már, arca felismerhetetlenné vagdosva, hasán és mellkasán is késvágások nyomai látszottak; félig nyitott szájába egy kéz tornacipőt lökött; ami a kezét illeti, férfikéz volt, csak az alkar látszott: a csuklón acélpátos digitális óra.”
(A halál kilovagolt Perzsiából)

„Aztán volt a fiúnak egy másik fényképe is, amely egy buddhista szerzetest ábrázolt, aki leöntötte magát benzinnel, és a kép azt a pillanatot ábrázolta, amikor a szerzetes lángokba borulva égett.”

(A halál kilovagolt Perziából)

SE SZERSZÁM, SE BARKÁCS

Cserjés Katalin

A Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely bemutatása

A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalom Tanszékén több mint tíz év óta működik egy oktatókból, PhD-sekből, nemrég végzett fiatalokból, hallgatókból álló munkacsoport, kik mind egyértelműbb szorgossággal és kíváncsisággal munkálkodnak Hajnóczy Péter (1942-1981) életműve körül. Az idők során komolynak mondható műhely alakult ki a tanszéken és holdudvarában, mind többen kapcsolódnak a diákok közül a munkacsoporthoz, és tárnak föl egyre gazdagabb intertextuális szálakat, motívumhálózatokat, narrációs és kronotopikus összefüggéseket Hajnóczy Péter munkásságában, kötve ezzel a szerzőt – és saját ismereteiket – mind több vonatkozásban a közelmúlt és jelen magyar és külföldi irodalmának és irodalomelméletének mozgásirányaihoz. Birkózva a legendával, a „korpusszal”; vizsgálva és alakítva a bizonytalan Hajnóczy-kánont.

A vállalkozás egy 2002-es Hajnóczy-szemináriumából nőtt ki. A szeminárium vezetője magam voltam (1987 óta oktatója a Szegedi Egyetemnek), ki is egy nagyobb Hajnóczy (PhD)-tanulmány létrehozásán dolgoztam éveken át. E disszertáció egy „Hajnóczy-kalauz” első nagyfejezeteit tartalmazza (Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövetén. Expanzió és kilépés. A hagyományos szövegformálás elhagyásának módozatai Hajnóczy Péter életművében). Azóta könyv alakban is megjelent, az NKA támogatásával: „a lebegő orgonagyökér” Egy Hajnóczy-prózakalauz első fejezetei (Yes-Press, Tótkomlós, 2009), lábjegyzet-apparátusával a Műhely hypertextuális munkálkodásának további alapját képezve. (Terveink közé tartozik egy komplex hypertextuális interaktív webes felület létrehozása az életmű kivezető szálainak feltérképezésére, OTKA-pályázat útján.)

Első fórumként az *Árgus* vállalta 2004 november-decemberében a csoportot egy Hajnóczy-blokk erejéig. E bemutatkozást követte 2006-ban az első tanulmánykötet a szegedi Lectum kiadásában: *Hová lettem. A párbeszéd helyzetébe kerülni. Hajnóczy-tanulmányok*. 2008 áprilisában látott napvilágot a műhely második kötete *Da capo al fine. Folytatódó párbeszédben. Hajnóczy-tanulmányok-II.* címmel, ugyancsak a Lectumnál. 2008. év decemberében szerveztük első országos Hajnóczy-konferenciánkat a szegedi Grand Café Irodalmi Kávéházban. (Konferenciakötet: *Tudom. De: tudom-e? A párbeszéd kiterjesztése. Az újraolvasás lehetőségei. Hajnóczy-tanulmányok III.* Lectum, 2009).

A Hajnóczy Péter-hagyaték átvétele; a hagyatékgyógyító munka kezdetei

A 2010-es év elejétől Reményi József Tamás, ki pártfogója, szakmai irányítója csoportunknak, átadta nekem mint a Hajnóczy-műhely vezetőjének a hagyaték kilenc nagydobozát, s a feldolgozás munkája a tanszéki hagyaték-bemutatók után 2010 nyarán megkezdődött. Műhelyem e megtisztelő ajándék átvételekor nagy felelősséget és szerteágazó feladatokat vett magára.

E dobozok (melyek a Hajnóczy-szövegekben oly gyakran feltűnő, gyűrt papírhalmot tartalmazó sportszatyor helyébe' realizálódtak) tartalma változatos, áttekinthető, katalogizálásuk roppant munkaigényes. A dobozok közül öt tartalmazza az irodalmi hagyatékot; egy dobozban jelentős mennyiségű személyes dokumentumot, leveleket, határidőnaplókat találtunk; újabb egy doboz tárolja *Az elkülönítő* paksamétáját; egy másik kartonban könyveket, az utolsó dobozban újságkivágásokat találtunk. Munkacsoportom e megtisztelő ajándék átvételekor nagy felelősséget és szerteágazó feladatokat vett magára. Vannak a Hajnóczyénál jóval terjedelmesebb, könyvtárnyi anyagot hordozó hagyatékok is, nem egyszer láttunk ilyeneket magánkézben, közkönyvtárakban, múzeumoknál letétben, de a Szegedi Egyetem könyvtára kézirat-részlegében²⁹⁷ vagy az Akadémia vonatkozó szekciójában²⁹⁸ is. Láttam hagyatékokat a Petőfi Irodalmi Múzeumban²⁹⁹, az Illyés-centrumban³⁰⁰, s ami a legfrissebb, már a Hajnóczy-munkálatok megkezdése utáni tapasztalat: az El Kazovszkij képi- és szöveges hagyatékvaló megismerkedés a Kazovszkij Alapítvány tudtával és engedelmével a művész Dorottya utcai lakásán, illetve a munkásságát kutató művészettörténészek adta dokumentumok segítségével. Füzi László, a kecskeméti Forrás főszerkesztője a Németh László-hagyaték gondozásának problémáiba avatott be. Hosszas utánajárás, információszerezés és töprengés győzött meg arról, hogy a Műhely munkabírására és tanácsadók szakmai hitelére támaszkodva, magamnak (magunknak) kell vállalni a Hajnóczy-hagyaték gondozásának ügyét. Látszott, hogy a kutatóhelyek, munkaerő, idő híján, a bent fekvő, tetemes mennyiségű hagyatékot feldolgozni záros határidőn belül képtelenek, ilyenformán a már harminc esztendeje csupán őrizve, de feldolgozás híján fekvő Hajnóczy-hagyaték bárhol másutt várakozólistára kerülne, ki tudja, meddig. A kilenc doboznyi papírhalmából összeálló hagyaték mennyisége még áttekinthetőnek, s mint ilyen: feldolgozhatónak tűnt (ahogy annak idején, az első tanulmánykötet tervezése, a téma keresése során maga az *oeuvre*, az életmű mennyisége is). Mindezt most, öt és fél évvel a hagyatéki munka megkezdése után is így találok, miközben véleményem árnyalódott is. Ami a már ismert, publikált életművet illeti: még

²⁹⁷ SZTE BTK TIK Tudományos Információs Központ és Klebersberg Egyetemi Könyvtár hagyatékgyógyító, konzultációk Varga Andrásal.

²⁹⁸ Babus Antal PhD osztályvezetővel (20. századi magyar és orosz-szovjet irodalom és kéziratok hagyaték) történt konzultációk a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár- és Információs központjában, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

²⁹⁹ Petőfi Irodalmi Múzeum, hagyatékgyógyító konzultációk egyetemünk volt PhD-sével, dr. Szilágyi Juddal; információszerezés a Jókai-, Móricz-, Szerb Antal-hagyaték állapotáról; Déry Tibor, Füst Milán, József Attila, Juhász Gyula hagyatéki darabjai

³⁰⁰ Illyés Gyula Archivum, in MTA Könyvtár, 2013 óta

nagyon sok elmaradásunk van. Messze nem írtunk még minden szövegről (nem egy olyan szöveg van, melyről még soha senki nem írt), míg bizonyos művek a tanulmányok szempontjából túlreprezentáltak látszanak, anélkül, hogy minden szövegbelső problémát feloldanának az értelmező szövegek. E hiányokon valamelyest enyhítettek országos- és kari konferenciáink a maguk tematikus irányultságával, s a hozzájuk kapcsolt tanulmánykötetek. De mikor jön el az idő, hogy *A szakácsnak*, a *Last train*nek, a *Dinamit*nek is meglegyen a maga konferenciája, vagy éppen az *M*-nek, szerteágazó, a *Vulkán alatt* jóval meghaladó Lowry-intertextusával?! A *Dinamit*³⁰¹, A *herceg*³⁰² és a *Last train* című monodrámák kísérletező színpadra állítása éppen hogy elkezdődött, s vajon lesz-e folytatás? Nem készült még film a *Ló a keramiton* című kiemelkedően izgalmas, az életmű kaleidoszkópikus összefoglalásának is tekinthető filmforgatókönyvből sem, s nem rendeltünk szimpóziumot a legszélső, legkritikusabb képzetű szöveg-ikerpárhoz, A *vese-szörphöz* és az *Embólia küsszonyhoz*, s gondolkodott-e már valaki par excellence a *Galopp* Ady-betétein etc. Így az életmű stabil törzsanyaga is hosszú évek munkáját, terepét szolgáltatja még.

A helyzet a hagyatékkal, ha nem összetettebb is, de más. Itt még mindig sok tekintetben ismeretlen terepen vagyunk, mert ha Reményi József Tamás el is látta rövid jegyzeteivel, címkéivel az átadott dobozok beltartalmait (spirálfüzeteit, nylonzacskós paksamétáit), s mi magunk is már annyi körben s annyian dolgoztunk az anyagon –, ám mindez csak a tájékozódást segítette, és annak belátását, hogy elvégezhetetlenül sok a feladat, s még az alapok sincsenek teljességgel feltárva. Sok tekintetben az én memóriám az otthona és regisztrációja, el-elhomályosuló és kiélesedő térképe a dobozok szövegvilágának. Aleatorikus, kalandos, és a veszélyt sem nélkülöző helyzet...

Hajnóczy Péter kéz- és gépiratainak gondozása különös látószöveget biztosított a már ismert szövegekhez. A kéznyomok, nehezen olvasható feljegyzések, beszúrások, egy zaklatott, meg-megszakadó gondolkodás- és munkafolyamat lenyomatai nem mindig képeznek közvetlen átjárást a befejezett, publikált művekhez. Hagyatékgyógyító munkánk: a betűzgetés, kibetűzés, átírás, másolás, jegyzetelés gazdag tapasztalato-

³⁰¹ Ezt olvastuk a Soproni Színház honlapján: **Versmondó maratonnal nyílt meg a Magyar Költészet Hete rendezvénysorozat április 6-án a Soproni Petőfi Színházban.** A program után délután Gergye Rezső, a vasvári Nagy Gáspár Művelődési Központ igazgatója adta elő Hajnóczy Péter: *Dinamit* című monodrámáját. A produkció országos ezüst minősítést nyert a XI. Vasvári Színjátszó Fesztiválon, és most a soproni érdeklődőket is lenyűgözte. Korábban a Vasvári Színi Egylet adta elő, 1997-ben.

³⁰² Hajnóczy Péter: *A herceg*. Játssza: Harsányi Attila. Díszlet és jelmez: Szántó Cecília Mária-Brzózka Marek. Fény és látvány: Sanyibá. Film: Papp Melinda. Asszisztens: Zsíros Linda. Rendezés: Balog József Ábrahám és Izsák története 1980-ban. Ahogy Hajnóczy hátrahagyta. Hátrahagyott írás. A Színművész története. Ahogy. Hátrahagyva.

„...Valaki aztán megkérdezte tőle: „Miért lóg a nyakadban kereszt? Úgy véled, van Isten?!” „Természetesen van” – válaszolta a férfi, s intett a fizetőpincérnek.”

MASZK Egyesület Szeged 2012. Bemutató: szeptember 18. este fél 8. Régi Zsinagóga

Készült az NKA támogatásával.

Harsányi Attila a darabot azóta a Grand Cafében is előadta, Balog József átigazításában, 2015-ös szimpózium munkázásaként.

kat hordoz (legalább négyféle, merőben eltérő írásképpel találkoztunk; megismerve e duktusokat, lassan a kedélyváltozások, koncentrációs állapotok is leszűrhetők lettek: megrendítő közelség egy rég halott emberhez; azt látom, tapintom, amit ő, hajdan). E tapasztalat egyik eleme maga a látványegyüttes, a füzetlapok kalligráfiája, vizualitása. A szenvedélyes, olykor agresszív írásképet grafikai jelek, türelmetlen, alakjukban ismétlődő, variálódó ábrák szakítják meg. Hajnóczy vonalaz, színez, szakaszokat, kockákat, geometrikus gólemeket rajzol a sorok közé, ezáltal beékeléseket, bemélyítéseket, pszichogramokat, gondolati térképeket hozva létre.

Mindez a „barangolás és pásztázás” az eddig ismeretlen életműdarabok terében és idejében megkerülhetlenné teszi bizonyos kérdések fölvetését: szerző és elbeszélő viszonya; fikció és biografikus fikció kérdéskörei; átmeneti és végleges formák egymás mellett élése.

Hajnóczy Péter opuszáról és prózapoétikájáról csak töredékes képünk lehet mindaddig, amíg az eddig nem azonosított szálakat nem tudjuk a felfejtendő nyelvi szöttes összefüggéseibe helyezni. Ugyanakkor tudjuk, észleljük, hogy sok szövegdarabka megoldatlan, feloldhatatlan marad, nem minden név, cím, utalás lesz végül filológiailag pontosítható. E tapogatózó, lassú nyomkeresés mégis igen termékeny állapotnak bizonyul a kutató számára: kapocs és visszanyúlás a szövegelttes stádiumokhoz; majd a keletkezésben lévő szöveg; a már megírt, de még javítatlan, végül a véglegesnek szánt textus, és annak további alkotói olvasatai.

Különlegesen telített vizuális mezők létrejöttének lehetünk tanúi, a hagyatéki lapokat vizsgálva.

Szakemberek segítségül hívása, felkeresése, megkérdezése után a hagyatékgyondozó munka első lépésként katalogizáltunk: a dobozoknak, majd a bennük talált dokumentumoknak is számkódokat adtunk, végül a dokumentumokat is oldalszámoltuk. A továbbiakban szkennelés és fényképezés által gépre vittük az anyagot. Az átírások munkája folyamatosan halad előre, elkészült a közös email-felületen létező ún. Hajnóczy képes-ábécé. Újrarendezések folynak a feldolgozási munka előrehaladtán, tartalmi katalógus, időrendi dokumentumtérkép, excell táblázat készül.

Az eddigi hagyatéki publikációk összefoglalása

Elhatározásomhoz híven, hagyatékfeltáró eredményeinket folyóiratokban tettük közzé. Az első szövegközlő blokk (*Tányéraknák*) a *Forrás* 2010. novemberi számában jelent meg. Ez alkalommal a Zsámbéki út 4. szám alatt talált könyvek listáját adtam közre, és egy levélformában rögzített kisprózát mutattam be, a „címzett”, Dobai Péter szíves kommentárjaival.

Második ízben a *Tiszatáj* lapjain jelentkeztünk: *Partizánok*, filmvázlat, 2010. december

Harmadszor a *Palóc földnél* jelentünk meg az *Árulás* beszédes című szövegével (2011. február). Hatvanas évek végi, korai írás lehet, datálást nem találtunk. A szöveg nem éri el *A fűtő* kötet írásainak „salakmentességét”, de helyenként kiemelkedő kvalitásokat mutat, ezért döntöttünk közönség elé tárása mellett.

Negyedik publikációnk: a *Lidi mama* bizarr című, provokatív nyerseségű szöveg, mely nincsen készbe formálva. Kommentárjainkban mindezt jelezve, s a kockázatot vállalva bocsátottuk mégis közre a *Spanyolnátha* virtuális hálójában (2011. március).

Ötödik alkalommal a *Földoldozás* címet viselő, 1969-70-re datálhatónak tartott szöveget tártuk az érdeklődők elé a *Kalligramnál* (2011. április). Bízunk benne, hogy a kiismerhetetlen, talányos fordulatokat tartalmazó, bár még nyers szöveg, e „gyűjtő” (előszöveg és motívum-szülőág) elnyerte az olvasók tetszését.

Hatodik publikációnknak *A szakács* című, már ugyancsak hagyatéki-, közel ötvenoldalas szöveghez fűzött felfedezéseinket szántuk. Felleltük e jeles pretextus első tizenkét fejezetéhez válogatott, majd mégis kitörölt, lehúzott mottókat. A *Kortárs*-tervek helyett az anyag most fog megjelenni kötetünkben.

Hetedik publikációnk főszereplője a *Jézus-töredék* (ahogyan a Műhelyen belül elneveztük ezt a szaggatott, lehúzásoktól, rész-megsemmisítésektől terhelt szöveget): *Jelenkor*, 2011. október, Hoványi Márton műhelytagunk egyéni publikációja; a *protonovellára* a kommentátor hosszas keresés után lelt rá, és kísérőtanulmánnyal látta el.

Nyolcadik jelentkezésünk az *Új Dunatájhoz* köt (2011. november). 2010. decemberi kari kis-konferenciánkon került figyelmünk középpontjába a *Dinamit* című kései monodráma és annak hagyatéki szövegváltozatai, illetve M. Lowry *Vulkán alattjával* adódó kapcsolatai. Találtunk még a hagyatékban egy figyelemre méltó levelet Paál Istvántól, a Szolnoki Szigligeti Színház pecsétjével, a Hajnóczy-drámák előadhatóságát illetően, ezt is prezentálni akartuk, összekötve mindezt Latinovits Zoltán nevének, színészi személyiségének többszöri érintettségével (*Ködszurkáló*).

2013-ban jelent meg a Magvetőnél a Hajnóczy-műhely holdudvarában egy jelentős és régi hiányt bepótló munka: Nagy Tamás jogszociológus, műhelytagunk, szerkesztőtársam szerkesztette sajtó alá, jegyzetelte, látta el előszóval *Az elkülönítő* című szociográfiát (*Jelentések a süllyesztőből. Az elkülönítő és más írások*). A kötetben több eleddig nem olvasott hagyatéki szöveggel (*A nagy jogi légzés; A jelentés*). A kötetnek komoly visszhangja volt, több író-olvasó találkozóval, újságcikkkel. A szociográfiából filmtervek készültek Vánca Gábor színész-rendező és Kovács Karolina producer kezétől.

Hoványi Márton kutatói tervei: a *Hajnóczy Péter poétikája* munkacímű doktori értekezés megvédését követően annak kiadását tervezi, benne először publikálva az *Alkohol* című munkatervet, amely a *Jézussal* és más későbbi művekkel (pl. *Perzsia*) összeolvasva sajátos egységet alkot az életműben. A könyv terveink szerint egy Hajnóczy-sorozat egyik köteteként látna napvilágot, amelyben a magam, illetve a Nagy Tamás által írott könyvek szerepelnének még.

További tervek, irányok a hagyaték feldolgozására

Munkacsoportom a 2011. novemberi országos emlékidéző-, szkáz-feltáró és a hagyaték gondozásról referáló konferencia után („Folytatódó párbeszédben” – évforduló és emlékidézés; a Hajnóczy-szkázok feltárási kísérlete; a hagyaték gondozás eddigi eredményei -), a konferenciakötet nyomdai előkészítése befejeztével újabb tanácskozásokon jelölte ki a Műhely, s vele a Hajnóczy-hagyaték további útjait.

Öt célban lehetne ezeket a terveket és szándékokat összefoglalni:

- A hagyatéki dokumentumok még hátramaradt elemeinek szkennelése, fényképezése, majd a kiolvasó és digitalizáló munka totálissá tétele a hagyatéki szövegeken.
- A hagyatéki anyag újrastrukturálása; transzparenssé tételére tett erős kísérletek; tematikus csoportosulások végső kijelölése. Dokumentum- és keletkezéstörténeti térképek és táblázatok.
- Folytatnunk kell eddigi publikációink sorát a még fellelt, fellelendő hagyatéki szövegek elemző körbevételével, életműbe helyezésével.
- Szükség van-e új életrajzra vagy sem? A kérdést mind erőteljesebben vetik fel a vegyes tartalmú óriásdobozból előkerülő dokumentumok. Új interjúk készítése a Hajnóczy-pályáról még meg nem kérdezettekkel; a naptárakban található, még élő vezetőkes számok felhívása: egy tudományos igényű megközelítésnek a részét kell képezze ez a történeti alapozás.
- Az életmű átfogható terjedelme s az, hogy megvan a folyamatosan megújuló Műhelyben a potenciál egy nagyobb projekt felé is, sürgetően veti fel a kritikai kiadás kérdését, hisz szakmailag részben e terv és megvalósítása révén léptethetnénk be teljes bizonyossággal szerzőnket a vizsgálható, kutatható irodalmi kánonba.

Az NKA-nál 2007-ben pályázatot nyert, 2009-ben könyv alakban megjelent tanulmánykötet („... a lebegő orgonagyökér...” Egy Hajnóczy-prózakalauz első fejezetei) fő kutatási irányai

E könyv anyaga képezi kutatásaink előzetesét, alapját. Itt foglalkoztam az életmű mindenki számára hozzáférhető korpuszával bizonyos jól körülhatárolt szempontok szerint, bő hiánylistával. Most e hiánylistán szeretnék oldani, illetve korábbi szempontjaimat újjal gazdagítva, a hagyaték eddig megismert részeire is kiterjeszteni.

Dolgozatom céljának tekintetem, hogy közelebb kerüljek Hajnóczy Péter sokrétű, kísérletező prózájának néhány sajátosságához: applikáltságához, montázs-, sőt: kollázs-strukturáltságához, betét-alkalmazó technikájához, mely építkezés bizonyos pontokon radikálisan távolítja a szöveget az írásosságtól, sőt az irodalmiságtól is; térbeli formák, tárgyak/tárgyasulások felé lépteti a szövegvilágot.

A végtelennek tűnő, érdeklődésre számot tartható szövegaspektusok közül engem e tanulmánykötet keretei közt Hajnóczy Péter radikális eklektikája érdekelt. Az író csillapíthatatlan kísérletezőnek ismertem meg, aki életműve minden pontján valami újjal próbálkozott. E kísérletek és próbák nyomait őrzi az 1. műfaji és stilisztikai/stí-

lusbéli sokféleség. De nemcsak a hagyományos műfajokat problematizálja, stílus-standardokat feszíti Hajnóczy, hanem szabadon kalandozik a 2. műnemek közt is, határterületeket keres és tapos ki magának. 3. További radikális lépése, amint áthágja az irodalom mezsgyéit a) az írásbeliség más területei s b) más művészeti ágak felé veszi az útját. Így jut el, így érinti vagy hatol is be oly területekre, mint a természettudományos próza; a publicisztika; a kritika, esszé, recenzió, tanulmány; a film; a színpadra adaptált, megrendezett dráma, színmű; a zene; nem utolsó sorban a képzőművészet annak konvergáló territóriumai: Hajnóczy „festményeire”, „szobraitra”, „épületeire” gondolok. Hogy végül a transzavantgárd érzékenységet és „kulturális nomadizmust” se felejtsem ki. Kilép tehát ez az életmű az irodalomból, az írásbeliség rácsait feszegetve 4. a szóbeliség felé s tovább, 5. ki magából a művészetből is, melyet végül is nem tudott organikusként, primerként, abszolút relevánsként megtapasztalni.

Vendégszövegek. A csoportosítás elemei: a) mottók; b) idegen nyelvű szövegbetétek; c) dalszöveg-betétek; d) szakkönyvek, lexikonok stb. részletei; e) plakátok, feliratok, falragaszok, hangszóró; f) újságcikkek; g) a könyv mint tárgy, a könyv mint cím; h) hosszabb-rövidebb szépirodalmi szövegátvételek, jelölt vagy jelöletlen idézetek (Grazia Deledda szárd írónő sorai a *Hairben*; a Dowson- és Kavafisz-vers a *Dinamitban*; Jean Louis Barrault szavai *A parancs* lapjain stb.).

Betét-történetek. Néhány példa a vizsgálandó szöveghelyek közül: a szobájába zárkózó nő epizódjának kétszeri megjelenése (*A parancs*; *Jézus menyasszonya*); az üzekedő kutyák képe – ugyancsak két ízben (*Freedom*; *Ló a keramiton*); az öngyilkos közműves története (*A halál kilovagolt Perzsiából*); *A győzelem* című példázat (*A parancs*); lucullusi lakoma *Az elsőhegedűsben* stb.

Emblematikus tárgyak. A százados Bibliájáról (*A parancs*); a halott trikóról (*Meghalt a trikóm*); a Mandragóra fazekáról; a bronztükrökről (*Dinamit*); Brasch Izidor cipőkanaláról (*A halál kilovagolt Perzsiából*); a vörös kőszikláról (*A herceg*); a színpadra belebegő orgonagyökérről (*A herceg*) stb. esik itt szó.

Ez a három alcím, mely alá összegyűjtöttem a Hajnóczy-szövegtest vonatkozó epizódjait.

Tanulmánykötetem végére, lezárás helyett tovább-nyitás céljából hiánylistát helyeztem el mindarról, amiről nem szól dolgozatom.

A következő, ígért és előlegzett tanulmánykötet munkaterve

I. Feladat: Adatgyűjtés

Mindenekelőtt a Zsámbéki utcai házból ránk maradt Hajnóczy-könyvtárat kívánom áttekinteni: számba veszem, csoportosítom a fennmaradt könyveket, bemutatom, kommentálom őket, összevetem a feljegyzésekből, interjúkból, szóbeli hagyományból, illetve magukból a szövegekből ismert könyvlistával. Jellemzem a feltalált munkák megjegyzeteltségi állapotát (*A Mester és Margarita*; *Epiktétosz*), a jegyzetek informatív voltát (Benda Kálmán /szerk./: *A magyar jakobinusok*), kötve ezzel a doboznyi könyvet

a korpusz fő erővonalaihoz, valamint a hagyaték felkínálta új irányokhoz (Fraknói Vilmos: *Martinovics és társainak összeesküvése*; Zimándy Ignác közlése: *Bírálat Kosuth Lajos Emlékiratainak VII. könyve fölött*). A szerző által kikölcsonzött könyvek listáját tekintem át a továbbiakban a naptárok bejegyzései nyomán (kölcsonzás: minden hétfőn); egy csillapíthatatlan és szerteágazó érdeklődés sarokpontjai, erővonalai (Petőfi Sándor: *János vitéz*; Seneca levelei; Apáczai Csere János: *Magyar Enciklopédia*; Füst Milán: *Napló*).

II. Feladat: Törzsszöveg elkészítése

A következő fázisban a már publikált, s az azóta fellelt újabb kisszövegek (szkázok) feldolgozása a cél. *Tányéraknák; Árulás; Partizánok; Lidi mama; Jézus-töredék és Alkohol; A pap; Az utolsó futam; Ott lesz-e a banánszoknyás lány?; A festő; Jelentés* stb. kisprózák mélyelemzése, korpuszba helyezése, szövegkapcsolatai, előszöveg- vagy részleges szövegváltozat-voltuk megállapítása, Dobai Péter kommentárjainak felhasználásával.

II. 1. Az előbbieknél jóval szélesebb merítésű téma és etap: Műfajok térközei. A fellelt hagyatéki anyag csoportosítása architextusok szerint:

II. 1. 1. epika a) Rövidpróza. Hajnóczy-szkázok a hagyatékból. Egy specifikusan Hajnóczyénak mondható rövidprózai műfaj körvonalai a hagyatéki szövegeket is figyelembe véve, lásd fent, s még: *Play boy; A séta* b) Elbeszélések, kisregény-kezdemények, csírák, szövegváltozatok a hagyatékban (*Terv és kampósszeg; az Omega hatyúúk önálló Kondor-epizódja*) c) Regénytervek. Készült-e Hajnóczy Péter regényírásra? Egy nagyregény terve (*A szenvedés díszletei* – kapcsolatok *Az elkülönítő*-szövegcsoporttal); további nagyobb lélegzetű (történelmi tárgyú) prózairányok: egy *Martinovics-regény* szinopszisa. Kazinczy-, Kossuth-, Széchenyi-elképzelések (aradi vértanúk-, Batthyány-, Görgey-jegyzetek, kigyűjtések); egy monologikus-regény/álm-regény, kivégzés előtti halálvízió kontra szerelmi regény tervei. A dokumentum-próza összeállításának nyomkövetése. *Farinha. A gondnok. Az Omega hatyúúk* 38 oldalas komplexuma mint nagyepikai kezdemény és benne foglalt hiány. *Mise en abyme*-ok, zárványok, keretek, betéttörténetek (*Hull a hó...; A kékből kell kiindulni; A tiszta vérfüveken állva; Buddha meghalt*).

II. 1. 2. A szociografikus vonulat folyamatos jelenléte szerzőnkénél. *Az elkülönítő* doboza (támaszkodva itt műhelytagunk, Nagy Tamás kutatásaira, aki mint jog és irodalom kapcsolatainak tanulmányozója foglalkozik *Az elkülönítő*-kérdéssel, *A fűtő; A gondnok; Noxyron; Pipolphen* stb.

II. 1. 3. A Hajnóczy-hagyaték filmes vonatkozásai, forgatókönyv-kezdeményei: *A bajnok*. E fejezet korábbi kötetem hiánylistáján is szerepel, s nagyban fog támaszkodni a hagyatéki anyagon kívül a már ismert darabokra is: forgatókönyvre (*Ló a keramiton*), filmvázlatokra (*Partizánok*), filmnovellákra (*A szekér; Szertartás; A kéz*), filmes kifejezésmódtól érintett prózákra (*Pókfonál; A fűtő; A kék ólomkatona*).

II. 1. 4. Drámaváltozatok. Mindenekelőtt a hagyatékban talált *Dinamit*-szöveg változatai. A hiányzó Lowry-szál. Bognár Botond képregényének variáció-értelmezése. *Kosáremberek* epizód a *Bronztükrök* meséje helyett; *róka*gomba a *retoklevél* helyett. Levezetés a bemutatathatóság, előadhatóság kérdéséről. A feldolgozásra, kutatásra váró Paál István-levél. A Latinovits-paralel: „ködszurkáló-nyomok” a dráma-kísérleteken. Dramatizált szövegrészek, töredékek a hagyatékban (*Önarckép füllel*). Forgatókönyv vagy drámai partitúra? („Műfajok térközei”): az *Omega hatyúúk* dramatizált betéte.

II.2. Az életmű vizuális-képi vonatkozásai a hagyaték tükrében. Képkivágások, újságlapok, beragasztások, magazinoldalak, keretezések, képgaléria és képregény Hajnóczy-nál. A téma korábbi tanulmánykötetem *Emblematikus tárgyak* című fejezetének elméleti hátterébe, példaanyagába illeszkedik majd, a hagyatéki képgyűjtemény legértékesebb lapjaiból válogatva. A jegyzetelő, gyűjtögető, motívumkereső Hajnóczy: a spirálfüzetek baloldala – kigyűjtések, cikkelyek, beragasztások, rajzok. A spirálfüzet lapja mint látvány – talány és esztétikum. A megjegyzetelt, aláhúzott, kiemelt részletekben bővelkedő újságkivágások dossziéja. A másoló, kiíró Hajnóczy. Másolt lapok a hagyatékban, versgyűjtemények. Az írásképek és elrendezés mint vizualitás.

II. 3. A Hajnóczy-univerzum intertextjeinek bővülő térképe. Hajnóczy saját szövegbe épülő olvasmányai. Megújuló lista: eddig ismeretlen olvasmányok sorának feltűnése a naptárakban, mottókban és más paratextusokban. Talán a háló; a szöveg tükrén lebegő, majd alámerülő háló metaforája lesz az, mely „kifogja” a Hajnóczy-intertextus természetrajzát. Vagy: a vírus, irritáció és fertőzés; kiismerhetetlen utakon, bűvópataként fel- feltörő jelenlét és terjedés. „A motívum lebegtetése a szöveg tükrén” vagy a mélystruktúrába applikálva. És: „nyomozás és felfedezés” mint módszer, mellyel a fenti metaforák által lefedni remélt szövegjelenségek, „intertextuális” vonások előkerülhetnek a homályból a Hajnóczy-korpusz szöttezésén – olvasmányok nyomaival (Strindberg; Flannery O'Connor; Sylvia Plath; Truman Capote; O'Neill; Dobai Péter: *Csontmolnárak* stb.).

III. Feladat: Függelék elkészítése

Az előző tanulmánykötethez is kapcsolódott függelék („*Lőj, ne félj semmitől...*” *Appropriation art*); most három mellékletet (önálló témájú kistanulmányt, szövegelemzést) tervezek:

1. *A szakács* első 12 fejezetének eltüntetett (kicsérélt, *majd* eltüntetett) mottói és a hagyatéki plusz fejezet (*Hét szál rózsa*). Lehúzások, megsemmisítések, szakítások, törlések és negálások. A szövegváltozatok kérdése. Pretextek, variánsok, dublettek, kezdemények, sűrítvények, szinopszisok a hagyatékban.

2. *A Hair* hagyatéki kiegészítői: a már publikált írás illusztráció-fotóinak hiánya kontra eddig ismeretlen, újságból kivágott társaik. Egy cseh művészeti folyóirat (a főtök fellelési helye) cikkének tanulságai.

3. *A kék ólomkatona* a hagyatékban: rostok, nyomok, utalások. Az *Omega hatyúúk* Andersen-rokonságot mutató szövegbetéte. Kisebb töredékek, törmelékek, szilánkok,

forgácsok, címek, aforizmák, mondatok és ékes jegyzetek a vázlatfüzetek és a naptárak, jegyzettömbök lapjain. Az „arabeszk”/töredékesség és az egész felé történő végtelesen approximációs mozgás.

A megszülető tanulmánykötet célja, hozadéka, nívója: megállapítani, hogy a feltárás alatt álló hagyaték mennyiben módosítja máris a Hajnóczy-korpuszról kialakult képet, képzetet. Mennyiben teszi másra, máshová a hangsúlyokat; mennyiben módosítja a műfajok-, a narráció-, az idő- és térkezelés-, a montázstechnikából eredő betétezés, vágásosság irányait: a radikális eklektika, a folyamatos kísérletezés eddig megtapasztalt ösvényeit.

Mindazonáltal tudni kell: a teljes hagyatéki anyag még nincsen feltárva, s a felsorolt szövegpéldák közt sok a töredék, kezdemény. Látni kell továbbá, hogy bár meglehetősen sok hagyatéki szöveg-problémát emelek ki, messze nem mindent soroltam fel. Azaz: most is lesz hiánylista! S a feldolgozó munka során fog kiderülni, mi mennyit ér, mely szempontok és szövegalakulatok kell hogy a *Próza* folytatásába kerüljenek.

IV. Feladat: Jegyzetapparátus elkészítése

Előző tanulmánykötetemben is nagy számú (666 tétel) és terjedelmes lábjegyzettel dolgoztam. Az információk sűrített közlése és a későbbi hypertextuális munka megkönnyítése érdekében most is nagy súlyt fektetek a lábjegyzet-apparátus létrehozására. E közlésformát a főszöveggel csaknem egyenlő fontosságúnak ítélem.